

Neka svatko ima svoj dvojezičnik

(Matija Dautović: *Hrvatsko-ruski rječnik*, 1. svezak, A – O (XXX + 759 str.); 2. svezak, P–Ž (XIV + 1058 str.), Školska knjiga, Zagreb 2002.)

Hrvatsko-ruski rječnik Matije Dautovića mnogostruko je nadmašio sve svoje prethodnike opsegom i količinom riječi – ima približno 100 000 naglašenih natuknica. Primjera radi, *Srpskohrvatsko-ruski rečnik I. I. Tolstoja* sadrži 54 000 riječi. Autor *Hrvatsko-ruskoga rječnika* 20 je godina svoga života posvetio sastavljanju ovoga dvojezičnika te je izvršio posao koji obično, zbog svoje opširnosti i mukotrpnosti, radi cijela skupina jezikoslovaca. Ali malo je koje opsežno djelo putpuno savršeno i malo je koji rječnik takav da mu ne bismo našli prijekora. Nitko od ljudi nije nepogrješiv, a tko ne radi, taj ne griješi.

Jedna je od najvećih pogriješka Dautovićeva rječnika u tome da je stvoren po uzoru na Tolstojev i Anićev rječnik. Prvo je izdanje Tolstojeva rječnika izašlo 1957. godine u poratnom razdoblju početka tzv. serbokroatistike. To je bio prvi srpskohrvatsko-ruski, a ne hrvatsko-ruski rječnik, koji je tiskan u bivšem Sovjetskom Savezu. Anićev je *Rječnik hrvatskoga jezika* začet u razdoblju jakoga utjecaja partijske lingvistike i na inicijati-

vu CK SKH, tzv. «Zagrebačkoga dogovora» iz 1986. godine.¹ U sastavljanju su rječnika autori polazili od opće opisne (deskriptivne) leksičke norme jezika Hrvata, Srba, Muslimana (Bošnjaka) i Crnogoraca.

S jedne strane, M. Dautović u svom Predgovoru izričito piše da je to «prvi hrvatsko-ruski, *standardni*, veliki rječnik», a s druge strane, da «ni s obzirom na leksik ni s obzirom na naglasak na hrvatskim riječima ovaj rječnik *nema normativnih namjera*» (str. VII). Ako jest «standardni rječnik», tada mora imati normativni karakter, jer standardni rječnik znači normirani, kodificirani rječnik. I ako dvojezičnik *nema «normativnih namjera»*, tada koju svrhu ima i kako ga tada uopće korisnik ima rabiti.

Dautovićev je rječnik prepun osmanizama, premda i ima oznaka *turc.* (turcizam): *ćage, dušek, đul, fišek, hamal(in), jedek, kašika, oluk, pendžer, rahat, seiz, teste, učkur, vakat, zapt...* Takve riječi, kao dio hrvatskoga jezičnoga nasljeđa, svoje mjesto mogu naći u velikim enciklopedijskim jednojezičnim rječnicima, a ne u dvojezičnicima.

¹ Treba podsjetiti čitatelja na članak III, stavak 5. toga dokumenta: "U okviru rada na izgrađivanju srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog, hrvatskog ili srpskog jezičnog standarda potrebno je organizirati i izradu rječnika suvremenog književnog jezika (nastavak rada ..., što bitnija izrada *jednotomnog rječnika* i dr.)." Vidi o tome: Babić, Stjepan: *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*, 1990., Zagreb, str. 183.

U Dautovićevu dvojezičniku nema odvojenih srbizama baš tamo gdje ih nema ni Aničev rječnik. Naprimjer, nema riječi kao *bezbjednost*, *časovnik*, *vazduh*, ali ima: *azot* (*dušik*), *blagodariti* (*zahvaljivati*), *dockan* (*kasno*), *gleđ* (*caklina*), *istorija* (*povijest*), *lično* (*osobno*), *prisustvo* (*prisutnost*, *nazočnost*), *saučešće* (*suosjećanje*, *sućut*), *vajar* (*kipar*); obim v. *obujam*, *prečnik*, v. *promjer*, *uslov* v. *uvjet*. Ima li smisla u hrvatskom dvojezičniku uz srpske (ili ruske podrijetlom) natuknice davati u zgradama hrvatske istovrijednice ili oznake v. (*vidi*)?

Za M. Dautovića *čigra* u hrvatskom jeziku znači i *vrsta galeba* i *zvrk*; *grješka* – i *neispravnost*, *nedostatak* i *loša zamisao*, *loš postupak* i *netočnost*; *kovčeg* – i *kufer* i *lijes*; *nauka* – i *doktrina* i *znanost*; *sipati* – i *sipke tvari* i *lijevati*, *ulijevati* *tekućinu*. Istodobno, već je odavno poznato da u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku *čigra* znači samo *vrstu galeba*; *grješka* – *neispravnost*, *nedostatak*; *kovčeg* – *kufer*; *nauk* – *učenje kakva zanata*; *naučavanje*; *sipati* – samo *sipke tvari*. Početkom se 90-ih godina XX. stoljeća društvenojezikoslovna (sociolingvistička) situacija u Hrvatskoj djelomice promijenila, no autori su ostali, na žalost, pri svome.

Često uz hrvatsku natuknicu u lijevom stupcu Dautović navodi u desnom stupcu preveliki niz ruskih suznačnih (sinonimnih) stilskih istovrijednica. Katkad se stvara dojam da je u desnom, ruskom stupcu u stvari riječ

o *ruskom suznačnom rječniku*, a ne o prijevodu hrvatskih istovrijednica. Primjerice, uz hrvatsku natuknicu *udariti* Dautović donosi u prijevodu 26 ruskih suznačnih istovrijednica. U *Ruskom sinonimnom rječniku* Z. E. Aleksandrove (Moskva 1986)² uz rusku riječ *ударить* pronašli smo malo više od 40 suznačnica, što znači da je Dautović prebacio u svoj dvojezičnik 65 % ruskih sličnoznačnica, čije stilske oznake, osobito prostote (vulgarizmi), danas ne odgovaraju suvremenom stanju ruskoga standardnoga jezika.

U Dautovićevu je rječniku na stranici 554 hrvatska riječ *Spasitelj* prevedena ruskim istovrijednicama *Спаситель*, *Спас*, *Мессия*, *Иисус Христос*. Trebalo bi u prijevodu dati samo *Спаситель*; *Спас* (нар.-разг. – А.В.), a riječi *Мессия* i *Иисус Христос* navesti odvojeno na svojem mjestu ovako: *Mesi-ja* Мессия i *Isus Krist* Иисус Христос. Općepoznato je da jedan znak u jednom jeziku mora što potpunije odgovarati onomu u drugom jeziku.

Usprkos veliku rječničkomu korpusu, Dautovićev dvojezičnik nema razmjerno novih riječi: *euro*, *kućno kino*, *losion*, *menadžer*, *mobitel*, *operativac*, *pisac*, *presica*, *SMS poruka*, *sociolingvistika*, *surfati*, *tajkun*, *uspješnica*...

U *Hrvatsko-ruskom rječniku* M. Dautovića vidi se da je u Hrvatskoj prijašnja tzv. serbokroatistika još uvijek živa, jer dvojezičnik je u sadašnjoj

² Dautović navodi knjigu Aleksandrove u svojoj *Bibliografiji*.

jezičnoj situaciji, sa stajališta hrvatske norme, mješavina riječi koje hrvatskoj leksičkoj normi često ne pripadaju. Dautovićev rječnik nema normativnoga karaktera, a korisniku je, navlastito strancu ili nestručnjaku, teško učiniti valjan izbor u kodificiranoj normi. Neka svaki narod ima svoj zaseban hrvatsko-ruski, bošnjačko-ruski, srpsko-ruski i crnogorsko-ruski rječnik.

Artur Bagdasarov

S rječnika na riječ

(Branka Tafra: *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.)

Kako raspravljati o leksičkim i gramatičkim obilježjima riječi na temelju poticaja koji dolaze iz rječnikā, izneseno je u knjizi *Od riječi do rječnika* autorice Branke Tafre objavljenoj 2005. godine u izdanju Školske knjige. Knjigu čini, uz uvodni, devetnaest članaka napisanih u posljednjih deset godina, koji, kako je u uvodu naglašeno, nisu znatno izmijenjeni u odnosu na ranije objavljene verzije (9)³,

³ Vremenski razmak nastanka članaka razlogom je određenih nedosljednosti u knjizi kao i, s današnjega gledišta, iznošenja nekih neaktualnih činjenica, čega je svjesna i sama autorica i o njima kratko piše na početku knjige (9).

a sve ih povezuju zajedničke teme – riječ i rječnik – kojima se pristupa s leksikološkoga, gramatičkoga i metaleksikografskoga gledišta. Izvori njihova ranijega objavljivanja⁴ nalaze se na kraju knjige (317–318).

Razloge nastanka knjige autorica stručno, kritički i emotivno iznosi u uvodnom članku *Leksikografsko prokletstvo i radost*, a jedan je od najvažnijih osuđenost nje same, kao i mnogih drugih leksikografa, na dugogodišnji rad na rječničkim projektima koji nikada nisu ugledali svjetlo dana, odnosno nisu bili dovršeni. Na kraju uvodne pripomene autorica ističe da su u knjizi prvi put u hrvatskoj jezikoslovnoj praksi otvorene neke teme (članak o paronimima i kategoriji osobnosti) ili su prvi put spomenuta istraživanja koja su dala nove rezultate (članci o brojevnim riječima, konverziji, leksikalizaciji), a čitajući knjigu doista možemo potvrditi tu činjenicu.

O nesigurnosti izvornih govornika hrvatskoga jezika u služenju brojevnim riječima autorica piše u članku *Oba, obadva*, a o nedosljednoj obradbi njihovih morfoloških obilježja u jezičnim priručnicima u članku *Morfološka obilježja brojevnih riječi*. U prvom članku, uz brojne primjere i tablične prikaze (8 tablica s iscrpnim podacima i anketni listić s 43 pitanja!), autorica upućuje na složen odnos među brojevnim riječima (iako

⁴ Tri su rada ovdje prvi put objavljena.

je u naslovu riječ o brojevnim riječima *oba* i *obadva*, u članku se raspravlja o svim brojevnim riječima koje znače ‘dva’) i imenicama koje, iako istih gramatičkih obilježja (npr. *papa*, *sluga*, *pijanica* pripadaju e-sklonidbi), nisu uvijek u jednakom odnosu s brojevnim riječima, kao što se slaganje atributne riječi s imenicom (*taj sluga*) ne podudara sa slaganjem brojevne riječi s imenicom (*dvije sluge/dvojica sluga*). Teorijska je vrijednost članka autoričino tumačenje da se sve brojevne riječi ne ubrajaju, prema ustaljenoj gramatičkoj podjeli, isključivo u brojeve kao vrstu riječi, nego se brojevne imenice i brojevni pridjevi prema svojim morfološkim obilježjima trebaju obrađivati u poglavljima o imenicama i brojevima (15). Drugi se članak sadržajno veoma usko isprepliće i nadopunjuje s prvim, upućujući na propuste u leksičko-gramatičkim opisima brojevnih riječi u postojećim jezičnim priručnicima hrvatskoga jezika. Brojevne riječi obrađene u radu imaju funkciju određenoga kvantifikatora (*pet knjiga*) za razliku od drugih, neodređenih kvantifikatora (*mного knjiga*). Zbog značenjske preopterećenosti naziva *broj* (vrsta riječi, kategorijalno značenje, gramatička kategorija), autorica umjesto dvočlanoga naziva *izbrojena količina* uvodi naziv *brojnost* kada se brojevnim riječima izriče izbrojenost referenata (40) jer se *količina* može odnositi i na što nebrojivo (*malo sira*). Naglasak je stavljen na zbirne brojeve *dvoje*, *troje*,

četvero, *petero* koji su, kako autorica navodi, „kamen spoticanja i govornicima i jezikoslovcima“ (48), osobito zbog nejasna odvajanja njihova statusa (*dvoje učenika*) od brojevnih pridjeva (*dvoje naočale*), što ponajprije zahtijeva jasan opis stanja u standardnom jeziku te manje osvrtnja na dijakroniju i organske idiome (53).

Jedan je nazivoslovni i gramatički problem autorica razradila u članku *Lice i osoba*, u kojem se navode razlozi zbog kojih su u hrvatskom jezičnom nazivlju potrebna *obadva* naziva – i *lice* i *osoba* – upućujući na noviju tendenciju (primjerice, rasprava sa Sandom Ham u „Jeziku“ 48, 49, 50) da se naziv *lice* izbací iz hrvatskoga jezikoslovnoga nazivlja. Dajući kratak prikaz kategorije osobnosti u slavenskim jezicima, hrvatskim govornicima i u hrvatskom standardnom jeziku i referirajući se ukratko i na kategoriju živosti u hrvatskom jeziku, autorica navodi bitne razloge supostojanja i *lica* i *osobe*. Iako je *lice* naziv koji potječe iz vukovske škole, a *osoba* iz hrvatske jezikoslovne tradicije⁵, predlaže se da se naziv *lice* rabi za označavanje glagolske kategorije (u glagola: prvo, drugo, treće lice), a *osoba* za semantičku oznaku kategorije osobnosti (muška i ženska osoba).

U trima sljedećim člancima autorica o problemima raspravlja s grama-

⁵ Ta je činjenica jedan od glavnih razloga odbacivanja naziva *lice* iz hrvatskoga jezikoslovnoga nazivlja.

tičkoga i leksikografskoga gledišta. O punoznačnicama u hrvatskom jeziku koje nemaju sve gramatičke kategorije pa ih je ponekada teže smjestiti u jedan od leksičko-gramatičkih razreda u koje se razvrstavaju riječi nekoga jezika raspravlja se u članku „*Nepravilnici*“ u *hrvatskoj gramatici i rječniku*⁶. Problemu se pristupa i gramatički i leksikografski jer, kako ističe Branka Tafra na kraju članka: „Da bi (nepravilnici, o. a.) našli svoje mjesto u rječničkom opisu, potrebno je da ih gramatika bolje opiše“ (82). Nepravilnici se analiziraju unutar kategorije broja, roda i padeža, a pobrojene su imenične skupine koje nemaju sve oblike triju kategorija (unutar broja: imenice bez opreke jednina – množina, samo jedninski oblici, samo množinski oblici, zbirne imenice; unutar roda: epiceni, dvorodovne, raznorodovne imenice, kratice, posuđenice; uz padež: nesklonjive imenice, pridjevna sklonidba, različita sklonidba⁷). Na jednak se način kao i nepravilnicima pristupa rodu i spolu u članku *Razgraničavanje roda i spola (gramatički i leksikografski problem)* u kojem se pokušavaju jasnije postaviti granice između roda kao gramatičke kategorije i spola kao sastavnice leksičkoga značenja imenica koje znače ljudsko biće ili životinju. Dan

je opis roda u jezikoslovnoj literaturi i u hrvatskim rječnicima – između roda i spola ne može se staviti znak jednakosti, zbog čega se ni u jeziku između gramatičkoga roda i sklonidbenoga tipa ne može staviti znak jednakosti, niti se rod može iščitati iz nominativnoga završetka (*tata/žena/doba; medo/Sapfo/selo; Mate/Mare/polje; hrast/kost; juni/juli/mati*). Na kraju autorica iznosi prijedlog leksikografskoga opisa koji bi svakako otklonio nejasnoće u percepciji dviju kategorija – kategorija roda u rječniku treba biti morfološki podatak, dok je spol sastavnica leksičkoga značenja i podatak o njemu treba biti sadržan u definiciji iz koje će se vidjeti znači li imenica mušku, žensku ili obje osobe ili je spol neutraliziran.

Treći u nizu članaka s gramatičko-leksikografskim pristupom *Konverzija kao gramatički i leksikografski problem* tiče se tvorbe u suvremenom hrvatskom jeziku, a pokušava se na dvjema razinama objasniti problem tvorbe i njezine tipologije u hrvatskom jeziku. Na gramatičkoj bi se razini objasnilo je li riječ o jednoj ili dvjema riječima, a na leksikografskoj je li riječ o jednoj ili dvjema natuknicama. Dodajmo da članak ide u prilog i rješavanju aktualnih pravopisnih prijepora. Konverzija ili preobrazba jedan je od tvorbenih načina kojim nastaju nove riječi, a prema vrsti riječi koja nastaje razlikuje se poimeničenje (supstantivizacija), popridjevljenje (adjektivizacija), popriloženje (adverbaliza-

⁶ Naziv *nepravilnici* posuđen je od Adolfa Vebera.

⁷ Novina je autoričin sustav sklonidbenih vrsta koji je proširen u odnosu na dosadašnje tri (*a, e, i*).

cija), pozamjeničenje (pronominalizacija), pobrojevljenje (numeralizacija), povezničenje (konjunkcionalizacija), poglagoljenje (verbalizacija), popredloženje (prepozicionalizacija), pouzvičenje (interjekcionalizacija), počestičenje (partikulizacija). Ukratko, autorica raspravlja o odnosu konverzije i homonimije, negirajući stajališta lingvisti koji ta dva načina povezuju. Njihova je poveznica istopisnost, ali je važnija semantička razlika – homonimija se zasniva na semantičkoj nedodirljivosti, a kod konverzije mora postojati najmanje jedan zajednički sem pa se stoga riječi nastale konverzijom ne moraju u rječniku obrojčivati, za razliku od homonimnih natuknica koje to zahtijevaju. Članku pridonosi iscrpan prilog pobrojanih tipova konverzije u hrvatskom jeziku te primjer konverzacijskoga gnijezda (za particip *budući*).

Članak *Leksikalizacija kao leksikološki i leksikografski problem* u najširem smislu pridonosi razumijevanju semantičkih odnosa među rječničkim natuknicama, odnosno pomaže razvrstavanju i obradbi leksikaliziranih višerječnica (koje nisu frazemi) kao posebnih natuknica, a ne pod nekom sastavnicom, kako to rade naši rječnici koji uglavnom imaju jednorječne natuknice ostavljajući višerječne skupine nerazvrstane. Autorica leksikalizaciju razmatra kao jedan od načina popunjavanja leksičkoga fonda novim leksičkim jedinicama, koje mogu biti i jednorječne (*doma*) i višerječne (*lijepa kata*).

Slično kao i u članku o razgraničavanju roda i spola, autorica u članku *Leksičko značenje i gramatička kategorija broja* povezuje izvanjezični sadržaj s jezičnim izrazom, govoreći o utjecaju leksičkoga značenja na kategoriju broja, s posebnim osvrtom na imenice koje mogu biti i brojive i nebrojive i s toga bi aspekta trebale biti i leksikografski opisane. Tekstu pridonose tablični prikazi koji ilustriraju odnos značenja i kategorije broja (*mačka, zlato*), a svakako se ističe autoričin zaključak nastao iz analize rječnikā hrvatskoga jezika (ponajprije *Rječnika hrvatskoga jezika LZ – ŠK*) da na broj rječničkih natuknica utječe samo postojanje nove leksičke jedinice, a ne njezina leksička ili gramatička višeznačnost. Primjerice, promjenljivost gramatičkih oznaka pojedinih kategorija ne može biti razlog za uspostavu nove natuknice, kao što je to učinjeno u spomenutom *Rječniku* (*oko¹, oči i oko², oka; bol¹, bola i bol², boli*), jer je posrijedi gramatička višeznačnost iste leksičke jedinice.

U članku *Gramatički kriteriji za rječničku natuknicu* raspravlja se o leksikografskim dvojbama pri uspostavi natukničkih nizova u rječnicima. S obzirom na višestruke i višeznačne nazive jedinica koje mogu biti natuknice, „naslovi“ rječničkih članaka (*riječ, kanonski oblik, leksem, podleksemske jedinice* itd.), autorica predlaže naziv *leksička jedinica*, uz napomenu da se ona uglavnom odnosi na *riječ*

(141). Dalje se raspravlja o gramatičkim kriterijima za natuknice, a polazi se od zaključka da je natuknica isto-dobno i gramatička i leksička jedinica. Naglasak je na onim slučajevima kada se gramatički i rječnički osnovni likovi ne podudaraju ili kad se od-stupa od formule jedna leksička jedi-nica = jedna natuknica: supletivi kao natuknice, množinski oblici (etnici, strukovno nazivlje), zbirne imenice, mocijski parovi... Rad ne nudi gotova rješenja, ali se naglašava da svaki lek-sikograf mora donijeti sustavna rješe-nja za obradbu istovrsne građe. Slje-deći članak *Leksikografski postupci* ističe potrebu za planiranjem izradbe, odnosno sastavljanjem dobrih upu-ta za izradbu, ponajprije općega jed-nojezičnoga rječnika, u kojima bi se razradila sustavna gramatička i se-mantička obradba natuknica te doni-jeli kriteriji međusobnoga poveziva-nja natuknica u rječniku, oblikovanja lijeve strane rječnika, što razumijeva nizanje natuknica određenim (najče-šće abecednim) redom te obrojčivanje natuknica i razgraničenje polisemije i homonimije te homonimije i homo-grafije, status paradigmatskih i leksi-kaliziranih oblika (npr. odnos glagol-skih priloga i pridjeva), obradba pri-djeva (odnos opisnih i odnosnih), sin-tagmi, frazema. Također, na svakom bi općem rječniku, osim jezikoslova-ca, trebali kao kontrolori raditi i struč-njaci pojedinih struka.

U leksikografsku seriju članaka (koja s ukupno 10 članaka čini i naj-

veći dio knjige⁸) ulazi i kritički obo-žen članak *Leksikografska recepcija jezikoslovnih spoznaja*. Polazeći od zaključka da hrvatska leksikografija sporo napreduje (168), autorica anali-zira njezinu otvorenost prema novim (i već postojećim) jezikoslovnim do-stignućima. Nesustavnost u rječničkoj obradbi vidljiva je na svim razinama unutar rječničkoga članka: u grama-tičkom bloku (što je prikazano s ne-koliko rječničkih članaka obradbe na-ziva za drveće iz Anićeva *Rječnika*), obradbi višeznačnosti, a „bolno“ su mjesto naše leksikografije definicije te često neprimjeren odabir natuknica koje, iako bi nužno trebale biti dio hr-vatskoga jezika, prema autoričinu mi-šljenju, mnoge od njih to ne potvrđuju (*aluminijum, azotara, vasiona, kiseo-nik, opština* itd.).

Povijesni pregled hrvatske leksi-kografije u odnosu prema europskoj leksikografiji dan je u članku *Hrvat-ska leksikografija – potrebe i moguć-nosti*. U njemu se autorica osvrće i na suvremenu tehnologiju koja znat-no ubrzava i poboljšava mogućnosti izradbe rječnika (skeneri ubrzavaju prikupljanje građe, a korpusi pretraži-vanje). Pohvalan je zaključak da su-vremeni rječnici moraju biti aktivni, tj. u obavijesnom smislu zadovoljavati svoje korisnike, što znači da osim jezikoslovnih, moraju odražavati pra-gmatička i kulturološka gledišta.

⁸ Leksikografija se provlači kroz cijelu knjigu, ali u nekim člancima kao tema pre-vladava.

Sociolingvistički pristup hrvatskoj leksikografiji iznesen je u članku *Hrvatska leksikografija između politike i lingvistike*. Govori se o više od četiri stoljeća dugoj hrvatskoj leksikografskoj tradiciji koja ima svoju autonomiju i pogrješno ju je spajati sa srpskom. Glavna obilježja hrvatske leksikografske tradicije jesu jezični purizam i sinonimi. Sinonimima su se nazivale razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika u vrijeme zajedništva, što, budući da se radi o dvama jezičnim sustavima, autorica smatra pogrješnim, tumačeći da se radi o međujezičnoj ekvivalenciji.

O leksičkim promjenama u jeziku javnih medija autorica piše u članku *Leksičke izrabljenice u hrvatskim javnim medijima*. Leksičke su promjene činjenica promjena unutar funkcionalnoga stila, a medijski je jezik poseban zbog leksičkih i sintaktičkih stereotipa uvjetovanih brzinom stvaranja tekstova te potrebe za njegovanjem standardnoga jezika. Zbog izvanjezičnih utjecaja brojne se riječi svakodnevno ponavljaju u prijenosu medijske informacije, tj. mogu se smatrati ključnima, te ih autorica naziva izrabljenicama (206). One su odraz uporabne čestote, ali zbog široke ideološke opterećenosti brojne riječi ne ulaze u „korpus“ medijskoga izražavanja, dok su druge, kao provjereni model, prevagnule. Navodeći brojne primjere medijskih izrabljenica, autorica zaključuje da slobodi medijskoga izražavanja pridonosi sloboda je-

zičnoga odabira čiju bi podobnost trebala određivati ponajprije jezična norma (212).

Sinonimija u jednojezičnom rječniku tema je leksikološkoga članka *Bliskoznačni odnosi u leksiku*. Govoreći o sinonimiji (istoznačnosti) kao jezičnoj univerzaliji svojstvenoj svim prirodnim jezicima, autorica se u radu ograničava na razinu riječi, iako se sinonimima mogu smatrati i leksikalizirane skupine riječi. Kako bi se jasno ograničila sinonimija u jeziku, naglašeno je da sinonimima mogu biti riječi samo iz istoga leksičko-gramatičkoga i istoga leksičko-semantičkoga razreda (pogrješno je npr. sinonimima smatrati riječi *lukav* i *lisica*), sinonimiju treba istraživati kao oblik paradigmatičkih semantičkih odnosa te kao pojavu unutar jednoga jezičnoga sustava. Upućeno je da je metoda supstitucije najbolji postupak utvrđivanja sinonimičnosti dviju riječi, a temelji se na zamjeni riječi u rečenici pri čemu se ne mijenja obavijesni sadržaj rečenice. Vrijedan je dio članka koji govori o razlici između bliskoznačnica i istoznačnica. Iako se u jezikoslovnoj literaturi bliskoznačnost smatra vrstom sinonimije, autorica iznosi protudokaze takvim mišljenjima. Stoga je potrebno jasno odrediti granice sinonimije, a u općim jednojezičnim rječnicima davati što češće opisne definicije, a na sinonime samo upućivati, kako se ne bi narušila ekvivalentnost lijeve i desne strane rječnika.

Leksikološka je tema zastupljena i u članku *Leksičke pogreške zbog sličnosti*, kao i u preostalim trima člancima u knjizi. Slično kao i u prethodnome, i u ovom se članku raspravlja o izraznoj, sadržajnoj i izrazno-sadržajnoj sličnosti leksičkih jedinica na sintagmatskom i paradigmatičkom planu. Autorica veoma iscrpno razgraničava oblike jednojezične i međujezične izrazne sličnosti leksičkih jedinica koja često nije odraz sličnosti ili istosti na značenjskoj razini. Unutar međujezične sličnosti to je potrebno razgraničiti kako bi se olakšalo učenje i razumijevanje stranoga jezika, dok unutar jednoga jezičnoga sustava izrazna sličnost obuhvaća različite leksičke razine koje su: 1. bez paradigmatičke značenjske opreke (pseudotimološka sličnost, odnos oblika jedne leksičke jedinice i kanonskoga lika druge, odnos oblika jedne leksičke jedinice, odnos leksičkih jedinica nastalih konverzijom, odnos leksičkih jedinica iz iste tvorbene porodice), 2. uz paradigmatičku značenjsku opreku (istokorijenski sinonimi, istokorijenski antonimi, paronimi). Iako je rasprava o paronimiji vrijedan dio članka, o autoričinu poimanju te jezične pojave više je riječi u radu *Paronimi između uporabe i kodifikacije*. Rasprava o paronimiji gotovo je pionirska u hrvatskoj leksikologiji. Polazi se od postavke da je paronomija vrsta leksičkoga odnosa temeljena na tvorbnoj sličnosti i semantičkoj različitosti koji je nedovoljno obrađen u je-

zikoslovlju (uz kratak pregled tumačenja paronimije). Prije same definicije paronima i paronimije autorica navodi što u radu ne smatra paronimima, a potom iznosi (čak!) 9 kriterija koje riječi moraju zadovoljiti da bi bile paronimne. Članak je koristan mnogima, a ponajprije, zbog pregledne obradbe teme, studentima. Donosi se definicija paronima: riječi istoga korijena i istoga leksičko-gramatičkoga i leksičko-semantičkoga razreda slične po izrazu i po sadržaju (254), i paronimije: semantički odnos dviju riječi istoga leksičko-gramatičkoga razreda, iste tvorbene porodice, slična značenja, ali međusobno isključive u istom kontekstu (254). Autorica ističe da bi hrvatski nazivi za paronime mogli biti bliskoznačnice i suznačnice, koji se najčešće smatraju vrstama sinonima pa ih ona zato izbjegava. Svakako je ilustrativan shematski prikaz svih leksičkih odnosa u kojima je prisutno ispreplitanje izraza i sadržaja (sinonimija, homonimija, paronimija, antonimija, hiperonimija i hiponimija). Autorica je provela anketu o razumijevanju i uporabi paronima, koja je pokazala kolebljive i neujednačene rezultate. Djelomice zbog dobivenih rezultata koji upućuju na smetnje u komunikaciji i na prilično odstupanje od kodifikacijske norme te zbog marginalnoga razlikovanja značenja nekih parnjaka, autorica se s pravom zalaže za izradbu paronimnoga rječnika koji je po svojoj naravi uvijek normativan.

Leksičkim se odnosima bavi i članak *Desinonimizacija*. Budući da je članak prije objavljivanja u ovoj knjizi objavljen 2005. u zborniku o 70-oj godini rođenja Josipa Silića *Od fonetike do etike*, već je o njemu bilo riječi u prošlom broju „Rasprava Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje“ (31/2005., 473–567) u sklopu prikaza cijeloga zbornika. Ukratko, u članku se raspravlja o desinonimizaciji, tj. razjednačivanju istokorijenskih sinonima, što je ujedno i jedan od načina tvorbe paronima (*goriv* i *gorljiv*, *slušač* i *slušatelj*).

Zadnji članak u knjizi, *Frazeološki izazovi*, prošireni je prikaz *Hrvatskoga frazeološkoga rječnika* autora A. Menac, Ž. Fink-Arsovski, R. Venturina, objavljenoga 2003. godine, kojemu je Branka Tafra bila jedna od recenzentica. Prikazujući *Rječnik*, autorica je dobila poticaj za raspravu o još nekim nedovoljno raspravljenim gramatičkim i pravopisnim pitanjima. Raspravlja se o frazemima sa spojnicom (*danas-sutra*, *zbrda-zdola*, *rak-rana*) i tako uvodi četvrti strukturni tip frazema (uz tri postojeća: fonetske riječi, sveze riječi s barem dvjema samostalnim i naglašenim riječima i rečenice.). Da se primjerice *rak-rana* piše bez spojnice kao *rakrana*, više se ne bi moglo govoriti o frazemu – tako pravopisna rješenja utječu i na frazeološka, a uvidom u suvremene rječnike na takvim je primjerima uočljiva velika nedosljednost. S pravopisne je strane, s obzirom na značenjske ra-

zlike, analizirana i imenica *Bog* (*bog*) na frazeološkoj razini te onimizacija u frazemima tipa *na svetoga Nigdarjevo*. Osim pravopisnih problema, autorica se bavi jednim u frazeologiji nerazrađenim leksičkim odnosom – konverzijom – koja se može promatrati unutar frazemskih sastavnica (tiče se vrste riječi) i na razini frazema, a bitno je da se utvrde granice dvaju frazema koji imaju jednake izraze, ali različita kategorijalna značenja i rečenične funkcije, a naglašeno je kako ih je najbolje obrađivati posebno, kao dva frazema.

Člancima objedinjenima u knjizi *Od riječi do rječnika* autorica je uputila na širok raspon kroatističkih tema kojima se bavi te pružila mnoštvo korisnih podataka o jezičnim problemima koji su u postojećim priručnicima hrvatskoga jezika tek marginalno ili, pak, nedovoljno obrađeni. Naglašeno je kako jezična uporaba svjedoči o nesnalaženju i nerazumijevanju brojnih govornika kada je riječ, primjerice, o brojevnim riječima, rodu i spolu, o jezikoslovnom nazivlju; ističe se nerazdvojiv odnos leksičkoga značenja i gramatičkih kategorija kada je riječ o gramatičkom opisu riječi te važnost leksikografskih postupaka koji bi znatno pridonijeli vrsnijoj i sustavnijoj obradbi rječničkih natuknica. Sve to proizlazi iz širokoga znanstvenoga temelja koji je Branka Tafra unijela u svoje članke i pokazala da o rječnicima ne razmišlja samo praktično, nego ponajprije studiozno i s teorijskoga

polazišta, a istodobno, što je i velika vrijednost knjige, ta se gledišta, što i sama autorica u člancima naglašava, ne nameću kao jednostrana i gotova rješenja, ali svakako potiču na razmišljanje.

Goranka Blagus Bartolec

Hrvatski kao strani više nije stran

(Zrinka Jelaska i sur.: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005.)

Posljednjih je nekoliko desetljeća istraživanje o ovladavanju stranim, bolje reći nematerinskim jezikom u punom zamahu, napose u Europi. Premda je pojedinačnih bavljenja u hrvatskom jezikoslovlju bilo i prije, tek je u posljednjih desetak godina učinjen znatan napredak u poučavanju hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, pa su još uvijek mnogi radovi s ovoga područja zapravo pionirski. Velik iskorak u tom smjeru svakako je knjiga *Hrvatski kao drugi i strani jezik* Zrinke Jelaske i sedmero suradnika (V. Blagus, M. Bošnjak, L. Cvikić, G. Hržica, I. Kusin, J. Novak-Milić, N. Opačić), nastala, kako se u predgovoru navodi, kao ishod višegodišnjih teorijskih istraživanja i praktičnoga rada u nastavi. Knjiga je na-

stojala objediniti radove koji se bave različitim vidovima hrvatskoga jezika, s posebnim težištem na njegovo učenje i usvajanje. Od pet cjelina koliko ih je u knjizi, prve su dvije pretežito teorijskoga karaktera, a preostale se tri oslanjaju na rezultate do kojih se došlo u nastavnoj praksi, u radu sa studentima polaznicima tečaja u Hrvatskoj ili u inozemstvu te analizom dostupnih materijala (udžbenika i priručnika) predviđenih za učenje.

Prva cjelina *Teorijske osnove* sadržava sedam poglavlja kojima je zajednički teorijski okvir usvajanje jezika. Polazi se od općih spoznaja potvrđenih za druge jezike koje se mogu primijeniti i na hrvatski, ujedno se razlučuju postojeći nazivi i predlažu novi (*strani jezik*, *drugi jezik*, *sumaterinski jezik*, *obiteljski jezik*, *okolinski jezik* itd.), donose se osnovne spoznaje o jezičnom razvoju i usvajanju kako materinskoga tako i nematerinskoga jezika.

Pristup građi hrvatskoga jezika druga je cjelina koja najprije donosi pregled dosadašnjih istraživanja hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika s komentiranom bibliografijom. Ostala poglavlja propituju funkcioniranje složenoga sustava hrvatskoga jezika i nude učinkovitija metodička rješenja pri njegovu poučavanju (padežni ustroj, glagolski vid, glagolske vrste posebno, rječnik).

Treća cjelina *Postojeći priručnici hrvatskoga* donosi pregled postojećih priručnika i udžbenika hrvatsko-

ga kao drugoga i stranoga sa smjericama za buduću izradbu. Detaljnije se opisuje i po odabranim kriterijima međusobno uspoređuje šest udžbenika autori kojih su izvorni i neizvorni govornici hrvatskoga. Preostala se četiri poglavlja bave zastupljenošću i načinom obradbe pojedinih jezičnih kategorija u priručnicima (padežnoga sustava, glagolskoga vida, glagolskih vrsta i odabira riječi).

U četvrtoj, najkraćoj, cjelini *Hrvatski i drugi jezici* tri su poglavlja koja se tiču odnosa hrvatskoga prema drugomu jeziku ili jezicima. Govori se o položaju hrvatskoga u višejezičnoj sredini, višejezičnim idiomima unutar i izvan Hrvatske, utjecaju materinskoga engleskoga jezika na izgovor hrvatskih riječi te o poteškoćama u učenju srodnih jezika na primjeru govornika koji su prethodno učili srpski i jednojezičnih govornika hrvatskoga jezika.

U petoj, posljednjoj, cjelini knjige *Nastava i poučavanje gramatičkim obilježjima* raspravlja se najprije općenito o nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika, njezinoj organizaciji, polaznicima tečaja i njihovim predavačima, programima i načinima vrednovanja postignute razine usvojenosti znanja itd. Zatim se daju praktične smjernice za poučavanje hrvatskih glagola i padeža, izdvajaju se načela u poučavanju (prototipnost, čestoća, postupnost) te se iznose prednosti izravnoga gramatičkoga poučavanja

kad je riječ o tipu jezika kao što je hrvatski. Iscrpan popis literature (s više od 450 jedinica) i bilješke o autorima slijede na samom kraju.

Bez obzira na to što se broj govornika hrvatskoga i potrebe njegova učenja, barem u brojčanom smislu, ne mogu mjeriti s tzv. velikim svjetskim i europskim jezicima, nije manja obveza kroatista i drugih stručnjaka da dublje pristupe ovom području i što bolje teorijski osmisle i praktično izvedu nastavni proces. Međutim, stoji svakako i tvrdnja iz predgovora ovoj knjizi da je govornicima hrvatskoga ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom donekle slično ovladavanju drugim jezikom/jezicima, pa se i u tom smislu mogu promatrati neke raščlanjivane teme iz ove knjige. Treća i ne manje važna dimenzija koju ova knjiga otvara jest pojava višejezičnosti, napose u nekim hrvatskim krajevima i problemi učenja hrvatskoga u školama. Knjiga koja jednostavnim rječnikom ali znanstvenom preciznošću obuhvaća sva važna jezična pitanja pri učenju i usvajanju hrvatskoga, kao i mnoga izvanjezična pitanja koja na njih utječu, nezaobilazan je priručnik svima koji se bave usvajanjem drugoga/stranoga jezika. Dobro je došla i kroatistima koji odsada mogu pristupiti proučavanju i opisivanju svoga materinskoga jezika s druge strane. Na kraju valja spomenuti da je knjiga u cjelini uspješan spoj znanstvene teorijske podloge i praktične oprimjerenosti.

Hrvatski kao drugi i strani jezik u svim nabrojenim segmentima opravdava svoju namjenu, otvarajući novo, sve popularnije, a dodala bih i potrebnije, poglavlje suvremene kroatistike.

Tomislava Bošnjak Botica

Broji li se u jeziku ili se i jezikom broji

(Mirko Peti: *Što se i kako u jeziku broji*, Matica hrvatska, Zagreb, 2005.)

U nizu Male knjižnice Matice hrvatske (kolo XI., knjiga 64) objavljena je knjiga dr. Mirka Petija *Što se i kako u jeziku broji*. Autor u predgovoru ističe da knjiga čini organsku cjelinu s njegovom prethodno objavljenom knjigom *Oblici nebrojivosti u hrvatskome jeziku* (Zagreb, 2004.) budući da se u obje istražuje semantički aspekt gramatičke kategorije broja (što je u ovoj knjizi i naznačeno podnaslovom *Rasprave o semantici kategorije broja*). Knjiga sadržava deset tematski povezanih rasprava, a s obzirom na naslove može se zaključiti da prvih nekoliko analiza pripada domeni morfologije – *Brojivost i nebrojivost u opisu kategorije broja*, *Matematički broj prema gramatičko-me*, *Jednina i množina*, *Zbrojina*, *Ko-*

joj skupini imenica pripadaju pluralia tantum?, *Broj u glagola*, da se u raspravama *Subjektivni i predikatni nominativ* i *Bezlične rečenice sa subjektom* razlažu teme na sintaktičkoj razini, te da se u cjelinama *Koje su imenice etnici i etnonimi?* i *O tzv. sadržaju imena* istražuju činjenice u domeni onomastičkih istraživanja. Ipak, neovisno o iznesenu mišljenju potaknuto samim naslovima cjelina, valja naglasiti da je u cjelokupnome autorovu promišljanju zadane problematike nedvojbeno prisutna sveza morfologije i sintakse kojoj se nužno i dapače neizostavno pridružuje semantika. Drugim riječima, moralo bi se poći od semantike jer se “raspravljanje o semantičkom aspektu gramatičke kategorije broja u ovoj knjizi s morfološke razine njezina opisa podiže na sintaktičku razinu”. Stoga se i pojedine rasprave kao takve ne mogu smjestiti ili u morfološku ili u sintaktičku domenu, već svaka od rasprava čini neodvojivu svezu morfologije, sintakse i semantike. Istraživanje semantičkoga i morfološkoga aspekta gramatičke kategorije broja temelji se na odabranim dijelovima sintaktičkih struktura hrvatskoga jezika.

Prva je rasprava u knjizi posvećena definiranju sadržaja pojmova ‘brojivost’ i ‘nebrojivost’ u opisu gramatičko-semantičke strukture hrvatskoga jezika. Ti pojmovi imaju dva različita sadržaja, matematički i gramatički, pri čemu prvi pretpostavlja neki

oblik izvanjezične zbilje koji je označen imenicom i može se brojiti, a drugi pretpostavlja neki oblik gramatičkoga sadržaja imenske riječi koji je za nju sintaktički relevantan s gledišta kategorije broja. Postoji matematički i gramatički model (ne)brojivosti: sadržaji kao dijelovi izvanjezične zbilje označeni imenicom kao leksičkom jedinicom broje se na matematički način kao jedno i više od jednoga, a sadržaji koji se s gledišta kategorije broja označuju imenicom kao sintaktičkom jedinicom broje se na gramatički način kao jedno i kao mnogo. Autor pojmove brojivosti i nebrojivosti uvodi u opis samo na sintaktičkoj razini imenske riječi kao semantička obilježja njezine gramatičke kategorije broja pri upotrebi te riječi u različitim gramatičkim kontekstima. Gramatička se kategorija broja više na toj razini ne može opisati samo jedinom i množinom kao svojim oznakama, pa se u opis moraju uvesti semantička obilježja brojivosti i nebrojivosti. Za sintaktički položaj imenske riječi s gledišta kategorije broja u gramatičkom ustrojstvu rečenica bitna su dva konteksta, subjektni i predikatni. (Ne)brojivost sadržaja imenske riječi u takvim kontekstima nije uvjetovana leksičkim značenjem, ni oznakom kategorije broja (jedinom i množinom), nego isključivo gramatičkim kontekstom, jedninskim i množinskim nominativom. Imenska riječ ima svoju kategoriju broja čiji semantički aspekt na sintaktičkoj ra-

zini predstavlja mogućnost postojanja (ne)brojivosti kao sintaktički relevantnoga semantičkoga obilježja sadržaja imenske riječi.

Autor raspravlja i o odnosu gramatičkoga broja prema matematičkome pri čemu gramatički broj definira kao kategoriju kojom se na planu sadržaja imenskih i glagolskih riječi oblikom jednine i množine *jedno* gramatički razlikuje od *mnogoga*, a matematički je broj veličina kojom se u rasponu od *jedan* do *beskonačno* utvrđuju kvantifikacijski odnosi među različitim leksičkim sadržajima koji se označuju imenicama. Tako je npr. odnos *stol – stolovi* gramatički odnos, a *jedan stol – pet stolova* u kategoriji broja matematički odnos. Jedinina i množina oznake su gramatičke kategorije broja, a oznake broja kao matematičke veličine jesu glavni broj (*jedan mladić/deset mladića*), prilog količine (*mnogo mladića*) i imenica za količinu (*skupina mladića*). U tumačenju brojivosti imenica ističe se metodološka činjenica da imenice dolaze uz brojeve, a ne obratno, odgovara se na pitanje jesu li imenice uz brojeve i priloge količine brojive, te se objašnjava da partitivni genitiv nije morfološki, nego semantički utvrdiv oblik kategorije broja. Oblici se brojivosti i nebrojivosti sadržaja imenice u opis gramatičke kategorije broja uvode zato da se uz već opisan morfološki aspekt navedene kategorije sustavnije opiše i njezin sintaktičko-semantički aspekt.

U jednoj je raspravi pozornost usmjerena na razmatranje jednine i množine kao morfološki utvrdivih oznaka gramatičke kategorije broja imenskih i glagolskih riječi. Utvrđuje se da na sintaktičkoj razini gramatički položaj imenice s oznakama jednine i množine s gledišta kategorije broja nije jednak njezinu položaju na razini morfologije, a razlika je među tim položajima semantička: oblici su im kategorije broja isti, ali su im sadržaji različiti jer se riječima u jednini i množini na razini morfologije ne označuju isto što i na razini sintakse. Sintaktički relevantni semantički oblici sadržaja imenske riječi kao dijela rečenice jesu *jednost* i *dijelnost*, *jednost* i *mnogost* te *konkretnost* i *nekonkretnost*. Utvrđuje se npr. da je dijelni genitiv i u jednini i u množini gramatički izraz, a dijelnost gramatički sadržaj imenske riječi na sintaktičkoj razini (*Bilo je kiše* i *Bilo je kiša*) čemu je u opreci *jedini nominativ* (u rečenicama *Bila je kiša* i *Bile su kiše*). Sadržajima *jednost* i *mnogost* gramatički je izraz *jedninski nominativ* i *množinski nominativ* (primjeri *Kiša pada* i *Kiše padaju*).

Poseban je autorov interes usmjeren razmatranju pojma zbrojine kao oznake gramatičke kategorije broja zbirnih imenica u hrvatskome jeziku. Ono što je zbirnom imenicom označeno kao leksičkom jedinicom, zbrojinom se kao njezinom oznakom kategorije broja označuje kao zbroj. Drušim riječima, zbroju kao obliku sadr-

žaja zbirnih imenica odgovara zbrojina kao poseban gramatički oblik. Time su dovedene u suodnos činjenice *jednina – množina – zbrojina* naprama *jedno – mnogo – zbroj*. U tom slučaju pridruživanjem zbroja kao oblika sadržaja zbrojini kao obliku izraza dobiva se zbirnost imenica kao oblik njihova značenja te ta tri elementa – gramatički oblik, oblik sadržaja i značenje – “kvalificiraju zbrojinu kao oznaku kategorije broja jednakovrijednu s ostalim oznakama” (str. 69). Semantička struktura zbirnih imenica temelji se na načelu prijenosa značenja s pojedinačnoga na opće i s općega na pojedinačno. Članom opreke zbirnim imenicama u kategoriji broja autor smatra *singulativ* (pojam definiran u istraživanjima J. F. Lohmanna), “iz mnoštva izvedena jednost”, pa bi zbirnim imenicama *telad* i *snoplje* u opreci bili *singulativi tele* i *snop*. *Singulativ* je pretpostavljeni oblik sadržaja zbirne imenice i ni u kojem slučaju nije jednak obliku jednine u opreci jednina – množina, npr. *snop – snopovi*. S obzirom na shvaćanje da su zbirne imenice samo u jednini (gdje je jednina vanjski, a zbrojina unutrašnji oblik gramatičke kategorije broja, tj. jednina je kao oblik izraza tih imenica neutralizirana), autor u vezi s time ističe istraživanja koja pokazuju da u slavenskim jezicima postoji i množina kao morfološki oblik zbirnih imenica (imena naroda sa zbirnim značenjem, množinski oblici imenica u kojima su neutralizirani rod, broj i pa-

dež, npr. *studenti, putnici*). Autor zaključuje da se zbrojina kao oblik kategorije broja zbirnih imenica odnosi i na imenice s leksičkim načinom izražavanja zbirnosti koja je sadržana u semantičkoj strukturi same imenice (npr. *novac, mladež, puk*), na imenice u kojih je zbirnost izražena morfološki (npr. *snoplje, telad*) – jednako kao i na zbirne imenice u jednini (npr. *janjad, lišće*) i na zbirne imenice u množini (npr. *Hrvati, supružnici*). U zbroju kao obliku sadržaja zbirnih imenica *jednost* i *mnoštvo* opreke su koje čine semantički odnos. Spoj *jednosti* s *mnošću* daje gramatički oblik množine: *listovi* (čemu se supostavlja oblik jednine *list*), a spoj *jednosti* s *mnoštvom* gramatički oblik zbrojine: *lišće* (čemu se supostavlja singulativ *list*). Autor raspravlja i o nazivu ‘zbirna množina’ za zbirne oblike u jednini sa zbirnim značenjem (npr. *telad, snoplje*) te o nazivu ‘zajednička množina’ za zbirne oblike u množini (npr. *starci*) zaključujući da je navedene nazive bolje zamijeniti nazivom zbrojina koja se od jednine i množine razlikuje po morfološkom obliku, nego po obliku sadržaja koji je njome označen. U promišljanjima se o zbrojini razmatra odnos imenica u množini uz zbirne brojeve u jednini (npr. *petero studenata, troje putnika*), propituje se i odnos imenica u množini uz zbirne brojeve u množini (npr. *troji svatovi, petori rođaci*), te se analizira slaganje zbirnih imenica s predikatnim riječima.

U jednoj se od rasprava u knjizi daje odgovor na pitanje kojoj skupini imenica pripadaju *pluralia tantum*, imenice čija jednina kao oblik izraza kategorije broja nije odvojena od množine (u kojih je imenica zapravo i nema) pa se umjesto kao *mного* sadržaj tih imenica njihovom množinom može označiti i kao *jedno*, npr. (*jedne*) *gusle, (jedna) vrata, (jedne) skakare*. Budući da su se imenice označene kao *pluralia tantum* svrstavale u skupinu općih imenica, autor pokazuje da te imenice ne pripadaju općima zbog toga što su opće imenice i imenice označene kao *pluralia tantum* identične samo po sadržaju koji se u njih broji matematički, a ne i po sadržaju koji se u njih broji gramatički. Naime, sadržaj imenica *pluralia tantum* određuje se kao jedinstvena cjelina koja je u neutralizaciji jednine i množine kao oznaka kategorije broja nebrojiva. Sadržaj je imenica označenih kao *pluralia tantum* matematički brojiv, a gramatički nebrojiv. Pritom se u raspravi pokazuju sličnosti i razlike u odnosu imenica označenih kao *pluralia tantum* i imenica tipa *zaruke, svatovi, poklade* (čiji je sadržaj utvrđivanje njihova pojedinačnoga nizanja u vremenu), *mekinje, posije, strugotine* (čiji se sadržaj označuje kao neizbrojena količina), *atmosferae, financije, marginalije* (čiji se gramatički sadržaj može označiti i brojiti samo kao mnogo), *Plitvice, Vinkovci, Povelja* (čiji se sadržaj označuje samo kao pojedinačno).

Raspravljajući o broju u glagola autor proširuje poimanje te kategorije s jednine i množine glagolskih oblika u konjugaciji na razmatranje količine, jednosti, mnogosti, brojivosti i nebrojivosti i sličnih odnosa koji su tipični za semantički aspekt kategorije broja u imenica. Osim toga navodi i činjenicu na temelju koje se značenje broja u glagola može opisivati u ovisnosti o kategoriji glagolskoga vida, a najveća se pozornost u raspravi usmjeruje na opis broja u glagola u ovisnosti o kategoriji lica s kojom je kategorijom glagolski broj vezan gramatički i semantički. Autor ističe nužnost razlikovanja gramatičkoga aspekta kategorije lica (s morfološki utvrdivim oznakama prvoga, drugoga i trećega lica, u jednini i množini) i semantički aspekt kategorije lica (sa značenjski utvrdivim obilježjima ličnosti i bezličnosti). Broj u glagola zadaje odnose u semantičkom aspektu kategorije broja na sintaktičkoj razini. Tako se brojivost (kao semantičko obilježje kategorije broja) vezuje uz ličnost (kao semantičko obilježje kategorije lica), a ne uz jedninu i množinu (kao oznake gramatičke kategorije broja), niti uz prvo, drugo i treće lice (kao oznake gramatičke kategorije lica). Nebrojivost se vezuje uz bezličnost, a ne uz jedninu kao oznaku kategorije broja, niti samo uz treće lice jednine predikatnoga glagola kao oznaku gramatičke kategorije lica. Stoga se i granica između ličnoga i bezličnoga, brojivoga i nebroji-

voga ne postavlja u morfologiji, nego u semantici.

O razlici između subjektnoga i predikatnoga nominativa pozornost je usmjerena u dijelu u kojem se pokazuje da razlika između glagolskoga i imenskoga predikata nije gramatička, već je semantička jer imenske riječi u ta dva nominativa imaju dva različita oblika sadržaja s gledišta kategorije lica i broja. Naime, iako su subjektni i predikatni nominativ morfološki identični, ta se dva nominativa međusobno sintaktički razlikuju, te se po toj razlici imenska riječ u jednom od tih dvaju padežnih izraza u nominativu definira kao subjekt, a u drugome kao predikatno ime. Autor zaključuje da se u rečenicama s glagolskim predikatom subjektna riječ u nominativu oblikom izraza i sadržaja slaže s predikatnom riječju u licu i broju te da jednost i mnogost kao brojive oblike sadržaja imenska riječ ima na sintaktičkoj razini (u nominativu, kao subjekt) u rečenicama s glagolskim predikatom kojemu su oznake lica i broja aktualizirane (npr. *Dječak trči/Dječaci trče*). S druge strane, sadržaj imenske riječi u nominativu u funkciji subjekta u rečenicama s imenskim predikatom (npr. *Dječak je učenik/Mi smo učenici*) zbog neutralizacije sadržaja sponškoga glagola s gledišta kategorije lica i broja označuje se kao pojedinačna izvanjezična situacija (sa semantičkim oblikom pojedinačnosti, tj. sadržajem koji je s gledišta kategorije lica i broja bezličan i nebrojiv). Slje-

deće pitanje na koje autor traži odgovore jest koja su to sintaktički relevantna semantička svojstva po kojima se u rečenicama s imenskim predikatnom nominativ imenske riječi u funkciji subjekta razlikuje od nominativa imenske riječi u funkciji predikatnoga imena. Pritom se promatra uloga bezlično-bezrodne zamjenice tipa *ono*, *to*, *ovo* u rečenicama s imenskim predikatnom kojima se sadržaj rečenice označuje kao jedna pojedinačna izvanjezična situacija, odnosno nemogućnost da se tim riječima uz označivanje subjekta označi i vršitelj radnje. To se dovodi u vezu i s leksički punoznačnim riječima u nominativu u funkciji subjekta, npr. *Susjed je pravnik*. Što se tiče prethodne rečenice, autor upozorava da se po semantičkome obliku pojedinačnosti, bez dodatnih semantičkih kriterija, ne može utvrditi koja je imenska riječ u nominativu subjekt, a koja predikatno ime. Rezultat toga je činjenica da “imenska riječ u subjektom nominativu u svojoj pojedinačnosti s gledišta kategorije lica i broja ima semantičko obilježje konkretnosti, a imenska riječ u predikatnom nominativu semantičko obilježje nekonkretnosti” (str. 197).

U tradicionalnom sintaktičkom opisu jedno od temeljnih svojstava bezličnih rečenica jest to da te rečenice nemaju subjekt, npr. *Hladno je*, *Smrkava se* i sl. Međutim, autor razlaže činjenicu da se i rečenice sa subjektom mogu pretpostaviti kao bezlične, npr. *Psi laju*, *a karavane pro-*

laze, *Jedna lasta ne čini proljeće*. Naime, prethodni tip navedenih rečenica u gramatičkoj strukturi ima subjekt, imensku riječ u nominativu koja se formalno u licu i broju slaže s predikatnom riječju, ali se u semantičkoj strukturi tih rečenica njome ne označuje vršitelj radnje predikatnoga glagola. U navedenim rečenicama nije riječ o činjenicama u doslovnome smislu riječi, već o iskazivanjima univerzalnih misli koje se u takvu obliku ne bi mogle izreći da nije došlo do semantičkoga pomaka u označivanju sadržaja predikatnoga glagola i s njim povezane imenske riječi u nominativu u funkciji subjekta, i to od ličnoga i brojivoga u rečenici npr. *Janje svoju majku sisa triput dnevno do bezličnoga i nebrojivoga u rečenici Umiljato janje dvije majke sisa*. Sadržaj predikatnoga glagola u prethodnoj rečenici označen kao bezličan zato što su mu neutralizirane gramatičke kategorije lica i broja i to zbog konteksta koji je definiran značenjem rečenice kao poslovice. Imenskom riječju *janje* ne označuje se jedan u opreci prema mnogo, nego jedinstven cjelovit pojam koji se ne može brojiti, pa sadržaj te riječi ima nebrojiv oblik jedinstnosti. Sljedeći je autorov zaključak poimanje da je u hrvatskome jeziku kao poseban tip bezličnih rečenica sa subjektom moguće pretpostaviti i rečenice s imenskom riječju u nominativu u funkciji subjekta u kojima je toj riječi u sklopu imenskoga predikata mjesto otvoreno sponom ili ko-

pulom kao predikatnom riječju s kategorijom lica, npr. u rečenicama tipa *Dječak je učenik, Sila je uzrok gibanja* i sl. jer “uvjet bezličnosti rečenice nije izostanak subjekta u njezinu gramatičkom ustrojstvu, nego neutralizacija gramatičke kategorije lica” (str. 218).

U okviru rasprava posvećenih onomastičkim temama, u prvoj od njih autor propituje “koje su riječi i kako nazivi za stanovnike naseljenih mjesta i pripadnike etničkih zajednica etnici i etnonimi, tj. imena, a koje riječi i kako to nisu”. Za funkciju imenovanja važno je da riječ ima semantički nebrojiv oblik pojedinačnosti, a nije bitno u kojem će se od dvaju mogućih gramatičkih oblika naći, ili samo u jednini (npr. *Zagreb*) ili samo u množini (*Vinkovci*). Polazeći od činjenice da je etnik ime svih stanovnika naseljenoga mjesta ili kraja, autor zaključuje da npr. od imena mjesta *Zagreb* i kraja *Dalmacija* etnici, odnosno imena, jesu riječi *Zagrepčani* i *Dalmatinci*, i to samo u množinskom obliku, bez opreke prema jednini, s paradigmom $\emptyset$ – *Zagrepčani*, $\emptyset$ – *Dalmatinci*. Tako riječi *Hrvat* – *Hrvati*, *Hrvatica* – *Hrvatice* nisu ni imena, ni etnonimi, nego su opće imenice, a samo je riječ *Hrvati*, kao množinski oblik bez jednine ($\emptyset$ – *Hrvati*), ime i etnonim.

U drugoj je raspravi riječ o sadržaju imena. Ime nema svoj jezični sadržaj, već je jedini sadržaj imena kao jezičnoga znaka njegova pojedinač-

nost. Samo u nominativu – kao predikatno ime i kao subjekt, imenska riječ sa svojim semantički nebrojivim oblikom pojedinačnosti može biti ime. U drugim gramatičkim oblicima – drugim padežima i prijedložnim izrazima, i s drugim sintaktičkim funkcijama, imenska riječ s gledišta kategorije broja gubi semantički oblik pojedinačnosti i prestaje biti ime, zaključuje autor. Riječ u funkciji imena dodatno značenje dobiva u određenom semantičkom kontekstu u kojemu ime kao jezični znak bez sadržaja, sa sadržajem koji je samo onomastički, dobiva kakav novi sadržaj, tj. gubi funkciju imena. Autor ispituje i analizira nekoliko određenih semantičkih konteksta: 1. frazeologija, tj. frazeološki izrazi, npr. *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba*, 2. narodne poslovice, 3. metonimija, npr. *Čitam Krležu*, 4. atribucija, npr. *poslijeratni Nazor, rani Hegel*, 5. značenjska obilježja nebrojivosti (jedinost i dijelnost), npr. *Zagreb je bio stalno u našim mislima* i *Zagreb je bilo stalno u našim mislima*, 6. padežni izrazi, npr. *Šetam Osijekom*, 7. prijedložni izrazi, npr. *Iz Drave se vadi pijesak*, 8. aktualizacija opreke u gramatičkoj kategoriji broja, među jedninom i množinom, npr. ako je ime u jedninskom obliku (*Luka*), množinski oblik (*Luke*) više nije oblik imena, nego je oblik opće imenice. To su dakle kontekstualno utvrdivi sadržaji po kojima riječi u funkciji imena prestaju biti imena osoba ili objekata i postaju njihovi pojmovi.

Uz navedene cjeline u kojima je riječ o određenome gramatičkom problemu u domeni semantike kategorije broja, knjiga sadržava autorov predgovor, popis literature, bibliografsku bilješku i bilješku o autoru, a uz to i kazalo pojmova i kazalo imena kao važne sastavnice knjige upravo za sam čitateljski aspekt. Tematski sadržaj knjige, s obzirom na pojedinačne analize, dotiče se onih jezikoslovnih i gramatičkih činjenica koje su dosada u hrvatskom jeziku bile manje opisivane. Pritom se određenim metodološkim pristupom dolazi do spoznaja i rješenja onih jezikoslovnih problema o kojima valja sustavno rasuđivati i raspravljati o njihovoj strukturnoj pojavnosti, kao što je npr. pitanje zbirnih imenica, imenica označenih kao *pluralia tantum*, zatim subjektivna i predikatnoga nominativa te bezličnih rečenica.

Budući da je cilj ovoga prikaza objektivno pokazati i predočiti sadržaj knjige, tj. rasprava sabranih u knjizi, valja naglasiti da je u konačnici ispušteno kritičko propitivanje i vrednovanje autorovih istraživanja. Znanstveni diskurs u ovoj knjizi zahtijeva logičku i lingvističku usmjerenost čitatelja prema analiziranoj problematiki kako bi mogao temeljito i sustavno spoznati autorove ponuđene modele opisa.

Željka Brlobaš

Leksičko blago otoka Brača

(Petar Šimunović: *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Brevijar, Supehtar, 2006.)

U suvremeno doba, kad se pod utjecajem medija i obrazovanja autohtoni govori nepovratno mijenjaju, pisanjem dijalektnih rječnika želi se oteti zaboravu leksičko blago koje su stvarali i čuvali naraštaji izvornih govornika. Dijalektne rječnike pišu nastavnici, zaljubljenici u svoj zavičaj, sveučilišni profesori i akademici, slikari, a nerijetko i entuzijasti s nevelikim formalnim obrazovanjem. Svi oni, bez obzira na svoje leksikografsko i dijalektološko iskustvo, s velikom ljubavlju i marom upuštaju se u taj posao.

Petar Šimunović kao izvorni govornik jednoga bračkoga govora, onoga Dračevice, te kao dijalektolog i onomastičar, jedan je od najpozvanijih Bračana da se uhvati u koštac sa zahtjevnim poslom pisanja rječnika bračkih govora. Već prema opsegu rječnika te letimičnim pregledom sadržaja i pojedinih stranica vidi se da je uloženi velik trud i mnogo vremena u prikupljanje građe i njezinu leksikografsku obradbu.

Ova golemna knjiga od 746 stranica i nestandardnih dimenzija (19 x 31,5 cm) s izvrsno dizajniranim omotom (riječ je o autorskom djelu Borisa Ljubičića) gdje se na bijeloj podlozi pojavljuju sivo i crno ispisane sin-

tagme *brāške rīci*, *brōške rīci* i *brōške rīci*, objavljena je u biblioteci „Brački libar“ kao 18. u nizu. Uz autora na njoj su radili brojni stručnjaci: konzultanti (akademici Božidar Finka, Ranko Marinković i Antica Menac), urednica prof. dr. Mira Menac-Mihalić, izvršna urednica mr. sc. Lucija Puljak te prinosnici rječnike građe Jakov Bačić, Neva Kežić, Katarina Drpić, a doprinos samoj građi dale su i prof. dr. Mira Menac-Mihalić te mr. sc. Lucija Puljak.

Rječnik bračkih čakavskih govora sastoji se od sljedećih poglavlja: Čakavski govori otoka Brača – studija bračkoga dijalekta (str. 9–35); Kako je zamišljen rječnik i kako se služiti njime (str. 37–38); Kratice (str. 39–40); Literatura (str. 41–43); Rječnik (str. 45–665); Primjeri mjesnih čakavskih govora na otoku Braču (str. 665–705); Obalna toponimija (str. 707–709); Indeks imena u obalnoj toponimiji (str. 711–714); Pomorsko-brodski (brodograđevni) nazivci (str. 715–726); Zemljovidi katastarskih općina (str. 727–742); Umjesto zahvale (str. 743–744) i Riječ o autoru (str. 745–746).

U ovom rječniku ne donosi se leksik jednoga govora, već cijelog otoka. Stoga je radi boljeg razumijevanja bračke dijalektne slike dobrodošlo poglavlje ČAKAVSKI GOVORI OTOKA BRAČA – studija bračkoga dijalekta.

Brački se govori mogu klasificirati prema trima kriterijima. Na osnovi

zadanih riječi temeljnog vokabulara i utvrđivanja sličnosti u pojedinim naseljima u bračkom govornom mozajku uspostavljene su četiri skupine govora. Najveći, središnji dio zauzimaju čakavski govori (npr. Bobovišća, Dračevica, Postira, Pučišća), na istočnom dijelu otoka čakavski su govori prožeti štokavskim crtama (Povlja, Novo Selo, Selca), na jugozapadu i zapadu otoka (Sutivan i Milna) govori se čakavski, a na istoku otoka Brača svojom pripadnošću štokavskom narječju, danas s mnogim čakavskim crtama, izdvaja se Sumartin. Riječ je o naselju koje su godine 1645. osnovali doseljenici iz Makarskoga primorja i njegova zaleđa izbjegavši pred Turcima. Razumljivo je da, s obzirom na pripadnost štokavskom narječju, sumartinski leksik nije uvršten u *Rječnik*. U studiji se donose još dva kriterija podjele – 1. naglasna i glasovna obilježja i 2. mjesto naglaske – koji daju nešto drukčiju podjelu naselja u skupine govora.

Analizirana su tri jezična sloja: fonetika i fonologija, morfologija te sintaksa. Tako se u poglavlju „Fonetika i fonologija“ donosi samoglasnički inventar, napomene o pojedinim samoglasnicima (npr. dvoglasnici u dugim slogovima u pučskom i bolskom govoru te zatvoreni dugi samoglasnici $\bar{e}$ i $\bar{o}$ u većini govora u unutrašnjosti otoka), o njihovu izgovoru, distribuciji (ispadanje samoglasnika, hijat, dodavanje samoglasnika). Također se prikazuju suglasnici, njihov inventar (čuvanje /h/, nesupstituiranje /f/, po-

stojanje palatovelara /t'/, /d'/ itd.), suglasnički skupovi i njihove promjene (npr. *čk > šk kvđška*), dakle sve zakonitosti prisutne u bračkim idiomima. Bitno je obilježje čakavskih govora na otoku Braču njihov vrlo čvrst i konzervativan naglasni sustav koji se sastoji od tri naglasna ~. U poglavlju „Oblici“ analizirane su sve promjenjive vrste riječi, a u poglavlju „Sintaksa“ konstatira se da čakavska sintaksa još nije proučena. Stoga je potrebno objaviti što više akcentuiranih čakavskih tekstova kako bi se na što većoj građi mogle definirati zakonitosti čakavske sintakse. Tomu će uvelike pridonijeti i mnogobrojni tekstovi koje je u svoj *Rječnik* uvrstio Petar Šimunović.

U poglavlju KAKO JE ZAMIŠLJEN RJEČNIK I KAKO SE SLUŽITI NJIME objašnjeno je kako je strukturirana rječnička natuknica. Riječi su kao natuknice tiskane masnim slovom. Nakon natuknice slijedi gramatički blok (fleksijski oblici + gramatički opis) te odgovarajući oblici dotične riječi u hrvatskome standardnom jeziku (uz oznaku *lit*) i značenje riječi u navodnicima. Slijedi kontekst u kojem je dotična riječ upotrijebljena, s kraticom naselja gdje je tekst za bilježen. Uz romboidan lik donose se frazemi s tom riječi i njihovo značenje. Navode se i proverbiji, izreke, citati iz pjesama, molitava i primjeri lokalnoga govora u kojima se riječ rabi u figurativnom značenju. Rječnik ne navodi etimologiju riječi. Dijalektološki

je vrlo vrijedno što su, uz natuknice, naglasno obilježeni i svi primjeri unutar njih, dakle izreke, frazemi itd. (npr. **kadūja** *f lit* kādulja *bot* *Salvia officinalis* „kadulja, kuš, žalfija“ *Skūhoj čāj ol kadūje* (D).)

Ako je bilo potrebno, na kraju leksičkog članka navedene su kratice djela u kojima su bili upotrijebljeni dotični oblici riječi ili njihove inačice s istim ili sličnim značenjem.

U poglavlju KRATICE navedene su a) kratice citiranih djela, b) kratice bračkih naselja, c) gramatičke kratice, d) strukovne kratice te e) popis prozodijskih i ostalih znakova. U popisu gramatičkih kratica potkrale su se neke pogriješke, npr. kao kratica za imperfektivni/nesvršeni vid navodi se *imper*, a u *Rječniku* se rabi *ipf*. Zatim, među tim se kraticama navodi *mn.* za množinu te *pl.* za plural, a u *Rječniku* se rabi samo *pl.* Također, nedostaje kratica *pers* koja se u *Rječniku* rabi, npr. **vī, vōs** *pron pers lit* vī. Malo iznenađuje to da se autor nije odlučio za kratice uobičajene u hrvatskoj leksikografiji poput *hip.* za hipokoristik, *komp.* za komparativ, nego rabi *hyp, comp* te *infant* za dječju tematiku, *milit* za vojnu tematiku, *ornith* za ptičarstvo itd. No s obzirom na strance koji izučavaju naša narječja, a vrlo često riječ je upravo o čakavskim govorima, te s obzirom na to da su one poznate i hrvatskim korisnicima, opravdana je uporaba takvih kratica.

Samom *Rječniku* prethodi LITERATURA, poglavlje u kojem se navode izvori kojima se autor služio, a riječ je o 34 rječnika, 50 znanstvenih i stručnih knjiga i članaka te 42 zbirke tekstova na čakavskome narječju.

Pri pisanju rječnika moguće su dvije koncepcije. Neki autori dijalektnih rječnika uvrstavaju samo stare ili riječi tipične za govor kojim se bave. To je leksikografska koncepcija kojom se ističe leksik po kojemu se jedan govor izdvaja od drugih govora. Drugi je pristup da se u rječnik uvrste sve riječi koje se govore, dakle i one osobite, ali i one zajedničke s drugim govori-ma. Takva je koncepcija dijalektološki vrednija jer nam nudi podatke o temeljnom leksiku koji možemo uspo-ređiti sa stanjem u drugim govori-ma. Vrlo je važna informacija kaže li se u nekom govoru *ženà, žèna* ili *ž'ena*, je li G mn. *žènà, žèn* ili *žèn* itd. Iz takvih se podataka mnogo može saznati o samom govoru, njegovoj dijalektnoj pripadnosti i starosti jezičnih crta. Pomno provođenje takve leksikografske koncepcije čini ovaj rječnik vrlo vrijednim prinosom hrvatskoj dijalekto-logiji i leksikografiji.

Temeljni je fonetski lik uzet iz go-vora Dračevice, koji je predstavnik srednje bračke čakavštine. Ako se neki leksem različito ostvaruje po Braču, unutar iste natuknice donose se fonet-ske inačice s naznakom mjesnoga go-vora u kojem su potvrđene. Što se tiče gramatičke obradbe promjenjivih vr-sta riječi, imenice se uvijek navode u

nominativu, a ostali se padeži navode samo ako u njima dolazi do glasovnih i naglasnih promjena. Homonimni li-kovi obrađeni su u posebnim rječnič-kim člancima, npr. **kanèla**¹, **kanèla**². Kao što se vidi, hominimi su pritom označeni eksponentom. I tvorbene se izvedenice, npr. deminutivi i augmen-tativi, donose kao zasebne natuknice, npr. **nogà** i **nogìca**, **rùkà** i **ručetìna**. Kod polisemničnih leksema sva se značenja donose unutar iste natuknice (npr. u natuknici **list** definira se šest značenja); botanički i zoološki ter-mini ne izdvajaju se kao posebne na-tuknice. Uz zoonime i fitonime uvi-jek se iza književnog lika, a prije de-finicije značenja, navodi njihov latin-ski naziv, npr. **bròskva** *f lit* bròskva *bot* Brassica „vrsta kupusa“... i **čàgaj**, *čàgja m lit* čàgalj, -glja *zool* Canis au-reus „šakal“...

Pridjevi se donose u muškom rodu, a za srednji i ženski rod navedeni su nastavci ili cijeli oblici kad dolazi do glasovne ili naglasne promjene.

Kod glagola, uz temeljni lik u infi-nitivu, navodi se glagolski vid i prvo lice jednine prezenta. Oni koji nema-ju infinitiva, donose se u prvom licu jednine prezenta (*gržen*). Glagoli koji mogu biti povratni i prijelazni obra-đeni su kao zasebne natuknice, npr. **dopisàt**, dopišen *pf va lit* dopisati, dōpīšem 1. „dodati onome što je na-pisano“ *Ako ćeš čō dopisàt, dopīš* (B). ⇒ dopisīvāt. te **dopisàt se**, dopišen se (D) *pf lit* dopisati se, dōpīšem se. ⇒ dopisīvāt se 2, 3.

Sva područja ljudskog života leksički su pokrivena, od dijelova tijela, djelatnosti u polju, ribarenja, prostora u kući i kuhinjskog i kulinarskog vokabulara, zoonima, fitonima itd. do leksika koji se odnosi na dokolicu i aktivnosti vezane uz odmor i igru (*brškula, trešeta, balđta, picigîn...*) te naziva predmeta koji pripadaju suvremenom načinu života, npr. *řelegraf, rđdijo, řauto*. No ipak se ne donose riječi koje su u vezi s novijim tehničkim i tehnolořkim dostignućima i koje su na cijelom hrvatskom govornom području jednake, tj. u *Rječniku* ne nalazimo lekseme kao što je *televizor, televizija, računalo, gramafon, kompjutor, klima-uređaj, kino, telefon*.

Uz opći leksik rječnik sadrži i brojna imena uz koja obvezno piše izvor ili bračko naselje u kojem su potvrđena. Riječ je o toponimima (a nakon *Rječnika* toponimijska se građa sustavno donosi i u poglavlju OBALNA TOPONIMIJA, gdje su priloženi zemljovidi s obalnom toponimijom otoka Braća, te u INDEKSU IMENA U OBALNOJ TOPONIMIJI) i antroponimima. Nalazimo velik broj vlastitih imena iz svih antroponimijskih kategorija: osobna imena (*Marîn*), prezimena (*Kāčić*), osobne nadimke (*Batūda, Benedřeto, Māřka*) i obiteljske nadimke (*Př(v)čevi, Přřřevićevi*).

Zanimljivo je da Petar řimunović posvojne pridjeve od osobnih imena i etnike piše malim početnim slovom, npr. *abrřmov* posvojni pridjev od *Abrřm* te *pućřřcanin* „stanovnik Pu-

ćiřća“, dakle drukćije nego što su kodificirali pravopisni priručnici hrvatskoga jezika. Time nas autor, inaće jedan od najvećih hrvatskih onomastičara, potiče na promišljanje temeljnih teorijskih onomastićkih pitanja, a to su – što je ime i gdje je granica između općega i vlastitog imena⁹.

Nakon *Rječnika* slijedi poglavlje PRIMJERI MJESNIH ČAKAVSKIH GOVORA NA OTOKU BRAČU. Za dijalektolořke radove vrlo je važno da donose primjere govora kojim se bave jer tek tada postaje zorno kako riječi žive u određenom govoru. Hvale je vrijedna zamisao da se primjeri braćkih govora prilože ovom rječniku, a bilo bi dobro da to postane što čeřća praksa pri nastajanju novih dijalektnih rječnika. Tekstovi kojima su oprmjereni braćki čakavski govori pomno su odabrani. Za svaki piše tko ga je snimio i akcentuirao te koji su bili kazivaći. Riječ je o tekstovima s pravom literarnom ili dokumentarnom vrijednořću jer među njima ima narodnih pripovijesti, prića o ribama, vjetrovima, tekstova s posloviceama, pitalicama, kuharskim receptima i prijevoda ruskih književnih djela na bolsku čakavřtinu.

Petar řimunović svojim je *Rječnikom* ponudio višestruko zanimljiv i koristan priručnik čitateljima ra-

⁹ U onomastici je osobito aktualno pitanje pisanja etnika (vidi o toj temi npr. rad M. Petija „Koje su imenske riječi etnici i etnonimi“, *Folia onomastica Croatica* 6, Zagreb, 1997, 99–112.).

znih obrazovnih i profesionalnih profila. On je uzoran model kako bi trebalo izrađivati dijalektne rječnike. No njegov *Rječnik* nije, kako bi se s obzirom na autorovo stručno i znanstveno iskustvo moglo očekivati, samo skup izvrsno obrađenih natuknica, nego knjiga koja se čita od korica do korica, što se naslućuje već uvodnim autorovim tekstom koji je naslovio *Těbi koji štješ ovñ lībar*. Ne bojeći se bliskosti s čitateljem i znajući da je kroz ovu opsežnu knjigu od sebe mnogo toga dao, autor se u predgovoru potpisuje intimno, s obiteljskim nadimkom unutar imenske formule, kao *Tvõj Pětar Šimūnõvić Pīvāc*.

Ankica Čilaš Šimpraga

Kajkaviana & alia

(Mijo Lončarić: *Kajkaviana & alia, Ogleđi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*, Zrinski d.d. – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Čakovec – 2005.)

Kajkavsko narječje, jedno od triju hrvatskih narječja, dobilo je svoju prvu monografiju još 1905. godine, istoimenu sintezu, koju je objavio Ukrajinac A. M. Lukjanenko. Ono je, u daljnjim istraživanjima, bilo predmetom rada mnogih jezikoslovaca,

koji su utirali put u znanstvenom promišljanju kajkavštine, određivali i nadograđivali proučavanje kajkavskih govora. Jedan od najvažnijih smjerala u tome radu odredio je Stjepan Ivšić razvrstavši prema akcentuaciji glavninu kajkavskih govora u tri skupine: konzervativnu I. skupinu, mlade III. i IV. skupinu, dok mu II. skupinu čine pokajkavljeni čakavski govori. Ivšić je iznio sličnosti, ali i bitne razlike između kajkavske i slovenske akcentuacije. Uočivši zakonitosti u kajkavskoj akcentuaciji, utvrdio je jedinstvo kajkavskoga narječja te, iako nije izravno govorio o mjestu kajkavštine u zapadnoj skupini južnoslovenskih jezika, opovrgnuo Lukjanenkovu tezu o mjestu i podrijetlu kajkavštine (u prvome redu tezu o genetskoj pripadnosti kajkavštine slovenskomu jeziku, koja zbog političkih razloga već u 10. stoljeću ulazi u hrvatsko jezično područje, odnosno tezu kojom su se poslije vodili i neki drugi jezikoslovci). Podjelu kajkavskoga narječja koja se temeljila na razvoju konsonantizma u posljednjih četrdesetak godina 20. stoljeća jezikoslovci (D. Brozović, P. Ivić, S. Težak, B. Finka i M. Lončarić) napuštaju u korist Ivšićeve klasifikacije kajkavskoga narječja.

U daljnjim radovima o kajkavštini nadograđivane su Ivšićeve akcenatske skupine, ali i druge fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke značajke. No moderne monografije o kajkavskome narječju, koja bi obuhvatila sve dijalekte i poddijalekte kajkav-

skoga narječja, opisane na svim jezičnim razinama, nije bilo.

U posljednjem desetljeću 20. stoljeća, 1990. godine, izlazi knjiga *Kaj jučer i danas* Mije Lončarića, kao prethodnica monografiji o kajkavskome narječju. Isti autor šest godina poslije objavljuje *Kajkavsko narječje* – I. dio monografije o kajkavštini, kao rezultat višegodišnjega terenskog i teoretskog proučavanja razvoja i suvremenoga stanja kajkavske prozodije, vokalizma, konsonantizma, morfologije, sintakse i leksika, a daje i pregled njezina prostiranja u prošlosti. Uspostavlja petnaest dijalekata kajkavskoga narječja, a neke od njih dijeli i na poddijalekte, ponajprije s obzirom na razlike u prozodiji i vokalizmu.

Gotovo deset godina nakon *Kajkavskoga narječja* Mijo Lončarić objavljuje *Kajkavianu & aliju* – bogatu zbirku od četrdeset i sedam radova (i s dvadeset i jednom kartom), koji su nastajali od 90-ih godina, većinom o kajkavskim govorima (I. dio knjige), ali i o štokavskim i čakavskim govorima (II. dio knjige), zatim o mađarskim kroatistima, Kopitaru i hrvatskome jeziku, te o Stjepanu Pavačiću – slavistu antropogeografu (III. dio knjige).

U *Kajkavianu & aliji* posebice valja istaknuti radove iz kajkavskoga narječja, nastale od 1997. godine, jer spoznaje do kojih se došlo u njima nisu obuhvaćene ni u jednoj od dviju prethodno navedenih knjiga. To su, primjerice, *Kajkavsko-štokavski odno-*

si u Slavoniji (1997.), *Jezični odnosi u donjoj Panoniji* (1997.), *Proučavanje podravske kajkavštine* (1998.), *Galovićeva i današnja peteranska kajkavština* (2003.) i *Bednjanski govor u kajkavštini* (1997.). U posljednje navedenom radu Mijo Lončarić opisuje akcentuaciju i vokalizam po kojima se govor Bednje i okolnih šesnaestak sela izdvaja u posebnu skupinu govora unutar središnjozagorskoga dijalekta, odnosno stječe rang poddijalekta te ga naziva bednjanski poddijalekt. Drugi su poddijalekti toga dijalekta medvednički, stubičanski i krapinski. Valja istaknuti da se nakon podrobnijih terenskih istraživanja dijalektna slika kajkavskoga narječja dopunila. Prije nego što su bili dovoljno poznati, Lončarić je jugozapadne zagorske govore grupirao zajedno sa samoborskima, a varaždinsko-ludbreške s ostalim zagorskim govorima, nazivajući ih bednjanskozagorskim dijalektom. Odredivši mjesto bednjanskoga poddijalekta u sklopu središnjozagorskoga dijalekta, ističe potrebu da se dalje istraže govori susjednih mjesta.

U ostalim radovima Lončarić govori o slovačko-kajkavskim vezama, slovensko-kajkavskim vezama, staroj sjevernoj kajkavskoj granici, o jezičnim odnosima u Podravini, jatu u kajkavštini, podrijetlu gradišćanskih kajkavaca, kajkavštini u Mađarskoj, goranskim govorima u Moslavini, o govoru Varaždina i okolice, o ludbreškom i hlebinskom govoru, naglasnim osobitostima podravskoga dija-

lekta, sjevernomoslavačkim kajkavskim govorima, o kajkavsko-štokavskim odnosima u Slavoniji, govoru virovitičkoga područja, o najistočnijem čakavskom govoru Hajmaša, jeziku Hrvata u Slovačkoj te o mnogim drugim dijalektološkim, ali i standardološkim jezičnim pitanjima, primjericice o odnosu hrvatskih narječja i hrvatskoga književnog jezika. Od spomenutih radova, četiri su rada napisana u suautorstvu.

Na kraju slijedi bibliografija *Kajkaviane*, razvrstana prema radovima s kajkavskom i drugom dijalektološkom tematikom, te s obzirom na filološku i povijesnojezičnu tematiku, važnu za promišljanje prethodno navedenih dijalektoloških radova.

Kajkaviana & alia vrijedna je pozornosti svakoga dijalektologa i jezikoslovca koji želi dopuniti i u cjelini sagledati velik dio kajkavskih govora do sljedećega koraka – potpune monografije kajkavskoga narječja.

Irena Drpić

Izlazak iz sjene

(Nikola Nalješković: *Književna djela*, Kritičko izdanje priredio i popratne tekstove napisao Amir Kapetanović, Matica hrvatska, Zagreb, 2005.)

Nikola Nalješković bio je tema mnogih književnopovijesnih studija, pa ipak se ne može reći da je njegovo djelo svestrano i obuhvatno istraženo, a ni jednako vrednovano. Razlog je tomu njegov status svojevrsnoga pisca u sjeni samo zbog činjenice da je vremenski pripadao razdoblju dubrovačke književnosti koje su obilježili M. Vetranović i M. Držić, snažne figure i nadahnuti pisci. Pomniji pogled u različite povijesti književnosti, od prvih u 18. st. preko Kombolove i Vodnikove do Frangešove i Novakove u naše vrijeme, otkriva često oprečne ocjene o estetskoj i književnoj vrijednosti njegovih djela. Ipak svi su složni u mišljenju da je njegov prinos nezaobilazan u razvoju dubrovačkoga pjesništva. Takva recepcija Nalješkoviceva opusa inspirirala je nastojanje da se njegovi tekstovi izdaju kao cjelina i s kritičkim osvrtom na starija izdanja. Naime, za Nalješkovića je karakteristično da su njegova djela u dobroj mjeri sačuvana, doduše u brojnim mlađim prijepisima, tiskana u 19. i 20. st. u dvjema knjigama niza *Stari pisci hrvatski*, zatim zajedno s Benetovićem i Palmotićem u devetom svesku edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, te u raznim izborima, što znači da je bio dostupan istraživačima svih profila.

Pitanje je koliko su sva poznata izdanja sačuvala prvotni tekst, koliko možemo biti sigurni u autentičnost jezika, pa onda i kakav pristup navedene činjenice diktiraju današnjemu pri-

ređivaču kritičkoga izdanja Nalješkoviće-
vih djela. Sa svim tim nedoumi-
cama susreo se i suočio Amir Kape-
tanović pri odluci da pripremi ovo iz-
danje. Repertoar problema odredio je
konceptiju uvodne studije i samoga
kritičkoga izdanja.

Autor u uvodnoj studiji (46 stra-
nica) najprije ocrtava kulturnopovije-
sni okvir u kojem se javlja Nalješko-
vić, slijede piščevi biografski podatci,
a središnji dio posvećen je recepciji i
ocjenama Nalješkoviće-
va djela. U tom
dijelu studije Kapetanović se osvrnuo
na sve važnije ocjene – bez obzira na
to jesu li pozitivne ili omalovažavaju-
će. Nakon toga nudi opis Nalješkovi-
će-
va stvaralaštva, iz kojega saznaje-
mo da je u ostavštini toga pisca pro-
nađena 181 pjesma ljubavnoga kan-
conijera, 37 poslanica, 4 nadgrobnice,
15 pobožnih pjesama, 12 maskerata i 7
dramskih tekstova. U analizi pojedinih
žanrova Kapetanović polazi od objav-
ljenih istraživanja i dopunjava ih svo-
jim nalazima i interpretacijama. Taj
dio studije otkriva Kapetanoviće-
vo obuhvatno poznavanje književnopovi-
jesnih rasprava, ali i sposobnost da na-
kon svega ponudi vlastito mišljenje,
što nije uvijek jednostavno.

Povezanost piščeva jezika i zahtje-
va tekstološke analize autor obrađuje
u zasebnom odjeljku studije, gdje
se vidi njegova obučenost za rad na
starim tekstovima, kritičnost i pedan-
tnost nužne za točno čitanje i preci-
znu transkripciju. Zanimljivo je kako
je potraga za Nalješkovićevim prije-

pisima i izdanjima otvorila i pitanje
autorstva nekih pjesama dubrovačke
književne produkcije 16. st.

Za ovo izdanje uzet je kao temeljni
tekst tzv. *Šipanski rukopis* nastao u
17. st., a u kritičkim bilješkama regi-
strirane su razlike u čitanju prema rje-
šenjima iz *Starih pisaca hrvatskih* i
Pet stoljeća, djelomično u odnosu na
Rešetarove intervencije i dodatke iz
1894. g. te ispravke *Komedije V.* u iz-
danju iz 1871. g.

Važno je istaknuti da do sada iz-
danja Nalješkoviće-
vih djela nisu pri-
ređivana prema *Šipanskom rukopisu*,
iako su pojedini autori upozoravali
na njegovo postojanje. Budući da se
radi o mlađem prijepisu koji sadržava
sva Nalješkoviće-
va djela i pisao ga
je jedan prepisivač, pokazao se najpo-
uzdanijim za kritičko izdanje. Kape-
tanović svoj izbor objašnjava tako što
donosi osvrt na ostale rukopise, utvr-
đuje njihove nedostatke i jezično-stil-
ska svojstva koja upućuju na udio i
stupanj prepisivačkih intervencija.

Kritičko izdanje Kapetanović pri-
ređuje prema najsvremenijim teksto-
loškim načelima, koncipiranim tako
da se u najvećoj mogućoj mjeri i naj-
vjernije prenesu Nalješkoviće-
va je-
zična obilježja. Posebno su detaljno
objašnjeni postupci transkripcije pri-
mijenjeni u ovom izdanju.

U drugom dijelu knjige prezenitra-
na su transkribirana djela: *Pjesni lju-
vene* (3–253), *Knjige razlike* (*Poslani-
ce*, *Nadgrobnice* 257–325), *Komedije*

(329–453), *Pjesni od maskerate* (457–481), *Pjesni bogoljubne* (485–540).

Čitatelja Kapetanovićeve knjiga impresionira ne samo opsegom i kritičkom opremom nego i savršenom ujednačenošću na jezičnoj, tekstološkoj i tehničkoj razini.

U podrubnim bilješkama tumačena su imena povijesnih osoba i mitoloških bića, prevedene talijanske i latinske fraze, ili čak dijelovi teksta na stranom jeziku, zabilježene neke specifičnosti uočene u rukopisu.

Djela su popraćena rječnikom manje poznatih riječi, također tehnički izvrsno riješenim.

Od pratećih sadržaja ističemo bibliografiju radova o Nalješkoviću, popis rukopisa i tiskanih djela (sve nakon uvodne studije) i mnoštvo slikovnih priloga, točnije preslika naslovnica, stranica pojedinih rukopisa i tiskanih djela.

Kapetanovićevo izdanje Nalješkovićevih književnih djela pruža zao kruženu obavijest o tome piscu dubrovačke književnosti, nudi uređen korpus za jezičnu analizu, donosi provjerenе biografske i bibliografske podatke, podatke o rukopisima i varijantama tekstova, pa je tako svim budućim istraživačima nezamjenjiv putokaz prema jednoj pojavi naše renesanse.

Nemjerljiv trud uložen je u iščitavanje rukopisa, uspoređivanje izdanja, transkribiranje i kritičku prezentaciju, kao i u proučavanje relevantne književnopovijesne literature.

Rezultat je knjiga koja može poslužiti kao model za izradu kritičkih izdanja djela drugih starijih pisaca dubrovačkoga i dalmatinskoga kruga te kao primjer interdisciplinarnoga pristupa (književnoga, estetskoga, jezikoslovnoga, tekstološkoga) renesansnoj književnosti.

Stoga priređivač Amir Kapetanović zaslužuje priznanje za izvrsno obavljen pionirski posao u hrvatskoj tekstologiji našega vremena. Ostaje nam na kraju nada da će imati sljedbenike i da će ova knjiga biti nadahnuće za još koji sličan pothvat.

Darija Gabrić-Bagarić

O posvojnosti na jednom mjestu

(Lana Hudeček: *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2006.)

U Biblioteci *Prinosi hrvatskomu jezikoslovlju* IHJJ izišla je kao osma u nizu knjiga Lane Hudeček *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*, nastala na temelju autoričine disertacije obranjene u veljači 2003. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a čiji je tekst dopunjen i proširen. Sadržaj knjige, za-

snovan na sintaktičkim istraživanjima, strukturno je podijeljen na jedanaest poglavlja koja se, kako je obradba zahtijevala, dalje granaju na potpoglavlja.

U uvodnom poglavlju autorica objašnjava temu, svrhu i metode rada. Postavljanje polovice 19. stoljeća kao gornje granice razdoblja u kojem se promatra izricanje posvojnosti obrazlaže namjerom da se istraži “kako su se posvojni odnosi izricali u doba uspostavljanja standarda, u samim njegovim počecima, dakle upravo u onome razdoblju koje iznimno zanimljivim čini činjenica da se u njemu standard oblikuje i nastaje” (str. 1), napominjući da se time nikako ne dovodi u pitanje općeprihvaćena teza o trostoljetnome postojanju hrvatskoga standardnog jezika.

U razradbi teme svoju je pozornost autorica usmjerila na ove probleme: izricanje posvojnoga odnosa besprijedložnim genitivom, izricanje posvojnoga odnosa s prijedlogom *od*, izricanje pripadanja 3. licu s pomoću genitiva ličnih zamjenica za 3. lice, uporaba zamjenice *svoj* umjesto posvojnih zamjenica za 3. lice i za izricanje pripadanja subjektu, uporaba posvojnih relativa *koji* i *čiji*. Njihova obradba čini glavni dio knjige, a zajednička im je crta preuzimanje stranih elemenata i konstrukcija kojima se izriču posvojni odnosi u sustav hrvatskoga književnog jezika. Drugim riječima, nastoje se prikazati posvojne konstrukcije koje su u naš

jezik unesene gramatičkim prevođenjem stranih (uglavnom latinskih i talijanskih) izvornika i njihova sudbina u počecima standardizacije. U posebnom se poglavlju također daje pregled ostalih načina izricanja posvojnosti u danome razdoblju.

Hrvatskim književnim jezikom u ovoj se knjizi naziva jezik hrvatske pismenosti, jezik knjiga u najširem smislu, odnosno pisani jezik predstandardnoga razdoblja koji kao nadsustav uključuje *hrvatski čakavski književni jezik*, *hrvatski kajkavski književni jezik*, *hrvatski štokavski književni jezik* te hibridne jezike, njihova preklapanja (npr. jezik ozaljskoga kruga, jezik hrvatskih protestanata).¹⁰ U proučavanju svih problema u obzir se uzimaju i potvrde iz hrvatskostarolsavenskoga književnog jezika.

Promatrane činjenice autorica prati na dijakronijskoj i na sinkronijskoj razini. Dijakronijski je pristup temeljni. Budući da je hrvatski književni jezik u tom dugom razdoblju doživljavao različite mijene, navedeni se problemi nastoje sagledati i u sinkronijskom presjeku dijakronijske okomice, i to s obzirom na različitost hrvatskih književnih jezika, različitost funkcionalnih stilova te razlikovanje izvornih i prijevodnih tekstova.

Tako zamišljen rad zahtijevao je pregledavanje i izučavanje pomno odabrana korpusa. Stoga autorica svo-

¹⁰ O tome v. poglavlje 2. 1. *Književni jezik, standardni jezik, funkcionalni stilovi*.

je istraživnaje provodi na reprezentativnim tekstovima za svako od proučavanih razdoblja, izvornim i prijevodnim, postojećim konkordancijama, jezikoslovnim priručnicima te na monografskoj građi drugih obrađivača. Njihov se popis nalazi u poglavlju 8. *Građa i izvori*.

Knjiga Lane Hudeček iscrpna je analiza izricanja posvojnoga odnosa u hrvatskome jeziku, praćena kroz dugo vremensko razdoblje i argumentirana pisanim potvrdama. Ona je nezabilazna bibliografska jedinica svima koji će se zanimati za posvojne konstrukcije u hrvatskome jeziku jer pruža sveobuhvatnu i zaokruženu informaciju o tom sintaktičkom segmentu od predstandardnoga razdoblja do vremena uspostavljanja standardizacije hrvatskoga jezika. U pregledavanju i uspoređivanju građe i izvora uloženi su velik trud, a autoričina kritičnost i znanstvena utemeljenost donesenih zaključaka čine ovu knjigu veoma vrijednim prinosom hrvatskomu jezikoslovlju.

Marijana Horvat

Nova gramatika hrvatskoga jezika

(Josip Silić, Ivo Pranjković: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.)

Gramatika hrvatskoga jezika (u podnaslovu: *za gimnazije i visoka učilišta*) Josipa Silića i Ive Pranjkovića po mnogim se elementima razlikuje od prijašnjih gramatika hrvatskoga jezika, pogotovo od gramatika namijenjenih školskoj uporabi. Gramatika uključuje četiri osnovne cjeline. To su: *Fonologija*, *Morfologija*, *Sintaksa* i *Funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnog jezika*. Tvorba, koja se tradicionalno izdvaja u posebnu cjelinu, u toj je gramatici obrađena unutar *Morfologije*. Fonološka je problematika podređena morfologiji. Stoga su u prvome planu funkcionalna svojstva glasova, a u drugome njihova akustička i artikulacijska (fonetska) svojstva. Glasovne se promjene tumače kao promjene izazvane morfološkim razlozima. U podjeli riječi na vrste važnom se smatra razlika između promjenjivih i nepromjenjivih riječi, tj. razlika između samoznačnih i suznačnih riječi. Za razliku od ostalih naših gramatika, u morfologiji se na prvome mjestu obrađuju glagoli (ostale naše gramatike na prvome mjestu u pravilu imaju imenice te ostale imenske riječi), a podjela glagola na vrste također se razlikuje od uobičajenih podjela. Posebna se pozornost posvećuje razradbi glagolskovidskih značenja.

Sintaksa u gramatici o kojoj je riječ obuhvaća nekoliko cjelina. Prva je cjelina poglavlje o riječima kao sintaktičkim jedinicama, dakle sintaksa riječi i sintaksa oblika, u koje-

mu se iscrpno obrađuju samoznačne i suznačne riječi kao sintaktičke jedinice. Druga je cjelina poglavlje o rečenici i iskazu u kojemu se razlikuje rečenica kao jezična i govorna jedinica, tj. kao *rečenica* (koja pripada jeziku) i kao *iskaz* (koji pripada govoru, tj. komunikacijska je jedinica). Uz opširnu sintaksu rečeničnih dijelova ovo poglavlje uvodi i novu podjelu složenih rečenica, u kojoj među nezavisnosloženim rečenicama nema isključivih i zaključivih rečenica, nego su nezavisnosložene rečenice samo sastavne, rastavne i suprotne, a zavisnosložene se rečenice razređuju po modelu koji bitno odudara od modela prihvaćenih u hrvatskim gramatikama. Treća je cjelina iznimno zanimljivo poglavlje o ustrojstvu teksta kojim se sintaksa u potpunosti otvara prema tekstu. I ne samo u tome poglavlju, i u ostalim se poglavljima posebna pozornost poklanja tekstnim odnosima. U četvrtoj je cjelini riječ o redoslijedu sintaktičkih jedinica i u njoj se osobita pozornost poklanja obavijesnome ustrojstvu iskaza, tj. rečeničnoj intonaciji, naglasku i rečeničnoj stanici te redoslijedu članova rečenice kao obavijesne, tj. komunikacijske jedinice. U cjelini o funkcionalnim stilovima prvo upada u oči da se funkcionalni stilovi navode redoslijedom koji se razlikuje od uobičajenoga, tj. redoslijedom: znanstveni stil, administrativno-poslovni stil, novinarsko-publicistički stil, književnoumjetnički stil i razgovorni stil. Važno je međutim,

kad je o funkcionalnim stilovima riječ, reći da je upravo u neprekidnome uvođenju funkcionalne stilistike u sve razine gramatičkoga opisa jedan od velikih pomaka koji čini ova gramatika: o funkcionalnim se stilovima, naime, osim u poglavlju u kojemu je o njima riječ govori na svim razinama gramatičkoga opisa.

Ova gramatika uvodi u poimanje i razumijevanje sintaktičkih odnosa i veza neke važne novosti. Prva i veoma važna novost jest ta da ova gramatika uvodi mnoštvo novih naziva, pa tako i sintaktičkih. To su npr. nazivi *sintagmem*, *tagmem* (razlikuju se *sintetički* i *analitički tagmem*), naziv *foričnost* (koja uključuje *anaforičnost* i *kataforičnost*), naziv *usporedne rečenice* umjesto naziva *poredbene rečenice* koji se za tu vrstu rečenica dosad upotrebljavao u gramatikama, naziv *uvjetne rečenice* umjesto uobičajenoga naziva *pogodbene rečenice*, naziv *osnovna surečenica*, nazivi *proizvedeni/neproizvedeni veznici/prijedlozi* (pridjev ‘proizvedeni’ označuje da su ili nastali kakvim tvorbenim postupkom ili da su višečlani), naziv *poslijedlog* u opreci prema *prijedlog* (za prijedlog koji dolazi iza riječi koju označuje), nazive *samoznačne* i *suznačne* riječi.

Nadalje, već smo spomenuli da suznačne riječi i oblici nalaze svoje mjesto u poglavlju o sintaksi, a ne u poglavlju u morfologiji. Upravo su s razumijevanjem suznačnih riječi povezane i najveće promjene koja ova gra-

matika uvodi u odnosu na ostale suvremene gramatike. Te riječi, kako ih razumijeva ova gramatika, i ne mogu biti opisane u poglavlju o morfologiji: riječ je naime o funkcionalnim razredima nepromjenjivih riječi i spojeva riječi; tako su prema ovoj gramatici potpuno afirmirani višečlani prijedlozi, npr. *na osnovi, pod konac, s obzirom na, u skladu s, nezavisno od, polazeći od, u razmaku od, uzevši u obzir, u zamjenu za* itd. i prijedložne perifraze. Uvelike se u ovoj gramatici razlikuje tumačenje čestica od tumačenja te vrste riječi u usporedbi s ostalim suvremenim gramatikama. U čestice ova gramatika ubraja mnoge riječi “što se tradicionalno svrstavaju u priloge”. Upravo od svih tradicionalnih vrsta riječi prilozima u ovoj gramatici ne nalaze jedinstveno mjesto ni u morfologiji ni u sintaksi, ali se u tvorbi ipak govori o tvorbi priloga, govori se o sintaktičkim službama priloga, znači podrazumijeva se da postoji skupina riječi koja se naziva prilozima. S obzirom na to da je riječ o gramatici za gimnazije i učilišta, smatram da bi bilo dobro da je negdje ipak eksplicitno objašnjeno što su prilozima. Osobito je vrijedno pozornosti da se u poglavlju o sintaksi uvede razredi *intenzifikatora* i *modifikatora* (*intenzifikatori* i *modifikatori* određuju se kao nesamostalne (intenzifikatori), tj. samostalne (modifikatori) čestice) te se uspostavlja poseban funkcionalni razred usporednih (gradacij-skih) čestica koje modificiraju svoj-

stva “izražena u prvome redu pridjevima ili prilozima, i to uglavnom tako da ta svojstva gradiraju, stupnjuju, izražavaju viši ili niži stupanj svojstva ili se svojstva izražena pridjevom, odnosno prilogom uspoređuju s kakvim drugim svojstvima”.

U gramatici Josipa Silića i Ive Pranjkovića pozornost se poklanja sintaktičkoj sinonimiji i homonimiji (dakako, uz obličnu i leksičku) te tako pokazuje da je o odnosima o kojima je uobičajeno razmišljati kad je riječ o razini riječi moguće i potrebno razmišljati i na drugim razinama, višim od razine riječi.

Recimo na kraju nešto i o odnosu ove gramatike i norme. Iako se u poglavlju u funkcionalnim stilovima napominje da u ovoj gramatici “nema govora o nepravilnosti ni ma o čemu što se protivi pravilnosti” te da u njoj “Nema dopustivoga i nedopustivoga, prihvatljivijega i neprihvatljivijega, boljega i lošijega”, u njoj nisu rijetke napomene o normativnoj preporučljivosti kojega oblika, tvorenice ili konstrukcije. One su međutim lišene svake preskriptivističke strogosti (oblikovane su obično s pomoću formule: *iako norma propisuje ili takva poraba normativno se ne preporučuje* itd., njima se konstatira a ne preporučuje se niti ne brani).

Gramatika hrvatskoga jezika Josipa Silića i Ive Pranjkovića donosi nekoliko važnih pomaka u razumijevanju gramatičkoga ustrojstva hrvatsko-

ga jezika. To su: iscrpna razradba glagolskovidskih značenja; razredba zavisnosloženih rečenica koja u najvećoj mogućoj mjeri ukida proturječnost i nedosljednost dosadašnjih razredba; preodređivanje nezavisnosloženih rečenica; pomicanje granica između morfologije i sintakse i bavljenje suznačnim riječima samo unutar sintakse, a ne morfologije; uvođenje razreda veznih sredstava koji osim veznika uključuje i konektore; redefiniranje sadržaja naziva *čestice* i uključivanje naziva *modifikator* i *intenzifikator* u sintaktički opis te pridruživanje sadržaja tim nazivima; uvođenje novih naziva na svim razinama gramatičkoga opisa koji doprinose jasnijemu razmišljanju te uvođenje boljih naziva umjesto uobičajenih, čime ta gramatika daje velik doprinos nastojanjima da se usustavi hrvatsko jezikoslovno nazivlje; ova je gramatika u svojoj cjelini gramatika funkcionalnih stilova jer jezik promatra i opisuje kroz prizmu funkcionalnih stilova; sintaksa se u potpunosti otvara prema tekstu i upućuje nas na to da se svi sintaktički odnosi koje tradicionalna sintaksa promatra na razini rečenice preslikavaju i prate i na tekstnoj razini.

Riječ je o vrijednoj, znanstveno utemeljenoj knjizi, nadasve poticajnoj i za stručnu javnost i za korisnike kojima je namijenjena.

Lana Hudeček

Novi pogled na funkcionalne stilove

(Josip Silić: *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb, 2006.)

Knjiga Josipa Silića *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* plod je, kako i sam kaže, njegova “dugogodišnja bavljenja teorijom hrvatskoga standardnog jezika i njegovih funkcionalnih stilova.” U razumijevanju jezika i odnosa koji u njemu vladaju prekretnica su upravo njegovi članci objavljeni u časopisu *Kolo* 1996. – 1998. godine. U ovoj ih knjizi on ponovno objavljuje i dopunjuje novim radovima koji proširuju spoznaje o funkcionalnim stilovima hrvatskoga standardnog jezika. Osim toga, nekoliko nam poglavlja daje i posve novi pogled na uobičajene gramatičke kategorije. Te nove postavke, osobito iščitane u kontekstu *Gramatike hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* Josipa Silića i Ive Pranjkovića (Školska knjiga, Zagreb, 2005.) koja ih primjenjuje u gramatičkome opisu, morat će se ubuduće uzimati u obzir u gramatičkim opisima.

Knjiga je podijeljena u četiri cjeline. U prvoj autor u četirima poglavljima (*Hrvatski jezik kao sustav i kao standard, Lingvističke i sociolingvističke zakonitosti, Hrvatski standardni jezik i hrvatska narječja, Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika*) govori o jeziku kao sustavu i o je-

ziku kao standardu, u drugoj se cjelini donose tekstovi o pojedinim funkcionalnim stilovima. Od svih funkcionalnih stilova autor najviše pozornosti poklanja znanstvenome funkcionalnom stilu (na primjeru se znanstvenoga funkcionalnog stila u četvrtoj cjelini objašnjava i odnos teksta i funkcionalnog stila). Na početku svakoga poglavlja o pojedinome funkcionalnome stilu daje se pregled žanrova u kojima se taj stil ostvaruje, stil se određuje s obzirom na konkretnost/apstraktnost i subjektivnost/objektivnost te se donosi iscrpan popis njegovih značajka, upravo onih značajka koje ga čine posebnim funkcionalnim stilom, tj. značajka po kojima se razlikuje od ostalih funkcionalnih stilova.

Književnoumjetničkomu stilu posvećeno je više poglavlja u različitim cjelinama. U drugoj cjelini, tj. u cjelini u kojoj se prikazuju svi funkcionalni stilovi, o tome se stilu govori na jedan, a u trećoj cjelini, koja se cijela bavi tim stilom, na drugi način. Na to nas autor upozorava već u predgovoru, a potom i bilješkom uz naslov *Književnoumjetnički (beletristički) stil*: “Danas na književnoumjetnički (beletristički) stil gledamo drukčije nego što smo gledali kad smo ovaj tekst pisali. ... No tekst donosimo, djelomice izmijenjen, s jedne strane, zato jer se na jezik umjetničkoga djela još uvijek gleda kao na vid jezika standardnog jezika i, s druge strane, zato da pokažemo razvoj svoga gledanja na problem o kojemu je riječ”

(str. 97). Tako nam autor omogućuje da pratimo razvoj njegova razumijevanja statusa književnoumjetničkog stila, tj. odnosa toga stila prema standardu i prema sustavu. Dok u poglavlju u drugoj cjelini autor dopušta određen suodnos književnoumjetničkog stila i standarda (iako i tu već inzistira na tome da “Književnik (u biti) govori govorom koji je pod kontrolom jezika kao sustava.”), u poglavlju *Je li jezik književnoumjetničkoga djela problem jezika funkcionalnoga stila standardnog jezika?* on zaključuje: “Zato na taj jezik treba gledati kao na jezik *sui generis*. On nije odvojak standardnoga jezika kao njegov funkcionalni stil. Funkcionalni stil (standardnog jezika) sam po sebi nije jezik, a jezik književnoumjetničkoga djela jest. Njegove norme nisu norme jezika kao standarda, nego norme jezika kao sustava” (str.184). Jezik je dakle književnoga djela, kako Josip Silić piše već u predgovoru “...jezik potencije (kakav je jezik sustava), tj. ostvarljiv, a ne jezik realizacije potencije, tj. ostvaren (kakav je jezik standarda). Njegov je jezik *postajući jezik*, a ne *postojeći jezik*” (str. 11). Neovisnosti jezika književnoga djela posvećena je cijela treća cjelina. U njoj se na primjeru jezika Ivana Despota, Antuna Mihanovića i Slobodana Novaka dokazuje kako se standardni jezik u svojem razvoju može i mora služiti jezikom književnih djela – taj je jezik, potpuno slobodan, na usluzi standardnome jeziku.

Osobito nam se vrijednim dijelom nove knjige Josipa Silića čini četvrta cjelina koja je posvećena tekstu u kontekstu funkcionalne stilistike. U tom se poglavlju teoretske postavke primjenjuju na znanstveni funkcionalni stil te se u njemu govori u prvo me redu o osobitostima strukturno-semantičke organiziranosti znanstvenoga teksta. Već u prvoj rečenici te cjeline autor nas upozorava na ono na čemu će u cijelome daljnjem izlaganju inzistirati: na pažljivome razlikovanju gramatike i komunikacije.

Razlažući svoju tezu da nema ničega u složenoj rečenici čega nema u tekstu, autor donosi pregled sredstava kojima se surečenice povezuju u rečenice i rečenice povezuju u tekst, ističući da se surečenice (u rečenicu) i rečenice (u tekst) povezuju adekvatnim, ali ne i istovjetnim sredstvima. Tako se npr. do sredstava međutekstne veze često dolazi kombinacijom veznih sredstava nezavisnosloženih rečenica s veznim sredstvima zavisnosloženih rečenica (npr: *pa ako, pa kad, pa kako, a ako, a kad, a kako, ali ako, ali kad, ali kako* itd.). Kad se pak takva sredstva rabe unutar složene rečenice, ispred njih se stavlja točka sa zarezom. (Mnogobrojne su u ovoj knjizi pravopisne napomene; to je međutim posve razumljivo jer riječ je o knjizi čiji je autor također autor jednoga od hrvatskih pravopisa). Na razini pak teksta *a ako* postaje *ako pak*, *a kad* postaje *kad pak*, *ali ako* postaje *no ako* ili *međutim ako* itd.

U poglavlju o gramatičkome redoslijedu rečeničnih komponenata, tj. o suodnosu gramatičkoga i komunikacijskoga reda riječi, Silić upozorava na jednu uobičajenu pogrešku: često se naime govori o redu riječi u rečenici, a rečenica se ne sastoji od riječi nego od sintaktičkih kategorija (subjekta, predikata, objekta i priložne oznake). Trebalo bi stoga govoriti o redu članova rečenice, a ne o redu riječi u rečenici. Autor upozorava da treba također voditi računa o razlici između rečenice kao gramatičke jedinice (koja je potencijalna, o kontekstu neovisna veličina i čiji red sastavnica podliježe zakonima gramatike) i rečenice kao komunikacijske jedinice (koja je aktualna, o kontekstu ovisna veličina i čiji red sastavnica podliježe zakonima komunikacije). U sljedećemu poglavlju autor supostavlja gramatički red riječi komunikacijskome redu riječi i obrnuto te pokazuje da je ono što se obično naziva obrnutim redom riječi stvar komunikacije, a ne gramatike (kao što je svaka stil-ska obilježenost stvar komunikacije). S obzirom na red sastavnica i odgovarajuću iskaznu intonaciju (s odgovarajućim iskaznim naglaskom) autor razlikuje neutralne, konfrontativne, kontrastne i reprizne iskaze (komunikacijske jedinice).

U posljednja dva poglavlja autor govori o rečenici i funkcionalnim stilovima te o semantičkome inerpunkcijskom načelu i prozodiji rečenice. Već smo spomenuli da autor priličnu

pozornost posvećuje interpunkcijskim načelima koja komentira u mnogim poglavljima. Tako se i posljednja rečenica u ovoj iznimno vrijednoj knjizi koja je mnoge probleme rasvijetlila, a na još više njih ukazala, odnosi upravo na interpunkciju: “Sve nam to govori da interpunkciju treba promatrati kao posljednicu, a ne kao uzrok. Tek kad je budemo tako shvatili, rečenica će nam biti integrirana u tekst kako to njemu (tj. njegovim zakonitostima) odgovara. Tek ćemo tada biti prirodni u svome govoru.”

Lana Hudeček

Vrijedan doprinos govoru bačkih Hrvata

(Ante Sekulić: *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost «Ivan Antunović», Zagreb, 2005.)

Opus magnum mogli bismo reći za djelo niklo iz pera i srca prof. Ante Sekulića uz svesrdan trud dvaju instituta – IHJJ-a u Zagrebu i Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost «Ivan Antunović» u Subotici.

Svaka pojava dijalektnog rječnika od neprocjenjive je važnosti za jezikoslovlje općenito, ali i za manji-

nu koja se dotičnim dijalektom služi. *Rječnik govora bačkih Hrvata* plod je dugogodišnjeg proučavanja znanstvenika Ante Sekulića koji u predgovoru, naslovljenom *Pristupne misli*, kaže da skupljanje građe i leksička obradba bunjevačkog i šokačkog govora nije zadovoljavanje nego puka potreba, jer bez opisa jezika narod takoreći i ne postoji. Važnim drži napomenuti kako bunjevačko-štokavsku ikavicu nipošto ne smatra pomodarstvom, već unutarnjom potrebom da se jedan idiom zabilježi.

U istom predgovoru stječemo kraći uvid u povijesne okolnosti u kojima su se Bunjevci i Šokci naselili u kraj između Tise i Dunava te kako su slijedom povijesnoga razvoja zauzimali područja nekoliko današnjih država: Mađarske, Hrvatske i Srbije, odnosno Vojvodine.

U uvodnoj riječi autor zahvaljuje svojim bliskim i udaljenijim mentorima bez kojih čitav njegov nauk, život i oživotvorenje ovoga djela ne bi ugledali svjetlo dana; to su profesori Stjepan Ivšić, Antun Mayer, Lajčo Budanović, Blaško Rajić, Ivan Kujundžić i drugi.

Recenzentski i uređivački dio posla obavio je uhodani tim dijalektologa i uredništva Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu, na čelu s Dunjom Brozović-Rončević, Nadom Vajs, recenzentima Marijom Znikom, Mijom Lončarićem i Markom Samardžijom.

Nakon uvoda slijedi *Popis kratica bačkih naselja* te dvije varijante imena naselja, npr. *Bić. Bikić/Bácsbokod*, a nakon toga na dvije stranice veoma jasan i pregledan zemljovid Bačke.

Dalje se navodi *Popis gramatičkih i stilskih kratica* korištenih u *Rječniku i Popis literature* kojom se autor služi, podijeljen na četiri dijela.

Velika je važnost ovoga djela iznimno iscrpna i pregledna uvodna rasprava u kojoj se na tridesetak stranica autor sustavno bavi pitanjem naziva jezika bačkih Hrvata, govorom koji se obrađuje u zasebnim dijelovima: fonološki opis, morfološki, morfosintaktički...

Zatim se autor dotakao područja akcentologije te leksika (popis romanskih riječi – testamenat ili oporuka, turcizama – odžak ili dimnjak, tuđica u vojnom nazivlju – kâdet, gazdâšag...). Posebno se referira na djela I. Popovića, S. Ivšića, B. Finke, A. Šojata.

Zahvaljujući maestralno opisanom govoru bačkih Hrvata, prodor u područje samoga leksika, koji sadržava 17 000 natuknica, uvelike nam je olakšan.

Leksemi su dosljedno obrađeni, akcentuirani, popraćeni osnovnim gramatičkim podacima, semantičkim tumačenjem ili definicijom te primjerima koji su uzimani ili iz mjesnih govora ili iz pisane građe. Izvor je naravno, naveden u zagradi, npr:

àbriktovat, -tujem impf. – *savjetovati koga na dobro; prekoračiti: dida ji àbriktuje al ništa ne pomaže, uvijek su isti (Bik., 1966.)*

Àdam m.r. – *osobno ime (Àda, hipokor.)*

gròktalica ž.r. – *junačka, često baladična pjesma, izvedena groktanjem, posebnim načinom pjevanja: naše gròktalice obuhvaćaju sve što se u životu naroda u prošlosti moglo dogoditi (Narodne pisme, Sub., 1939.)*

nîzak, -ska, -sko pridj. – 1. *koji ima malu visinu; 2. koji je male vrijednosti; nedostatan, nedovoljan; 3. koji nije skup; 4. prenes. koji je nečastan, podao; 5. koji je na društvenoj ljestvici na manjem položaju: 1. sva su dica u Totovoj obitelji nîskog rasta (Pač., 1940.); 2. gospodar Ive ima nîsku plaću (Tav., 1950.); 3. kupijo sam kožne kajase po nîskoj cini (Bjk., 1950.); 4. Šandor nije smijo bit tako nîzak prid ljudima (Gar., 1963.); 5. u varoškoj kući mi je niki nîski službenik ispuni-jo prijavnicu (Baj., 1944.)*

Ako je natuknica jedna od mogućih varijanti, u tom slučaju autor upućuje na pravilni oblik.

nîcat, nîčem impf. < *nîkmit*

nîć, nîknēm pf. – v. *nîkmit*

Postojeća različita značenja navedena su i numerirana unutar iste natuknice, npr:

nîkmit, nîknem pf. – 1. *izbiti iz sjemena ili korijena, iskljati, 2. prenes. pojaviti se, nastati: 1. kukuruz je*

lipo *nĭknĭjo* (Đun., 1940.); 2. *nĭknĭla* su nova dica, naše nove snage (Sub. novine, 1939.)

Glasovi, sklonidba, sprezanje i leksičko blago bačkih Hrvata potvrđuju da su govornici Bačke, odnosno Podunavlja, štokavci «s nešto čakavskih značajaka, potpuni ikavci i nove akcentuacije».

Ovaj je Rječnik najveći dobitak u prvom redu za Bunjevce i Šokce, građane Bačke, koji napokon drže svoju *domovnicu* u ruci, a svakako je od neizmjerne važnosti svim dijalektolozima, kroatistima i slavistima i inim jezikoslovcima u Mađarskoj, Srbiji i Hrvatskoj, ali i diljem svijeta.

Irina Jurović

Za američku ili hrvatsku javnost?

(Thomas F. Magner; Dunja Jutro-
nić: *Rječnik splitskog govora; A Dictionary of Split Dialect*, Dubrovnik University Press, Durieux, 2006.)

U sve većoj produkciji rječnikâ lokalnih govora nisu zaobiđeni ni govori većih gradskih sredina, gdje se autohtoni idiom gubi mnogo većom brzinom nego što je to slučaj s manjim mjestima. Čini se kako ne samo da nisu zaobiđeni

nego je njihova proizvodnja vrlo plodna, ako je suditi barem prema rječnicima splitskoga govora. U izdanju Dubrovnik University Pressa i Durieuxa 2006. godine objavljen je treći rječnik splitskoga govora u posljednjih sedam godina. Riječ je o *Rječniku splitskog govora*, s tumačenjima na hrvatskome standardnom jeziku i engleskome jeziku, Thomasa F. Magnera i Dunje Jutro-
nić. Oboje autora znani su kao proučavatelji gradskih idioma. Prvi, Magner, otvorio je, zapravo, istraživanja te vrste u Hrvatskoj svojom knjigom *A Zagreb Kajkavian Dialect*, a Dunja Jutro-
nić, uz Radovana Vidovića, jedna je od poznatijih proučavatelja splitskoga idioma.

U *Rječniku* je sakupljena građa od izvornih govornika «od kasnih 70-ih godina 20. st. do 2003. godine», što znači u rasponu od otprilike 25 godina. S obzirom na to mogu se postaviti pitanja: koliko *Rječnik* odražava stvarnu sliku govora Splita odnosno većine njegovih stanovnika i je li riječ o istome govoru s početka i s kraja skupljanja građe, osobito nakon sve većih migracija s drugih govornih područja? Rječnik, može se reći, sadrži riječi koje «upotrebljavaju ili stari ili mladi stanovnici grada Splita».

Prije rječničkoga dijela u *Uvodu* dane su obavijesti o pristupu izradi rječnika, opći podatci o podjeli hrvatskih narječja, sociološka i sociolingvistička obilježja Splita, povijesna bilješka o splitskoj čakavštini, o povijesti Splita i o jezičnim obilježjima splitskoga govora.

Autori se u rječniku služe definicijom dijalekta, odnosno mjesnoga govora, iz knjige *American Heritage Dictionary*. Ona kaže kako je dijalekt «regionalna varijanta, u prvom redu onaj govorni oblik koji se razlikuje od standardnoga književnog jezika, ili govornoga obrasca one kulture u kojoj postoji, po izgovoru, gramatici ili vokabularu.» Definicija daleko nije ni strukturalistička ni dijalektološka već sociolingvistička jer polazi od standardnoga jezika kao usporedbe/razlike.

Diferencijacija hrvatskih narječja i dijalekata dana je prema obliku upitne zamjenice i refleksu jata, ali se unosi terminološka zbrka jer se termin *dijalekt* upotrebljava i za dijalekt i za narječje. Osim toga daje se netočan podatak kada se kaže kako «čakavski dijalekti imaju refleks jata kao **i**, kratki ili dugi s obzirom na izvornu dužinu, npr. *misto* ili *cvit*. Čakavski je stoga uglavnom ikavski.» Naravno da su čakavski dijalekti i ekavski i ikavsko-ekavski, pa i jekavski, a i upitna je dominacija ikavskoga refleksa jata prema ostalima u čakavštini.

Autori u *Uvodu* postavljaju pitanje i izražavaju sumnju je li splitski govor čakavski, «jer su u njega tijekom godina prodrle mnoge štokavske karakteristike», pa navode Radovana Vidovića koji splitski govor naziva štokavoidnim čakavskim, polučakavskim idiomom i poziva se na Josipa Smodlaku koji je još u 19. stoljeću

taj govor nazvao «posebnim polučakavskim narječjem».

U podnaslovu *Split* dan je demografski, sociološki (broj stanovnika, postotak Hrvata) i sociolingvistički kontekst Splita i splitskoga govora. Govori se o nemogućnosti utvrđivanja konačnoga broja govornika koji govore splitskim idiomom, o nastajanju diglosije: u jednim situacijama govori se i piše standardnim jezikom, a u drugima se rabi lokalni govor. Daje se i primjer miješanja dvaju sustava: *Što san rekao?*

U *Povijesnoj crtici* govori se o čakavskome idiomu kojim se služilo u Splitu prije standardizacije hrvatskoga jezika i o počecima hrvatske književnosti, odnosno o *Juditi*, koja je pisana splitskom čakavštinom. Pritom je napravljena pogreška po kojoj izgleda da čakavština nema sastavnicu hrvatsko, umjesto *štokavski* upotrijebljen je pridjev *hrvatski*, s time da se čakavski idiom pogrešno naziva jezikom. «Čakavski je bio jezik kojim se govorilo u Splitu mnogo prije nego što je hrvatski postao standardnim jezikom u 19. i 20. stoljeću.»

Dan je i *Kratki prikaz povijesti Splita*, u kojem se govori o nastanku grada i dolasku Hrvata u nj, pri čemu je napravljena tehnička pogreška, jer je u engleskoj inačici drugačije, kada je navedeno da su hrvatska plemena stigla u Split «u ranome 17. stoljeću». Prikazana je etimologija toponima Split: ne dolazi iz talijanskoga ni

od latinskoga *palatium* nego «od slavenskoga *Splěť*», no ne daje se značenje.

U prikazu jezičnih obilježja navode se ukratko fonološke, naglasne, morfološke, sintaktičke i leksičke osobitosti splitskoga govora te se pritom govori o dodiru sustava splitskoga govora sa standardnim jezikom. Tako se, na primjer, kaže kako je splitski govor «u osnovi ikavski», ali ako se izvorni govornik susretne s ijekavskim oblikom koji nema odgovarajuće zamjene u njegovu govoru, kao što je *vijéće*, «on će jednostavno inkorporirati ovaj standardni oblik u svoj govor», no izgovarat će ga u srednjoj vrijednosti afrikate (č). Također može doći do homonimije preuzimanjem riječi iz standardnoga jezika pa njihovom prilagodbom fonološkomu sustavu splitskoga govora. Tako riječ *smišna* u splitskome govoru znači zgodna, a u standardnome jeziku pridjev *smiješna* ima značenje komična, šaljiva. Osim ikavizma fonološke su značajke i ove: *lj* je zamijenjeno s *j*, npr. *jubav*; spirant *h* je otpao ili je dao *v* ili *j*, npr. *Rvat, suv, ij* ‘ih’; *m* je dalo *n* na kraju riječi, npr. *sedan* ‘sedam’, *ženon* ‘ženom’; *đ* se reflektiralo u *j*, npr. *mlaji*. No kako su godinama ulazile riječi iz standardnoga jezika, u splitskome su govoru i riječi s glasovima *lj* i *h*, npr. *ljigav, cilj, polj; harfa, higijena, Čeh*.

Iz pregleda fonoloških značajki, kao i iz rječnika, vidljiv je problem transkripcije, što može u prosječnoga,

i osobito u stranoga, čitatelja izazvati pogrešnu predodžbu. Naime u splitskome govoru izjednačile su se zvučne afrikate u srednjoj vrijednosti, isto tako i bezvučne, što bi se prema novijoj dijalektološkoj transkripciji bilježilo ovako: *š* i *č*. Na primjer: «Splitski govor ima bezvučnu afrikatu *č* koja odgovara i fonemu *ć* i fonemu *č* u standardnome hrvatskom.» I onda se daju ovi primjeri: *Umrit ću od sriće, trčidu za balunon*, dakle znakom za fonem *č*. Ili: «Isto tako *dž* odgovara fonemima *đ* i *dž* u hrvatskome jeziku.» «Hrvatski oblici za *đ* ulaze u splitski govor i kasnije se izgovaraju kao *dž*.» Do pogrešnoga shvaćanja može doći i kod tumačenja refleksa staroga *đ*. Kaže se kako je «*đ* > *j*», a to bi onda moglo značiti kako je *đ* u međufazi dalo *đ* pa onda *j*. No kako autori nisu dijalektolozi, nisu možda previše pozornosti posvećivali tome. Slično je stanje i kod naglasaka. Njihovo bilježenje odudara od dijalektološke transkripcije. Ako su u naglasnome inventaru dva akcenta, a jesu, kratki i dugi, trebalo bi bilježiti samo njihovu kvantitetu. Kratki naglasak obilježen je znakom za standardni kratkouzlazni –̀, a dugi znakom za standardni dugouzlazni –́. Za prvi je rečeno samo da je kratak, a za drugi da je dug i uzlazan. Budući da je u gradu teško utvrditi akcenatski sustav, zbog većega područja, zbog miješanja stanovnika iz različitih krajeva, mogu se čuti i različite realizacije: *botún, bôtun*, a neki govornici izgovaraju i jednu i drugu varijantu.

Morfološke su karakteristike: upitna zamjenica *ča*, iako mnogi upotrebljavaju i *što* ili *šta*. Od posebnosti, oblik A i G upitne zamjenice *ko* glasi *kega*, uz *kog*, *koga*. U D, L i I m. i sr. roda javlja se uz uobičajeni, npr. *sa selima*, i oblik s dočetnim *-n*, vjerojatno analogijom prema sinkretičnome obliku u ž. rodu, gdje je *-n* < *-m* nakon otpadanja dočetnoga *-a*, npr. *profešuriman*, *seliman*. Čuva se G mn. ž. i sr. roda s nul-tim morfemom, npr. *žen*, *sel* (i *sela*). Također se čuva i stariji oblik G mn. m. roda, ali je *h* otpalo, npr. *profešuri* (i *profešura*). Infinitiv završava na *-t* a pridjev radni m. roda na *-a*. Vidljiva je tendencija izjednačivanja morfemskih nastavaka u 3. l. mn. prezenta u morfemu *-u*. Prezent 3. l. mn. s nastavkom *-du* je prisutan, ali polako se gubi.

U rečeničnim konstrukcijama za splitski je govor karakteristično slaganje *za* + infinitiv, npr. *Za jest ribu ajde u konobu 'Jozo'*; *Pitaj pulicjota za ne puno pogrišit*. Miješaju se akuzativ i lokativ, npr. *Ja san u tinel*; *Cilo san jutro leža u posteju*.

Splitski govor karakterizira, kao i druge govore na obali, velik broj romanizama, koji su njegov prepoznatljiv dio. No prisutne su i riječi stranoga podrijetla, koje možda nisu tipične za splitski govor, iz kultura s kojima je Split bio na bilo koji način u kontaktu, npr. turcizmi, vjerojatno doseljavanjem populacije sa štokavskog područja u zaleđu, npr. *adet* 'običaj, tradicija', *bèlaj* 'nesreća, neugodan čin', *beričet* 'sreća', *dèrnek* 'sajam',

èvala! 'bravo!'. Također je vidljiv i germanski utjecaj, npr. *brénza* 'kočnica', *èlfer* 'jedanaesterac u nogometu', *cvike*, *cvikeri* 'naočale', *curikat* 'ići unatrag' i dr. Hungarizmi kao *betég* 'mana, bolest', *ùncut* 'prepredenjак, šaljivčina' rijetki su.

Rječnik obuhvaća sve vrste riječi i govor u cjelini, od dječjega govora, npr. *béka* 'ovca', slenga, npr. *às* 'jedinica, negativna ocjena', do riječi koje su karakterističnije za ruralnu sredinu, npr. *kosír*. Također su obuhvaćeni i izrazi i sintagme, npr. *aj čà!* 'odlazi', frazemi, npr. *ajde u smòkve!* 'pusti me na miru', *ajnc-cvàj!* 'brzo! u tren!', eufemizmi, npr. *bénti!*, *bòrami!*, i izgovorne cjeline, npr. *ča's?* 'što hoćeš?' Natuknice su označene i kategorijama: uvredljivo, negativno, figurativno, slang i drugo. Samo za neke imenice dan je oblik u genitivu.

Iako rječnici u načelu ne daju eksplicitne obavijesti o fonološkim obilježjima pojedinoga govora, ograničeni su na leksičku razinu, svaki rječnik je na svoj način građa iz koje se mogu očitati fonološka i druga obilježja. Osim spomenutih fonoloških obilježja u *Uvodu*, iz rječničkoga dijela vidljive su i, na primjer, sljedeće: fonem *ž*, npr. *bandzávat* 'razvikivati, oglasiti'; zamjena *b* i *v*, npr. *babàrin* i *bavàrin* 'podbradača'; *o* > *u* u posuđenicama, npr. *betunírat*, *pulicjot*: *st* > *c*, npr. *cáblo*, *cáklo* 'staklo'; i dugi i kratki naglasak mogu doći na svim slogovima; neke riječi mogu imati dva naglasaka, npr. *bòkededàma* 'slat-

ko (vrsta torte)’. Ikavizirane su i riječi stranoga podrijetla, npr. *cìmenat*; konsonantski skupovi na početku riječi pojednostavljuju se, npr. *čèla*, *ćér*; *i* se reducira u zanaglasnome položaju, npr. *čètr* ‘četiri’. Protetsko *j* pojavljuje se ispred samoglasnikâ, npr. *Jàmerika* ‘Amerika’, *jíče* ‘hrana, jelo’, *jòko* ‘oko’, *jústa* ‘usta’. Dolaze oblici kao *čiča*, *čičat* ‘sisa, sisati’, *džedžìvit* ‘isusovac, jezuit’. Neke riječi imaju dva oblika, npr. *abàdat*, *obàdat*; *abandonávat*, *abandunávat*; *brùjet*, *brùdet*.

U leksičkome su inventaru i neki izraziti štokavizmi, koji mogu promijeniti značenje ili dobiti oznaku *slang*, npr. *jàmit* ‘uzeti’, *čalab̀renit* ‘pojesti nešto na brzinu’, *gánga* ‘zabava, tulum’, *ćúnka* (*slang*) ‘njuška, gubica’. Primjetljive su i riječi svojstvenije (gradskim) govorima u sjevernoj Hrvatskoj, npr. *fàčka* ‘udvaranje’, *fàercag*, *fàerica* ‘upaljač za cigarete’, *fùdrat* ‘obložiti podstavom’, *gàbula* ‘neprilika, zatvor’.

No unatoč raznolikome leksičkome fondu, iz različitih područja života, rječnik vrvi pravopisnim i tipkarskim pogrješkama i oblicima ili riječima svojstvenima srpskome standardnom jeziku, na primjer, *škùzaj* – *izvini!* *žao mi je!*, *učárat* – *omađijati*, *žìgerica* – *džigerica*.

S obzirom na površnost u opisu govora u uvodnome dijelu te na spomenute standardnojezične i redaktorske propuste bilo bi dobro da je rječnik prošao kroz recenzentske i lektor-

ske ruke. Također s obzirom na to postavlja se pitanje kome je ovaj rječnik namijenjen: američkoj ili hrvatskoj javnosti, ili možda općenito u komercijalnu svrhu? Pojedincu strancu dovoljne su možda samo opće karakteristike vezane uz hrvatska narječja, a i definicije natuknica na engleskome jeziku nisu diskutabilne. U prilog tome da je rječnik možda ponajprije namijenjen angloameričkoj javnosti i slavistici jest i tekst pod podnaslovom *Povijesna crtica*. Ondje se, govoreći o čakavskome idiomu u prošlosti, poziva na Harvardske slavenske studije, gdje se kaže da je godina kada je napisana Marulićeva Judita bila službeni početak hrvatske književnosti, očitom misleći na početak neanonimne autorske književnosti, što je podatak općepoznat domaćoj javnosti. Isto tako Hrvatima bez užitih jezičnih interesa ovaj rječnik daje osnovne podatke, čiji dobar dio može bez teškoća razumjeti.

Osim lokalne vrijednosti i popisa riječi čiji se jedan dio polako gubi, rječnik je i prinos leksičke građe gradskih govora, prinos literaturi o čakavštini na engleskome jeziku te svjedok o nelingvističkoj strani jezika, ljepoti. Prava se izražajnost i ljepota splitskoga govora očituje u trima tekstovima na splitskome idiomu, Nevena Krstulović-Opare, Miljenka Smoje i Sonje Senjanović-Peračić, danih na kraju uvodnoga dijela, ali tek kada se usporede s engleskim prijevodom, iz čega je vidljivo da je lokalni govor, zapravo, neprevodiv. Samo za ilustraciju: *Di su*

oni lipi teški vonji od friškine / Where is that fine fishy smell. Ovaj rječnik za pojedinca može biti i više od leksičke građe, on može biti djetinjstvo, mladost, nostalgija, plač i smijeh, život «u lipom jaziku, gdi ča slaje zvoni».

Stipe Kekez

Zašto nema soka od limunike

(Vesna Muhvić-Dimanovski: *Neologizmi – problemi teorije i primjene*, FF press, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005.)

Zanimanje za nove riječi u hrvatskome jeziku ima relativno dugu povijest i gotovo da nije bilo razdoblja kada oko novotvorenica nije bilo rasprā, prijepora i nesuglasja. Sporovi su se vodili uglavnom o tome je li koja riječ valjano tvorena, zatim je li značenjski prozirna, obuhvaća li jednako široko semantičko polje kao riječ koju bi trebala zamijeniti itd. Leksik je, kao najotvorenija i promjenama najizloženija jezična razina, i laicima i stručnjacima jednako zanimljiv, to više što u stvaranju novih riječi ravnopravno mogu sudjelovati obje spomenute skupine. Proces prihvaćanja ili odbacivanja neologizama zapravo je vrlo

demokatičan: svi mogu predlagati, svi mogu glasovati i na kraju je vrlo jasno tko dobiva a tko gubi. Upotreba je, naime, jedini vjerodostojan lakmus za uspjeh pokusa s novom riječi, pa je vrlo jasna razlika između primjera kao što su *limunika* i *očvrsje* s jedne strane te *doigravanje* i *udomitelj* s druge. Diferencijacija je katkad vrlo nelogična – čini se kako je leksem *brzobjav* većini govornika hrvatskoga jezika s vremenom postao uobičajen, dok s *brzoglasom* stvari stoje drukčije.

Na sreću, studija *Neologizmi – problemi teorije i primjene* bavi se svim gore nabrojenim problemima, i još pokojim. Riječ je o knjizi koja je ponajprije rezultat rada na istoimenome projektu, a V. Muhvić-Dimanovski tumači kako su je prijašnja istraživanja prevedenica, kojima se bavi la teorijski i praktično, dovela i do neologije. S obzirom na to da se neologizmi povezuju, prema autoričinu mišljenju u Uvodu, s još barem šest važnih područja – leksikologijom, leksikografijom, standardologijom, jezičnom politikom, kontaktnom lingvistikom i tvorbom riječi – ne čudi da su i teme obrađene u knjizi dotaknule svako od spomenutih.

Metodološki opravdano, kreće se od definicijā neologizma. Uz detaljan pregled pristupa i tumačenja, u toj se cjelini zaključno sažima da svaka definicija novotvorenice počiva ili na sadržajnome ili na formalnome aspektu, tj. neologizam se u svim defi-

nicijama od ustaljenoga leksika razlikuje ili oblikom i značenjem ili samo značenjem. U sljedećim se dvama poglavljima prikazuje povijest istraživanja neologizama (angloameričko, francusko, njemačko i hrvatsko govorno područje) te odnos neologije i norme (francuska, češka, britanska i američka te hrvatska situacija).

Odnosu neologije i znanstvenoga nazivlja posvećeno je peto poglavlje. Taj je odnos poseban zato što su u znanosti, pa tako i u njezinu nazivlju, nove riječi gotovo svakodnevna pojava. Posebni su, pak, i problemi koje uzrokuju nove riječi u znanstvenome diskursu ako ne ispunjavaju kriterije proširenosti, prihvatljivosti, usklađenosti s normom, duljine naziva, tvorbenih mogućnosti, izbjegavanja višeznačnosti, nepromjenjivosti značenja te usklađenosti s pojmom, terminološkim sustavom ili definicijom.¹¹ Stoga je bitno da u tvorbi znanstvenoga nazivlja sudjeluju i jezikoslovci i stručnjaci za područja na koja se nove riječi odnose. Vjerojatno je zato, na primjer, u medicinske nazivlju umjesto *bypassa* (ili *bajpasa*) zaživjela *premosnica*, u stomatologiji (*zubni*) *ispun* umjesto *plombe*, a prijedlozi poput *bujnik* (*tumor*), *otvrdnica* (*skleroza*) i *predstojnjača* (*prostata*), te nešto rašireniji primjer *kopnica* (*sida*), nisu uhvatili korijena.

¹¹ Prema M. Mihaljević, *Hrvatsko računalno nazivlje*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993., str. 114–115.

Pri kategorizaciji neologizama u knjizi se razlikuju posuđenice, potpodičljene na anglizme-angloneologizme i egzotizme, zatim pseudoposudenicice, domaće nove riječi i nove – stare riječi. Posuđenice, jasno, tvore najveći dio neološkoga leksika jer nije moguće svaku novu riječ odmah prevesti ili za novi pojam naći novi naziv. Najviše posuđenica odnosi se, prema autoričinim riječima, na jelo i piće, informatiku i mobilnu telefoniju. Anglizmi-angloneologizmi zapravo su najčešći među posuđenicama, a istraživanja pokazuju da ih je oko 40 posto. Iako je engleski jezik jezik pošiljatelj, i on je zahvaćen mijenama, što zbog neznanja, što zbog utjecaja drugih jezika na nj. Zato se u novije vrijeme govori i o “globalnome engleskome” te o “novim engleskima” (npr. euroengleski). Utjecaj engleskoga u svjetskim je razmjerima neupitan, no posljedice njegove ekspanzije za njega i nisu tako pozitivne – on se mijenja i kviri.

Svakako valja spomenuti i nov pristup definiranju egzotizma. V. Muhvić-Dimanovski objašnjava egzotizam kao riječ koja bi trebala “označavati pojmove koji potječu iz neeuropskih zemalja i jezika.” (str. 46). Razlozi za takav stav su relativno bliske kulturne i civilizacijske vrijednosti u Europi te bliskost europskih jezika, što ih do određene mjere čini međusobno prepoznatljivima. Pa i “značenje pridjeva *egzotičan*, dakle, prema našem shvaćanju, određuje europocentričan pristup.” (*ibid.*). To znači da

egzotizmima, na primjer, ne bi pripadale riječi poput *gulaš*, *palачinka*, *pizza* ili *ravioli*, već *shiatsu*, *reiki*, *wok*, *šarpei*, *seitan*, *feng shui*...

Domaće nove riječi posljedica su potrebe imenovanja nekih posve lokalno ograničenih novih pojava, pojmova ili predmeta. S obzirom na to da poticaj za imenovanje ne dolazi prema stranome uzoru, jezik se koristi svojim zalihama. Od primjera autorica navodi leksem *foteljaš*, nastao potkraj 1980-ih, koji je preživio nekoliko razdoblja, a značenje mu je i danas prilično jasno. U kategoriji nove – stare riječi ne govori se o oživljenicama nego o takvim starim riječima “koje su iz različitih razloga bile potisnute u pasivni leksik pa su u stanovitome razdoblju revitalizirane.” (str. 51). To znači da se one neočekivano, a katkad zbog sasvim očitih razloga, masovno i vrlo često upotrebljavaju. Primjeri su tih riječi *globalizacija*, *tranzicija*, *elektronski/elektronički* (i samo *e-*), *eko-* (od *ekološki*) i *terorizam*.

Iznimno je zanimljivo i poglavlje posvećeno neologizmima u rječnicima. U njemu se posebno opisuju koraci koji vode verificiranju novotvorenica u pisanome obliku, kada one postaju, unatoč novosti, leksikografskom činjenicom. No, i kada uđu u rječnik, neologizmi su različito tretirani: ako se rječnici doživljavaju kao čuvari jezičnoga standarda, nove riječi u njih teško ulaze. Opet, želi li rječnik biti suvremen, novotvorenice u njemu moraju biti zastupljene. Stoga

rječnici novih riječi nisu nužno normativno orijentirani, a opći jednojezični rječnici pak pretežno jesu. Autorica upozorava na to da ima i iznimaka od pravila. Takva su primjerice francuska leksikografska djela s novim riječima – *Robertov Dictionnaire des mots contemporains* (1985.) i *Dictionnaire des anglicismes* (1986.). U njima se uz mnoštvo posuđenica gotovo u pravilu donose i napomene službenih tijela (jezičnih odbora i sl.) o tome da postoje i francuske zamjene kojima se eventualno daje prednost ili se preporučuju za upotrebu umjesto posuđenice. No, u daljnjoj se raspravi uočava kako su komentari takva tipa u rječnicima na francuskome govornom području mnogo češća pojava no drugdje.

S druge strane istaknut je *Dudenov Universalwörterbuch der deutschen Sprache* (1989.) u kojemu se uz domaće riječi nalazi i velik broj vrlo suvremenih neologizama stranoga podrijetla, a komentara o upotrebi njemačkih zamjena i prijedloga o prednosti koju treba dati prevedenicima – nema. Zato nije pogrešno zaključiti kako se kvaliteta općih jednojezičnih rječnika upravo i mjeri količinom recentne građe, čime rječnik dobiva na aktualnosti, dok se normi pridaje manje važnosti.

Naravno, leksikografske uputnice na “bolju” riječ jesu pokazatelj da je leksikografu norma važna, premda je svjestan i postojanja novotvorenice. Čvršći normativistički pristup može

se pak očitovati posvemašnjim ignoriranjem neologizma i njegovim neuvrštavanjem u rječnik, što ima jači učinak od bilo kojega komentara. *Longmanov* rječnik suvremenoga engleskog jezika odnos prema novoj riječi uspostavlja provjerom: u korpus se uvrštavaju samo oni neologizmi za koje se očekuje da će u budućnosti postati integralnim dijelom engleskoga jezika. Pritom je temeljni kriterij da za svaku riječ moraju biti zabilježene barem tri potvrde u pisanom ili govorenom obliku te da svaka od tih triju potvrda mora biti iz različita izvora. No, unatoč tome, jasno je da izbor riječi i dalje uvelike ovisi o konačnoj prosudbi leksikografa.

Kako se neologizmi tretiraju u praksi, provjerila je V. Muhvić-Dimantovski, usporedivši tri izdanja Aničeva *Rječnika hrvatskoga jezika* (1991., 1998. i 2003.), *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002.) i *Rječnik hrvatskoga jezika* (2000.) Leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža" i Školske knjige. Analizirane su nasumce odabrane riječi (*limunika*, *doigravanje*, *završnica*, *lebdjelica*, *perilica* i dr.) i provjereno je njihovo pojavljivanje ili izostajanje iz rječničkoga korpusa. Rezultati su nadasve zanimljivi.

Veliko je poglavlje, već pri kraju knjige, posvećeno načinima stvaranja neologizama. Podrobnije se piše o tvorbenim obrascima, stvaranju riječi kontrakcijom (sažimanjem), semantičkoj neologiji, o novim riječima nastalim metonimijom i metaforom, o

slobodnim tvorbama te o neologizma nastalim radi popunjavanja mjesta antonima. Donose se primjeri iz hrvatskoga jezika, ali i iz drugih europskih i svjetskih jezika.

Tako se, recimo, može doznati da u skupinu novih riječi nastalih radi popunjavanja mjesta antonima pripadaju novotvorenice kao što su *fiksna telefonija/fiksni aparat* (najprije je nastao pojam *mobilna telefonija/mobilni aparat*), *slow food* ('polagana hrana') u opreci prema *fast food* ('brza hrana'), što podrazumijeva kako u hrani treba uživati pa stoga valja jesti dugo, polagano i bez stresa, te *priljev mozgova* ('dolazak/povratak kvalitetnih stručnjaka iz inozemstva') nasuprot starijoj prevedenici *odljev mozgova*.

Za buduće istraživače posebno će se korisnim pokazati poglavlje o metodama skupljanja neologizama, razlikovanju tradicionalnih i komparabilnih korpusa te poglavlje o detekciji neologizama, koje dodatno osvjetljuje i olakšava prepoznavanje, razvrstavanje i obradu tih riječi. Primjeri i upute izneseni ondje sigurno će usmjeriti daljnja razmatranja toga jezičnog fenomena u pravome smjeru. Nedvojbeno, tome će pridonijeti i opsežan popis domaće i strane literature s gotovo dvije stotine specijaliziranih i općih naslova.

Zaključno: knjiga *Neologizmi – problemi teorije i primjene* može se čitati na nekoliko načina. Ponajprije, kao jezikoslovni priručnik koji opisuje odsječak leksika hrvatskoga i dru-

gih jezika s mnogih znanstvenih aspekata, zatim kao priče o riječima koje, kako piše autorica, na neki način žive u skladu sa stvarnim životom, odražavajući suvremena svjetska i domaća zbivanja, a – na kraju, ali zato ništa manje vrijedno – kao svjedočanstvo vremena u kojem su neke riječi nastale, ostale ili nestale. Za ljubitelje neologizama i sve zainteresirane – prava *uspješnica!*

Kristian Lewis

Pečuški jezikoslovni ogledi

(Ernest Barić: *Rode, a jezik?, Radovi iz jezikoslovne kroatistike*, Biblioteka Nova, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, Pečuh, 2006.)

Zbornik radova poznatoga mađarskoga kroatista Ernesta Barića izašao je povodom njegova šezdesetoga rođendana. Barić, rođen 1945. godine u Felsőszentmártonu, završio je studij slavistike na sveučilištima u Pécsu i Szegedu, a zatim je dvije godine predavao na Hrvatskoj gimnaziji u Budimpešti, odakle se vraća u Pécs, gdje i danas predaje na Odsjeku za hrvatski jezik Pečuškoga sveučilišta.

U zborniku je objavljeno 18 radova iz razdoblja od 1998. do 2005. godine. 13 radova pisano je hrvatskim,

4 mađarskim i jedan rad ruskim jezikom. Teme su uglavnom jezikoslovne, premda je nekoliko radova posvećeno i filološkim istraživanjima. Radove tematski možemo podijeliti na sljedeće glavne skupine: problem jezika Hrvata u Mađarskoj s obzirom na dijalektnu raznolikost, te njegovi nazivi i status kroz 20. stoljeće; hrvatsko-mađarski rječnici i gramatike; komparativna proučavanja jezičnih promjena hrvatskoga i mađarskoga u svjetlu promjene političkih sustava krajem osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća; te naposljetku filološki radovi.

U prvih nekoliko radova Barić razlaže problem dijalektne raštrkanosti hrvatskoga stanovništva u Mađarskoj, koje se sastoji od 6 zemljopisno odvojenih skupina, među kojima su zastupljena sva tri narječja. S obzirom na politiku prema manjinskim jezicima koju je provodila mađarska vlast u vrijeme socijalizma, hrvatski su govori u drugoj polovici 20. stoljeća dosta pretrpjeli, izgubivši velik dio govornika, čemu je podosta pridonio i prelazak na urbani ili poluurbani način života. Usto, do kraja osamdesetih godina, svi su Južni Slaveni u Mađarskoj bili od vlasti nazivani upravo tim imenom, zanemarujući njihove specifičnosti. Tek s povratkom demokratske vlasti mijenja se i jezična politika. Kao pripadnik prostandardne škole, Barić je kritičan prema određenim inovacijama koje se javljaju posljednjih godina među mađarskim Hrvatima, od kojih neki žele izgraditi knji-

ževni jezik na osnovi svoga lokalnoga govora (što znači da bi se književne norme Hrvata u Mađarskoj razlikovale od područja do područja – posebice su u ustrojavanju vlastitoga standarda i razvoju posebnoga etničkog identiteta daleko odmakli Bunjevci). Ipak, i sâm uviđa neprimjerenosti hrvatskoga standardnog jezika iz perspektive mađarskih Hrvata, naročito neštokavaca, kojima bi hrvatski standardni jezik i nakon eventualnoga uvođenja u škole ostao jednako dalek i nedovoljno prihvatljiv, te indirektno priznaje da bi, ako se već ne može uvesti hrvatski standard, trebalo ustrojiti neku vrstu zajedničke norme za Hrvate u Mađarskoj, slične gradišćansko-hrvatskoj normi. Postavlja se pitanje – na kojoj osnovi, s obzirom na tronarječnost (ili barem dvonarječnost, budući da većina čakavaca u Mađarskoj živi u mađarskom dijelu Gradišća, gdje se služe gradišćanskom normom).

Zanimljiva je u tom svjetlu i studija o jeziku hrvatskih medija u Mađarskoj, rađena u prvome redu na materijalu emisija na Radio Pečuhu. Ukazuje se na tipične jezične obrasce koji nastaju u kontaktu triju jezika, od kojih je jedan dominantni jezik sredine, drugi (ne)normirani govor manjine, a treći organski govor pojedinca. Stoga dolazi do tipične interferencije s mađarskim u području fonologije, prozodije i sintakse, a s dijalektom u području morfologije. Leksički elementi podjednako su i mađarski i dijalektni, ponajmanje standardni. Da govoriti i

pisati standardnim jezikom pripadniku manjine nije ni najmanje lako, dokazuje i sâm Barić, koji također nije ostao imun na neke leksičke i rekcijske pogreške u tom članku.

Druga tematska cjelina obuhvaća preglede mađarsko-hrvatskih i hrvatsko-mađarskih rječnika i gramatika hrvatskog jezika za Mađare. U članku «A horvát-magyar szótárakról» riječ je o pionirskim pothvatima hrvatskih jezikoslovaca u izradi mađarskih rječnika (Vrančićevom i Jambrešićevom), s kratkim osvrtom i na novije rječnike (npr. Hadrovicsev i Palichev); dok se u idućem članku Barić oštro osvrtuje na 2003. godine u Budimpešti objavljeni «Mađarsko-hrvatski džepni rječnik», koji smatra, njegovim vlastitim riječima, «dobrano promašenim». Potom daje pregled hrvatskih gramatika za Mađare, njih 3 (Mihálovicseve, Margitaieve i Munkácsyve), te posebnu pažnju posvećuje tomu kako te gramatike tretiraju odnos hrvatskoga jezika prema srpskome, kao i prema narječjima.

Pod radove koji se odnose na promjene u mađarskom i hrvatskom jeziku uslijed političkih promjena osamdesetih i devedesetih godina, spada nekoliko sociolingvističkih studija o raspadu «hrvatskosrpskoga» i promjenama do kojih je to dovelo, te komparativna sociolingvistička studija feminizacije hrvatskoga, srpskoga i mađarskoga jezika, tj. na koji način pojedini od navedenih jezika jezično tretiraju vršiteljice radnje.

Naposljetku, pod filološkim radovima obuhvaćena su istraživanja o jeziku narodnih bajki mađarskih Hrvata, o jezičnim posebnostima nekih molitava u pojedinim govorima, o cehovskom statutu u Pečuhu iz 18. stoljeća, te napokon studija o Mártonu Hobliku, mađarskom pisaru, zemljopiscu i etnologu amateru, koji je proveo dosta vremena među Hrvatima u Podravini i zabilježio vrijedan jezični i etnološki materijal.

Knjiga «Rode, a jezik?» potvrda je žive jezikoslovne djelatnosti hrvatske zajednice u Mađarskoj, čiji je Ernest Barić najistaknutiji predstavnik. Uz nadu da će ovakvih zbornika, ne samo Barićevih, biti i više, možemo samo vjerovati da dolaze vedriji jezični dani za hrvatsku manjinu u Mađarskoj.

Krešimir Međeral

Zanimljiv zbornik semantičkih radova

(*Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*, zbornik, ur. Jagoda Granić, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb – Split, 2005.)

Zbornik radova *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike* koji je izdalo Hrvatsko društvo za primi-

jenjenu lingvistiku uredila je Jagoda Granić. Zbornik sadrži 77 radova koje su hrvatski jezikoslovci, zajedno s kolegama iz Irske, Italije, Nizozemske, Slovenije i Bosne i Hercegovine, predstavili na 18. znanstvenom skupu održanom od 14. do 16. svibnja 2004. u Splitu.

Od 77 radova, prema ocjeni recenzenata, 44 su izvorna znanstvena rada, 11 je znanstvenih pregleda, 5 prethodnih priopćenja i 17 stručnih radova. Autore zanimaju različite teorije značenja, leksik, leksički odnosi, semantički instrumentarij, semantička polja i semantičke promjene. Problematiziraju odnos semantike i pragmatike, semantike i psiholingvistike, odnosno sociolingvistike, a zaokuplja ih i književna i kognitivna i semiološka semantika.

Jadranka Ančić u članku *Prijevodna kompetencija i odabir leksika* navodi da je kakvoća prijevoda uvjetovana kompetencijom prevoditelja. Pri proučavanju prijevoda studenata engleskoga jezika uzeta su u obzir dva ključna elementa: odabir odgovarajuće gramatičke strukture te odabir leksičkih jedinica. Na taj je način dobiven profil tekstualne kompetencije studenata te utvrđen utjecaj na interpretaciju izvornoga teksta. *Značenjska i komunikacijska nepodudarnost internacionalizama i domaćih inačica kao prijevodnih ekvivalenata* naziv je rada Goranke Antunović. Predmet proučavanja su parovi

– značenjski jednoznačne domaće riječi i internacionalizmi. Zaključak je da unaprijedno odlučivanje za domaću ili stranu riječ ne može biti dobra prevoditeljska strategija jer ponekad nastaje različit komunikacijski učinak. Matea Birtić istražuje interpretaciju deverbalnih imenica na *-nje* i njihovu obradbu u hrvatskim rječnicima. Navodi da neke deverbalne imenice mogu imati dvosmislenu interpretaciju – događajnu i nedogađajnu. To su tipično imenice na *-nje* tvorene od nesvršenih glagola. Marija M. Brala promišlja o međujezičnim razlikama i kognitivnim univerzalijama u (semantičkoj) domeni suprapozicije. Cilj studije usmjeren je iznalaženju odgovora na pitanje je li moguće premostiti razlike između različitosti u semantičkoj kategorizaciji s jedne, te univerzalija ljudske konceptualizacije s druge strane. *Kognitivna gramatika – temelj jedinstvenog opisa engleskih glagolskih konverzija* naziv je članka Gabrijele Buljan. Cilj je rada pokazati da Langackerov model gramatike kao kontinuuma simboličnih struktura omogućuje jedinstveno i koherentno objašnjenje svih aspekata glagolskih konverzija u engleskom jeziku.

Zjena Čulić opisuje odnos metafora i kulturoloških modela prema kojima se temeljni pojmovi zajednički svim kulturama metaforički predstavljaju na sličan način. Analiza metafora u različitim jezicima pokazuje

kako je uporaba metafora za strukturiranje pojmova uvjetovana interakcijom s društvenom i kulturološkom sredinom te kako su razlike u metaforizaciji uvjetovane različitom konceptualizacijom izvornog ili ciljnog područja u različitim kulturološkim sredinama. Vesna Deželjin i Vesna Mildner u istraživanju posvećenom neurolingvističkim aspektima bilin-gvizma analizirale su snimke studenata talijanistike. Uočeni su različiti tipovi signala koji otkrivaju netočnosti u sponatanom govoru, inače jezično kompetentnih, ispitanika. Članak Vlaste Erdeljac *Govorne greške – pogled u strukturu mentalnoga leksikona* govori o tome kako su govorne pogreške prvotni izvor podataka o govornoj produkciji jer omogućavaju uvid u aktualne procese kojima se neki koncept realizira kao poruka. U radu Anđele Frančić ističe se da ime nije apelativ, a to je odlučujuće za razumijevanje svih jezičnih razina imena, pa tako i značenjske. Autorica na odabranim primjerima pokazuje specifičnost imenskoga značenja. Anamarija Gjuran-Coha piše o prevedenim i neprevedenim anglizmima u hrvatskoj medicinskoj terminologiji. Rezultati istraživanja pokazuju da ima najviše posuđenica i polukalkova, a anglizmi se prevode kada trebaju biti razumljivi izvan struke. *Perifraza kao refleksija kompleksnosti konceptualnih mreža* naziv je članka Tanje Građević-Erdeljić. Cilj rada bio je istražiti

koji kognitivni procesi potiču uporabu specifičnih struktura u engleskom jeziku gdje pomoću kombinacije tzv. „light“ glagola i imenica dolazi do kodiranja događaja. Tanja Gradečak-Erdeljić i Dubravka Vidaković na primjeru ilokucijske metonimije dokazuju primjerenost interaktivnoga kognitivnog pristupa različitim jezičnim konstrukcijama u odnosu na klasične pristupe.

Eldi Grubišić Pulišelić istražila je kako su predstavljeni i opisani neki njemački i engleski književni termini. Značenje književnih termina često se pomiče od prvotnoga značenja prema figurativnom, a rezultati ovoga istraživanja ukazuju da suvremeni rječnici nisu na zadovoljavajući način u svoj fundus uvrstili i opisali značenja određenih termina. *Uloga pitanja u ranom jezičnom razvoju* naziv je članka Gordane Hržica i Jelene Kuvač. Kroz nekoliko aspekata prikazuju kako se pitanja odraslih, kao i dječji odgovori na njih, mijenjaju u skladu s jezičnim i komunikacijskim razvojem djeteta. Gordana Hržica i Maja Mustapić koriste su „Peabody Picture Vocabulary Test“ da bi ispitale znanje pasivnoga rječnika kod ispitanika koji uče hrvatski jezik kao strani jezik. Ispitivanje je autorice usmjerilo u daljnjoj prilagodbi testa, upozorilo ih na njegovu moguću neprimjerenost, ali i upozorilo na razlike među ispitanicima. Cilj rada Adise Imamović bio je usporediti različite pristupe problemu djelomičnih sinonima. Problem je analiziran

na primjeru engleskih pridjeva. Nada Ivanetić u svome radu izvještava o rezultatima ankete u kojoj su ispitanici trebali prepoznati dekontekstualizirane modificirane i nemodificirane frazeme-naslove i pridružiti im sadržaje članaka novinskih tekstova. Zrinka Jelaska, Tomislava Bošnjak i Marina Balent bave se nazivima za boje u hrvatskome jeziku i njihovim značenjskim podrijetlom u usporedbi s francuskim i engleskim jezikom. Prvo se prikazuju opća obilježja i osnovne podjele boja, a zatim semantičko podrijetlo proširivanja rječnika za boje u hrvatskom jeziku u usporedbi s francuskim i engleskim jezikom.

Članak Dunje Jutronić iznosi zapažanja koja su rezultat njezina i Magnerova rada na *Rječniku splitskoga govora*. Damir Kalogjera proučava uporabu klišeja, potaknut tvrdnjom da često rabljene fraze u govoru i pismu ne proizvode isti učinak kada ih rabi izvorni ili neizvorni govornik. Smatra da uporaba „izlizanih“ i često rabljenih fraza pozitivno utječe na dojam o dobrom vladanju stranim jezikom te pridonosi potpunijem razumijevanju. Barbara Kovačević i Milica Mihaljević prikupljale su frazeme u studenom i prosincu 2003. godine u *Večernjem listu* i televizijskom *Dnevniku*. Zadatak analize bio je pokazati iskorištenost općega frazeološkog fonda u publicističkome funkcionalnom stilu te moguće modifikacije, kontaminacije i transformacije frazeološke strukture svoj-

stvene tomu stilu. Melita Kovačević razmatra usporedivost glagolske semantike ulaznoga i izlaznoga jezika, tj. jezika odraslih i jezika djeteta, imajući na umu značaj semantike glagola za usvajanje sintaktičkih struktura. Vladimir Legac piše o odnosu čovjeka, jezika i kultura, a naročito o istaknutom mjestu klišeja u jeziku te analizira razloge za uvrštavanje klišeja u rano učenje stranih jezika. Intenzivatorske čestice *bilo* i *god* modificiraju značenje upitnih zamjenica i zamjeničkih priloga s kojima čine složene neodređene zamjenice. Radovan Lučić na primjerima iz svakodnevnoga govora prikazuje drukčija sintaktička ograničenja. Cilj rada Anne Martinović bio je usporediti engleske i hrvatske fraze. Koristi se kontrastivna analiza analognih fraza u tim dvama jezicima. Mihaela Matešić zaključuje da se analiza semantike uzvika nužno dovodi u vezu s iskazom: samo je iz iskaza moguće iščitati značenja/smislove uzvika.

Jelena Mihaljević Djigunović i Renata Geld ispituju načine na koje hrvatski učenici engleskog kao stranog jezika dekodiraju značenja pri čitanju tekstova na engleskom jeziku. Na temelju analize rezultata (testovi čitanja s razumijevanjem) određuju stupanj vladanja različitim strategijama dekodiranja značenja i nude smjernice za poučavanje strategija uspješnijega čitanja na engleskom kao stranom jeziku. Magdalena Nigoević i Daniel Tonkić analiziraju neologizme u

novostandardnom talijanskom jeziku. Provode semantičku analizu i tipologiju neologizama. Članak Anje Nikolić-Hoyt bavi se polistrukturiranom organizacijom semantičkoga polja. S jedne se strane analizira semantičko ustrojstvo polja koje determiniraju različiti značenjski odnosi u užem smislu, ali i druge paradigmatske relacije. S druge se strane razmatra problem stratifikacije registra koji se pojavljuju unutar semantičkoga polja. Riječi koje označavaju dijelove tijela česta su sastavnica frazema u mnogim jezicima. Jasna Novak Milić raščlanjuje hrvatske i švedske frazeme koji kao jednu od sastavnica sadrže imenicu *oko*, *uh* ili *nos*. Leksičke promjene u hrvatskom jeziku registriraju pomake u semantičkim poljima pojedinih riječi. Nives Opačić analizira uzroke tih pomaka i promjena značenja

Semantizacija je proces usvajanja lingvističkih obilježja leksičkih jedinica. Višnja Pavičić predstavlja rezultate analize videozapisa nastave engleskoga jezika u osnovnim školama čiji je cilj bio utvrditi koje se strategije poučavanja primjenjuju u fazi semantizacije. Razmatraju se metodičke implikacije. U članku *Metafore s kojima živimo: prevođenje* Nataša Pavlović prikazuje različite metafore prevođenja i razmatra načine na koje one utječu na naše poimanje prevođenja i prevoditelja. Anita Peti-Stantić, na osnovi sposobnosti razumijevanja i proizvodnje relevantnih jedinica, ra-

spravlja o pojmovima jezične sposobnosti i sposobnosti sporazumijevanja. Jezična se sposobnost pri tome razumije kao ona koja omogućuje ostvarivanje govornih činova, a sposobnost sporazumijevanja problematizira se s obzirom na mogućnost utvrđivanja nužnih i dovoljnih uvjeta svoga ostvarivanja. U članku Nede Pintarić govori se o pragmemima i frazopragmemima nijekanja u poljskom i hrvatskom jeziku. Autorica opisuje 22 geste nijekanja kao neverbalne pragmatičke elemente koji su vrlo slični u dvjema kulturama te također ukazuje i na neke razlike zbog različitih kulturnih utjecaja. Velimir Piškorec piše o česticama u njemačkome jeziku. Daje se pregled definicija i klasifikacija čestica kao vrste riječi u njemačkim gramatikama i jezikoslovnim priručnicima, pri čemu se posebna pozornost posvećuje morfološkom, semantičkom i sintaktičko-semantičkom aspektu kao kriteriju definiranja čestica. Članak *Boje u talijanskoj i hrvatskoj frazeologiji* Ivane Profaca razmatra neka semantička svojstva boja u frazeologiji talijanskoga i hrvatskoga jezika. Kao ilustracija podudarnosti, odnosno razlike u interpretaciji istih, poslužit će semantička analiza frazema u talijanskim i hrvatskim rječnicima.

U radu Lene Sušić razmatra se značaj frazeologije pri usvajanju stranoga jezika te problematika obradbe frazeologije na primjeru nastave njemačkoga jezika na *Visokoj učiteljskoj*

školi u Čakovcu. Osnovna je namjera Danice Škara i Katarine Ćurković Denona dati jedan od mogućih prikaza opće kategorizacije životinjskoga svijeta, s posebnim osvrtom na problem hijerarhijskoga ustroja i metaforijskoga pomaka. Krešimir Šojat, Božo Bekavac i Marko Tadić u svom radu prikazuju preliminarne postupke pri izradbi hrvatskoga *Wordnet*a na primjeru ontologije za usko definirano područje i obradbe značenjskih odnosa među njezinim elementima. Tamara Turza-Bogdan i Vesna Ciglar na kajkavskoj narodnoj pripovijetki provjeravaju pretpostavku da kontekst utječe na razumijevanje značenja nepoznatih riječi. „Kolokacijski“ način povezivanja riječi, na kojemu je principu organiziran veći dio vokabulara, od velike je važnosti pri učenju engleskoga kao stranoga jezika, ističe Jadranka Valentić. Stoga se naglasak treba prebaciti s učenja pojedinačnih riječi na učenje kolokacija unutar kojih se ta riječ obično pojavljuje. Kognitivna lingvistika sugerira da su prijedložna značenja predvidljive ekstenzije osnovnoga značenja i, kao takva, podložna sustavnom učenju. Gloria Vickov razmatra moguće implikacije prethodnoga navoda za nastavu engleskoga jezika. Petar Vuković na temelju analize nekoliko besubjektivnih rečenica pokazuje da svakom formalnom mehanizmu blokiranja subjekta odgovara poseban tip semantičkoga subjekta. Metodologija primijenjena u analizi nastala je u

krugu praških sintaktičara 70-ih godina 20. stoljeća i razvija se do danas. Osim opisanih članaka, u zborniku se nalazi i mnoštvo drugih zanimljivih tekstova slične tematike, no ovdje nisu mogli biti navedeni zbog ograničenosti forme prikaza.

Alen Milković

Hrvatski jezik u XX. stoljeću

(*Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, zbornik radova sa znanstvenog skupa, Biblioteka XX. stoljeće, gl. ur. Jelena Hekman, ur. Marko Samardžija i Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.)

Ovaj je zbornik proizvod jednog u nizu znanstvenih skupova pod zajedničkim nazivom *Dvadeseto stoljeće* koje je pokrenula Matica hrvatska – vodeća ustanova za promicanje hrvatske kulture, hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika. Znanstveni je skup *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* održan 20. i 21. siječnja 2005. godine u palači Matice hrvatske.

Urednici su zbornika, a bili su i članovima organizacijskoga odbora znanstvenoga skupa, Marko Samardžija i Ivo Pranjković. Mora se priznati da su na svojim plećima iznijeli velik teret same organizacije skupa,

izbora tema i autora, ali i da su doprinijeli da ta opsežna knjiga (605 stranica) ugleda svjetlo dana.

Zbornik *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* veoma je iscrpno djelo o hrvatskome jeziku i najvažnijim pitanjima hrvatskoga jezika protekloga stoljeća, a sadržava sve radove iznesene na tome skupu. U dvadeset osam jezikoslovnih radova jezikoslovaca i stručnjaka za navedena područja iz gotovo svih sveučilišnih središta zapravo je obrađeno nekoliko tematskih blokova: jezično-politički, tj. sociolingvistički, standardološki, dijalektološki, leksikološko-leksikografski te blok o hrvatskome jeziku izvan Republike Hrvatske. Bilo je međutim i drugih tema, primjerice o simbiozi Matice hrvatske i hrvatskoga jezika. Poznavati hrvatski jezik i njegovu povijest bez uvida u recentna izdanja te kulturne ustanove nije moguće.

Istraživati jezik i baviti se jezikom kojega razdoblja nikako ne bismo mogli bez prethodnog znanja i proučavanja njegove vanjske povijesti, tj. bez poznavanja njegovih sociolingvističkih aspekata (jezično-političkih i pravno-političkih). O takvu su položaju hrvatskoga jezika u dvadesetom stoljeću pisali Marko Samardžija i Ivo Pranjković. Dvadeseto su stoljeće podijelili u dva dijela: Samardžija je opisao i predstavio položaj hrvatskog jezika s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće pa do 1945. godine, a Pranjković je obradio drugo razdoblje 20. sto-

ljeća, tj. od 1945. do kraja 20. stoljeća. Govoriti o kojemu stoljeću i zbivanjima u njemu zapravo je nemoguće, a da se pritom ne dotaknu događaji koji su mu prethodili. Tako Samardžija na početku svojega članka *Hrvatski jezik od početka XX. stoljeća do godine 1945.* opisuje događaje i u posljednja dva desetljeća 19. stoljeća (pobjedu hrvatskih vukovaca, pojavu dijaletalne poezije, zadnje pokušaje germanizacije u Dalmaciji i mađarizacije u Slavoniji i banskoj Hrvatskoj) koji su bitni za shvaćanje i razumijevanje onoga što im slijedi. Upozorava na važnost *Braniča jezika hrvatskog* Nikole Andrića (1911.) kao prvoga nagovještaja otklona od koncepcije hrvatskih vukovaca. Prikazuje događaje uoči Prvoga svjetskog rata i upozorava na pojavu mladih hrvatskih književnika koji su žrtvovali hrvatski jezik i (i)jekavicu i prihvatili ekavicu te tako pisali do druge polovice dvadesetih godina 20. stoljeća (npr. A. Barac, A. Cesarec, D. Cesarić, U. Donadini, M. Krleža, G. Krklec, K. Krstić, V. Majer, Đ. Sudeta itd.). Govori o hrvatskom jeziku i njegovu nepovoljnu (unitaristička jezična politika) položaju u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (poslije Kraljevina Jugoslavija). Nakon atentata na kralja Aleksandra (Marseilles, 1934.) pitanje je hrvatskoga jezika ponovno isplivalo na površinu. Osniva se *Društvo Hrvatski jezik* (1936.) i pokreće časopis *Hrvatski jezik* (1938.). Nezavisna Država Hrvatska (10. travnja 1941.) u prvi

plan postavlja, ističe Samardžija, direktivni model jezične politike koji podrazumijeva veliku prisutnost različitih ustanova koje su tu politiku provodile. Objavljen je niz zakonskih odredaba koje su uređivale uporabu hrvatskoga jezika, pravopisa i pisma u javnoj komunikaciji. Najbolji je i obuhvatan opis toga razdoblja Samardžija sveo u jednu rečenicu: „Za prva četiri i pol desetljeća XX. stoljeća može se s pravom reći da su u povijesti hrvatskoga jezika i njegova pravopisa osebujno razdoblje koje obiluje važnim događajima, zanimljivim djelima, politikom izravno poticajnih promjena i zaokreta, ali i postupnim, s protokom vremena sve očitijim traganjem za vlastitim jezičnim posebnostima koje će svoju snažnu tvornu afirmaciju doživjeti tek iza polovice tridesetih godina.“

Razdoblje od 1945. do 2000., kao što smo već rekli, obradio je Ivo Pranjković u članku *Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.* Okosnica je toga članka pravno-politički (diplomatički) status hrvatskoga jezika u drugoj polovici 20. stoljeća. Pranjković nam u svojem članku predstavlja ustanove i zakonske odredbe koje su usko povezane s hrvatskim jezikom, a posebnu pozornost posvećuje prijelomnim razdobljima i događajima koji su im prethodili (avnojskome razdoblju, novosadskome „dogovoru“ i novosadskome pravopisu, Deklaraciji, „hrvatskom proljeću“ i osamostaljenju Republike Hrvatske). Središnji je doga-

đaj toga razdoblja *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (1967.) koju je potpisalo 18 hrvatskih kulturnih i znanstvenih ustanova, a koja je izazvala veoma burnu reakciju. Posebnu pozornost Pranjković posvećuje publikacijama povezanim s normiranjem i standardizacijom hrvatskoga jezika: „novosadskom“ pravopisu, Babić–Finka–Moguševu pravopisu te Anić–Silićevu pravopisu. Dotiče se različitih rječnika, gramatika, udžbenika, monografija i časopisa (osobito časopisa *Jezik*) i osvrće se na njihov utjecaj na jezik uopće. Spominju se i ustavne i druge zakonske formulacije koje su se ticale hrvatskoga jezika, ali i uloga pojedinih ustanova i istaknutijih pojedinaca u procesima i događanjima u pojedinim prijelomnim razdobljima 20. stoljeća.

U članku *Hrvatsko jezično zakonodavstvo i jezična politika u 20. stoljeću* Mile Mamić raspravlja o idealnu tročlanu modelu: jezik – narod – država. Napominje međutim da se taj odnos ne ostvaruje uvijek i u potpunosti, osobito u višenacionalnim i ujedno višejezičnim političkim tvorevinama. Prema Mamiću hrvatski je jezik prošao kroz pet državno-političkih ustroja pa je zbog toga 20. stoljeće podijelio na pet razdoblja (do 1918., 1918. – 1941., 1941. – 1945., 1945. – 1990., 1990. – 2005.), a neka je od njih zbog dinamičnih jezičnopolitičkih zbivanja raščlanio i na nekoliko podrazdoblja. Između ostaloga je upozorio, a s obzirom na odnos jezične politike i od-

govarajuće zakonske regulative, i na veće ili manje sličnosti i razlike među pojedinim razdobljima.

Helena Delaš u svojem je članku *Proučavanje hrvatske prozodije u 20. stoljeću* razmotrila glavne dionice proučavanja novoštokavskoga četveronaglasnog sustava i došla do zaključka da je tu zapravo riječ o nesređenoj masi jer, ističe ona, propisana naglasna norma utvrđena hrvatskim gramatikama od kraja 19. stoljeća nije prihvaćala posebnosti jezičnoga supstrata hrvatskoga standardnog jezika i bez većega se kritičkog odmaka prepisivala iz jednoga normativnoga priručnika u drugi, što je dovelo do velike razlike između propisa i uzusa u hrvatskome standardnom jeziku te do polarizacije mišljenja oko polazišta novoga opisa, a na temelju toga i valjana propisa općeobaveznoga hrvatskog izgovora. Na kraju je istaknula da naše naglasoslovlje tek čeka zadaća da sa sinkronijskoga stilističkoga gledišta prouči sve promjene povezane s naglaskom standardnog jezika, a čemu je preduvjet nedvosmislena definicija neutralnoga izgovornog standarda koju još nemamo. Iz njezina se članka dakle može zaključiti da će nam se, bez nedvosmislene definicije neutralnoga izgovornog standarda, a onda i bez pravogovornoga (ortoepskog) priručnika, tj. bez dogovorno opisane, propisane i popisane naglasne norme, dogoditi to da će mnoge naglasne inačice i raspodjelna obilježja ili nestati ili će se pojednostaviti.

Morfologija hrvatskoga jezika u 20. stoljeću naslov je rada Josipa Silića. Silić nam pokazuje da je stanje u morfologiji hrvatskih gramatika i jezičnih savjetnika dvadesetoga stoljeća i teoretski i metodološki u mnogočemu nezadovoljavajuće. Glavni je razlog tomu, ističe Silić, u neprihvatanju razlike između jezika kao sustava i jezika kao standarda, odnosno između lingvističkih i sociolingvističkih zakonitosti, ali i pogrešno shvaćanje odnosa sinkronije i dijakronije. Pobija tvrdnje da imenice muškog roda i odgovarajuće imenice ženskoga roda završavaju na suglasnik ili da u nekim padežima nemaju nastavaka. Govori i o zabludama koje se prenose iz gramatike u gramatiku, a odnose se na to da se primjerice nekim glagolima prezentska osnova izjednačuje s infinitivom ili da treća palatalizacija danas ne postoji, pa je hrvatske gramatike uopće ne spominju, ili o tome da pogrešno tumačenje sinkronije i dijakronije dovodi i do toga da se ostaci nekadašnje dvojine i danas tumače dvojinom. Posebnu pozornost posvećuje odnosu između priloga i čestica, tj. upozorava na to da su u gramatikama najslabije i najnelogičnije opisani prilozi i čestice i njihove međusobne razlike.

Sintaktičku normu hrvatskoga jezika u 20. stoljeću predstavila nam je Marija Znika svojim istoimenim člankom. Govori nam o tome kako se sintaktička norma hrvatskoga jezika učvrstila u 19. stoljeću i sve do dru-

ge polovice 20. stoljeća nisu u njoj zamjetne bitne strukturne promjene. Od druge se polovice 20. stoljeća intenziviraju jezični dodiri hrvatskoga jezika s drugim, strukturno drukčijim jezicima. Zbog toga su krajem 20. stoljeća u hrvatskom jeziku zamjetne neke promjene na sintaktičkom planu (nominalizacija, dekompozicija predikata itd.). U tome su članku popisana i neka uporabna kolebanja na sintaktičkoj razini.

Težište je članka *Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću* Lade Baturine na razmatranju dominantne fonološke hrvatske pravopisne (ortografske) tradicije. Propituje se pretpostavka, a s obzirom na neujednačenost i kolebljivost hrvatske pisane prakse, da je u 20. stoljeću postignut zadovoljavajući stupanj stabilnosti hrvatske pravopisne norme i promišlja odnos pravopisne norme spram drugih jezičnih norma.

Prvi je u nizu članaka posvećenih hrvatskim dijalektima članak *Proučavanje hrvatskih štokavskih govora u 20. stoljeću* Sanje Vulić. Ona nam daje pregled objavljenih radova o hrvatskim štokavskim govorima od osamdesetih godina 19. stoljeća, kada se javljaju prvi dijalektološki radovi, a bili su posvećeni dubrovačkomu govoru, tj. novoštokavskom i jekavskom i sarajevskom govoru istočnobosanskoga dijalekta, koji je i hrvatski. Proučavanje svih ostalih hrvatskih štokavskih dijalekata javlja se tek u 20. stoljeću. U usporedbi sa zanima-

njem za kajkavske i čakavske govore i njihovim proučavanjem, zanimanja je za štokavske govore bilo neusporedivo manje, jer ga se zapravo poistovjećivalo sa standardom. Autorica je razmotrila i prezentirala najvažnija istraživanja svakoga dijalekta pojedinačno i pritom ih je razdvojila na radove hrvatskih autora i radove stranih autora.

Sljedeći je dijalektološki članak *Proučavanje čakavskih govora u 20. stoljeću* Silvine Vranić. Naznačivši tematiku i metodologiju proučavanja čakavskih govora, daje kraći osvrt na radove iz prve polovice stoljeća kada su istraživanja bila usmjerena samo na nabranje razlikovnosti govora kojega areala u odnosu na hrvatski standardni jezik, a podaci su bili nesistematizirani. Drugoj je polovici stoljeća obraćena veća pozornost jer se u tome vremenu istraživanja okreću utvrđivanju obilježja najvišega razlikovnog ranga, ali i onih nižih razina u odnosu na druga dva hrvatska narječja (kajkavskoga i štokavskoga), te u odnosu na zajedničko jezično ishodište svima trima narječjima. Napominje se i to da su u 20. stoljeću započela sustavnija proučavanja pojedinih čakavskih dijalekata s ciljem određivanja njihova povijesno-teritorijalnoga kontinuiteta.

O *Proučavanju kajkavskog narječja u 20. stoljeću* pisao je Mijo Lončarić, ističući kako je kajkavsko narječje, iako je u 20. stoljeću mnogo više istraživano nego dotad, dosad najslabije istraženo hrvatsko narječje i kako

za pojedina područja ne postoje čak ni osnovni podaci. Podastire nam i iscrpan pregled istraživanja i djela koja su ih pratila.

Dijalektološki je tematski blok zaključen člankom Josipa Lisca *Hrvatska dijalektalna leksikografija u 20. stoljeću*. U njemu se upozorava na dugotrajno zanemarivanje i nerazvijenost toga jezičnoga područja, osobito u prvoj polovici stoljeća, ali se napominje i to da se situacija tijekom vremena popravila jer je porastao broj dijalektnih rječnika. Međutim napominje i to da je najviše pozornosti ipak bilo posvećivano čakavskom leksiku, za koji su objavljena brojna, veoma često vrijedna djela, a u posljednje je vrijeme uznapredovala i kajkavska i štokavska leksikografija.

Tematski je blok o hrvatskome jeziku izvan Hrvatske započet člankom *Status specifičnosti hrvatskoga standardnog jezika u konceptu književno-jezične politike u Bosni i Hercegovini* Josipa Baotića. Autor govori o statusu specifičnosti hrvatskoga standardnog jezika u realizaciji zajedničkoga hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga jezika, odnosno o onim jezičnim vrijednostima koje ga čine hrvatskim u odnosu na druge standardne jezike štokavskog narječja u Bosni i Hercegovini. Težište je toga članka na hrvatskome jeziku u Bosni i Hercegovini u vremenu od sedamdesetih do devedesetih godina 20. stoljeća. Peti je kongres jugoslavista u Sarajevu 1965. godine bio prekretnicom u tretmanu stan-

dardnojezičnih varijeteta jer je prevladalo mišljenje da se oni ne mogu svoditi na razinu stilističkih rezerva. Autor napominje da je konceptom književnojezične politike u BIH otvoren proces demokratizacije u jeziku, tj. afirmacije jezičnih specifičnosti hrvatskoga i bosanskoga jezika i njihova izjednačivanja sa srpskim. Uvođenje je posebnih standardnih idioma (bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga) devedesetih godina kvalitativni skok u smislu njihove veće ravnopravnosti na funkcionalnome i formalnopravnome planu, ističe Baotić.

Ernest Barić u svojem je članku *Naziv i status hrvatskoga jezika u Mađarskoj* rekao kako je na poznavanje hrvatskoga jezika i dobro poznavanje hrvatske kulture u Mađarskoj utjecala činjenica da su Hrvati i Mađari živjeli osam stoljeća u istoj državi, ali i činjenica da je na budimpeštanskoj sveučilištu usporedno sa slavističkom katedrom supostojala i Katedra za hrvatski jezik i književnost. Zahvaljujući djelatnosti mađarskih kroatista objavljeno je nekoliko gramatika hrvatskoga jezika na mađarskome jeziku. Stajališta su se mađarskih kroatista mijenjala uglavnom u skladu s jezikoslovnim promjenama u Zagrebu i u slavističkom svijetu uopće, uvijek ističući, kada je god to bilo moguće, samosvojnost i samobitnost hrvatskoga jezika i kulture. Hrvati u Mađarskoj imaju službeni status manjine, a od devedesetih se godina i jezik službeno naziva hrvatskim.

Tematski se blok o hrvatskome jeziku izvan Republike Hrvatske zaočituje člankom *Krivudanja gradišćanskohrvatskoga jezika u 20. stoljeću* Nikole Benčića. Autor govori o razlozima djelomično samostalnog razvoja gradišćanskohrvatskoga jezika koji leže u činjenici da je taj jezik nastao na teritoriju druge države, tj. da je na njega utjecala geografska udaljenost i izoliranost. U Bachovu mu se apsolutizmu pokušao oduzeti status autonomnosti, jer se jednom zakonskom odredbom reklo da može postojati samo jedan hrvatski jezik. Gradišćanskohrvatski se do sedamdesetih godina 20. stoljeća toliko približio hrvatskom standardnom jeziku da ga normiranje novom gramatikom (2003.), kaže Benčić, vraćajući ga u pravi kolosijek, zapravo vraća unatrag.

Djelatnošću se Matice hrvatske u 20. stoljeću i njezinim utjecajem na jezičnu kulturu, na jezičnu politiku i na jezikoslovnu misao u hrvatskoj sredini bavio u članku *Matica hrvatska i hrvatski jezik u 20. stoljeću* Stjepan Damjanović. Damjanović je Maticu hrvatsku predstavio u svjetlu koje ona uistinu i zaslužuje jer je ona kroz dugi niz godina svojega opstojanja, u ukupnoj svojoj izdavačkoj djelatnosti, stvarala i njegovala jezični standard. Njezina su brojna izdanja u hrvatskoj kulturnoj javnosti dočekivana kao uzorna u jezičnome pogledu, a njezini su izdavački nizovi poticali i mnoga jezična pitanja.

Gramatičarski je rad u 20. stoljeću predstavila Dijana Stolic svojim člankom *Hrvatska gramatologija u 20. stoljeću* u kojem nam daje pregled različitih gramatika koje su izišle tijekom stoljeća počevši od Maretićeve gramatike (1899). Osim standardoloških gramatičkih opisa, ona se dotiče i gramatika koje nisu opisivale hrvatski standardni jezik, ali su u velikoj mjeri doprinijele njegovu razumijevanju. Osvrće se i na pojedine gramatičke probleme i predstavlja način njihova opisa u gramatikama 20. stoljeća.

Lana Hudeček svojim je člankom *Proučavanje jezika hrvatskih pisaca u 20. stoljeću* dala iscrpan pregled istraživanja na kojima su, kako je istaknula, u 20. stoljeću učinjeni veliki i važni koraci u proučavanju jezika hrvatske književnosti. Iako je pristup proučavanju jezika pisaca u 20. stoljeću bio različit, autorica ističe da je ono skupno doprinijelo tomu da se granica početka hrvatskoga standarda pomakne, tj. da se prihvati teza o trima stoljećima hrvatskoga standarda. Njime je ujedno i određeno mjesto književnoumjetničkoga funkcionalnog stila u standardnome jeziku i razvijena svijest o potrebi čuvanja izvorne piščeve riječi u izdanjima djela.

O tvorbi riječi kao jednoj od grana jezikoslovlja, poveznici između morfologije i leksikologije, pisao je Branko Kuna pod naslovom *Proučavanje tvorbe riječi u hrvatskom jeziku tijekom 20. stoljeća*. Naglašava kako je

ona u proteklome stoljeću postala trajnom sastavnicom mnogih gramatika, ali je u usporedbi s drugim disciplinama za nju iskazano slabije zanimanje, iako zapravo nije bilo vremenskog odsječka kada o njoj nije pisano.

Pregled jezičnih savjetnika, od Maretićeve *Gramatike i stilistike* (1899.) do *Hrvatskoga jezičnoga savjetnika* (1999.), i istraživanja o shvaćanju jezičnoga purizma donosi nam Vlasta Rišner člankom *Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću*. Autorica nam pokazuje i dokazuje da se kroz cijelo 20. stoljeće protežu purističke ideje.

Prvi je od onomastičkih radova, *Hrvatska toponomastika u 20. stoljeću*, rad Petra Šimunovića. Autor nam izlaže istraživanja i njihove rezultate (npr. *Leksik prezimena SRH*), ističe važnost onomastičkih skupova i zbornika i važnu ulogu onomastičkih časopisa.

Onomastičku je cjelinu zaključila Anđela Frančić radom *Proučavanje antroponimije u 20. stoljeću*. Autorica se osvrti na najvažnija postignuća u proučavanju antroponimije, daje pregled radova najistaknutijih hrvatskih antroponomastičara, upozorava na potrebu timskoga bavljenja tim područjem, potrebu izradbe rječnika onomastičkoga nazivlja, rječnika povijesne hrvatske antroponimije i rječnika suvremene hrvatske antroponimije.

O kontaktima hrvatskoga jezika s drugim jezicima pisala je Marija Turk

u radu *Hrvatski u kontaktu tijekom 20. stoljeća*. Jezični se kontakti najviše očituju na leksičkoj razini. Naime, ukupni je svjetski napredak pojačao kontakt hrvatskoga jezika s drugim jezicima, ali hrvatski, napominje autorica, kao tradicionalno purističan jezik, prilagođuje stranojezične obrasce vlastitim jezičnim zakonitostima (npr. različiti tipovi prevedenica i posuđenica). Tako uspijeva zadovoljiti novonastale potrebe i uključiti se u europsko i svjetsko međusobno približavanje, a pritom ipak sačuvati samosvojnost.

Hrvatski jezikoslovci i problematika dopreporodnih gramatika i rječnika rad je Darije Gabrić-Bagarić. Autorica kaže kako uvid u bibliografije radova o autorima i gramatičko-leksikografskim ostvarenjima zapravo pokazuju lažnu sliku. Njihova bi se brojnost naime mogla tumačiti dobrom istraženošću toga područja, ali, ističe autorica, zađemo li u tu problematiku i raščlanimo li te radove, vidjet ćemo da je sve to samo privid jer se veliki broj tekstova zapravo odnosi samo na životopisne podatke i tako više predstavljaju prinos kulturnoj, a manje jezičnoj povijesti. Tek se od sedamdesetih godina 20. stoljeća u radovima vidi težnja k znanstvenoj valorizaciji i utvrđivanju mjesta promatranih djela u povijesti hrvatskoga standardnog jezika.

U članku *Hrvatska jednojezična leksikografija u 20. stoljeću* Bernardina Petrović osvrće se na početak jed-

nojezične leksikografije koji je započeo tek u posljednja dva desetljeća 19. stoljeća, a povezuje se s *Akademijinim Rječnikom*. U 20. je stoljeću objavljeno više tipova hrvatskih jednojezičnika različita opsega i namjene, međutim autorica nam u svom radu prikazuje samo odabrane i definira prioritete hrvatske jednojezične leksikografije.

Povijesni su se i kulturni dodiri hrvatskoga jezika s drugim jezicima ostvarivali i u dvojezičnim i višejezičnim leksikografskim djelima, a prikaze i kritičke ocjene onih najistaknutijih, koji kao jednu od svojih sastavnica sadrže i hrvatski jezik, dala nam je Anja Nikolić-Hoyt u svojem radu *Hrvatska dvojezična i višejezična leksikografija u 20. stoljeću*.

Treći je članak leksikološko-leksikografskoga tematskoga bloka članak *Razlikovni rječnici* Mirka Petija. Izradba takvih rječnika lingvistički je opravdana samo za jezike koji su iznikli iz istoga organskog idioma, a takav je slučaj s hrvatskim i srpskim jezikom. Njihove se leksičke razlike bilježe u razlikovnim rječnicima, a upravo njih nam autor i prikazuje u svojem članku.

Leksikološko-leksikografski tematski blok svoju je potpunu cjelovitost dobio posljednjim radom iz te skupine, u članku *Hrvatski terminološki priručnici* Milice Mihaljević. Autorica nam daje popis terminoloških priručnika u 20. stoljeću (predstavi-

la je najvažnije hrvatske terminološke rječnike i leksikone, terminološke priručnike, zbornike, radove, monografije, studije, magistarske i doktorske radove), njihov kritički osvrt i analizu ukupnoga terminološkog rada tog stoljeća, a daje nam i moguće smjernice za 21. stoljeće, tj. ističe kako je najvažniji problem to što je terminološka literatura u nas uglavnom autorska, a trebala bi se zasnivati na suradnji autora i kojega tijela (ustanove), kao i u mnogim drugim zemljama.

Posljednji rad *Mjesto standardologije u jezikoslovnoj kroatistici* Krešimira Mićanovića daje punoću standardološkom tematskom bloku, a bavi se različitim koncepcijama standardnoga jezika, što u hrvatskom društveno-jezičnom kontekstu podrazumijeva razrješavanje odnosa između triju hrvatskih narječja/jezika spram hrvatskoga standardnog jezika. Osobita je pozornost posvećena jednom od obilježja standardnog jezika, tj. njegovoj autonomnosti s pomoću koje se nastoji razgraničiti odnos između standarda i jednog od „organskih idioma“, preciznije novoštokavskoga.

Iz svega iznesenog vidi se da je zbornikom *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* hrvatska javnost i hrvatsko jezikoslovlje dobilo iscrpan pregled stanja i sintezu hrvatskoga jezika i jezikoslovlja u dvadesetome stoljeću i veoma pouzdanu bibliografiju koju ne bi smio zaobići nitko tko se bavi ili se želi baviti jezikoslovnom kroatisti-

kom. Jednom riječju dobili smo – prohod kroz nedavno!

Ermina Ramadanović

Sustavna obrada posuđenica u hrvatskom jeziku

(Lelija Sočanac; Orsolya Žagari-Szentesi; Dragica Dragičević; Ljuba Dabo-Denegri; Antica Menac; Anja Nikolić-Hoyt: *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005.)

Tijekom čitave ljudske povijesti jezici su dolazili u međusobne dodire. Posljedice tih dodira mogu biti različite – sežu od leksičkog posuđivanja, preko strukturalnog posuđivanja pa sve do smrti jezika ili stvaranja novih.

Knjiga *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima* rezultat je rada na istoimenom projektu čiji je pokretač bio Rudolf Filipović, osnivač hrvatskoga dodirnog jezikoslovlja. Istraživanjem su obuhvaćeni kontakti između hrvatskoga kao jezika primatelja i šest europskih jezika davatelja: engleskog, francuskog, mađarskog, njemačkog, ruskog i talijanskog. Prvo bitno je zamišljena samo analiza dodira standardnih jezika na sinkronijskoj razini, no kasnije su uključene

dijakronijska dimenzija i supstandardna razina.

Autorice leksičko posuđivanje proučavaju unutar širega povijesnoga, kulturološkoga i sociolingvističkoga konteksta. Pri tome u obzir uzimaju specifičnosti dodira hrvatskoga i pojedinih jezika. Dok je kontakt s talijanskim, mađarskim i njemačkim jezikom zbog geografskih i političkih uvjeta bio vrlo dugotrajan i intenzivan te je riječ o intimnom posuđivanju, dodir s francuskim i ruskim uglavnom se svodi na preuzimanje tzv. kulturnih posuđenica.

Primijenjena metodologija i upotrebljavani termini (*model, replika, jezik primatelj, jezik davatelj, jezik posrednik*) temelje se na modelu R. Filipovića. Razlikuju se primarna i sekundarna adaptacije do kojih dolazi na većini jezičnih razina, a uključuju kronološku i kvalitativnu komponentu. Primarna adaptacija kronološki prethodi sekundarnoj, a promjene do kojih dolazi u fazi sekundarne adaptacije kvalitativno su različite od onih koje karakteriziraju primarnu.

Za svaki pojedini tip *izama* donosi se analiza adaptacije na fonološkoj, ortografskoj, morfološkoj i semantičkoj razini. Opisi prilagodbe na fonološkoj i ortografskoj razini započinju usporedbom fonoloških i ortografskih sustava jezika u dodiru. Analiza transmorfemizacije kreće od osnovnog oblika riječi, oblika koji se citira samostalno i zabilježen je u rječnicima kao natuknica, i njezin je zadatak

registrirati sve promjene kroz koje on prolazi tijekom adaptacije u osnovni oblik replike te ustanoviti kako se zakoni morfologije jezika primatelja primjenjuju na njega. Cilj je semantičke analize utvrđivanje značenjskih promjena koje posuđenice prolaze tijekom integracije u sustav jezika primatelja.

Knjiga započinje uvodom u kojem nas urednica knjige, Lelija Sočanac, upoznaje s modelom adaptacije leksičkih posuđenica R. Filipovića.

Svih šest poglavlja ima istu strukturu: najprije se daje povijesni i socijalni okvir jezičnog posuđivanja, slijede opisi fonološke, ortografske, morfološke i semantičke adaptacije te pitanja i poticaji za daljnja istraživanja.

Lelija Sočanac istražuje talijanizme u hrvatskome jeziku. Autorica naglašava da u talijansko-hrvatskome dodiru postoji razlika između kontakta standardnih jezika (kulturno posuđivanje) i onoga organskih idioma (privatno posuđivanje), a u svojoj se analizi ograničava na prilagodbu talijanizama u standardnome hrvatskom jeziku. Riječ je o mnogobrojnim terminima koji imaju status internacionalizama, a odnose se na sfere u kojima je talijanska kultura u pojedinim razdobljima imala znatnog utjecaja kao što su glazba (*aria, duo, sopran*), likovna umjetnost (*akvarel, sfumato, terakota*), trgovina i bankarstvo (*avizo, bjanko, rinfuza*) te kulinarstvo (*bakalar, gorgonzola, rižoto*).

Iz poglavlja o hungarizmima donajemo da se oni u hrvatski jezik počinju preuzimati već u 13. st. i pripadaju sloju najstarijih posuđenica. Prema Orsolyi Žagar-Szentesi te leksičke posuđenice u hrvatskome imaju poseban položaj zbog velikih tipoloških i genetskih razlika jezika u kontaktu te zbog složenosti međusobnih povijesnih veza. Analiza adaptacije hungarizama pokazala je da tipološke razlike dvaju jezika dolaze do izražaja samo prilikom morfološke prilagodbe, dok na svim ostalim razinama ta različitost nije imala veliku ulogu. Leksičke posuđenice iz mađarskoga najčešće su u kajkavskome narječju, a modeli im obično potječu iz lokalnih organskih govora. Hungarizmi u hrvatskome obično pripadaju jednoj od triju skupina: regionalizmima ili dijalektalizmima (*ašov, beteg, oblok*), arhaizmima ili historizmima (*grabancijaš, harmica, orsag*) ili kolokvijalnom stilu (*fićfirić, hun-cut, pajdaš*).

Dragica Dragičević analizira germanizme u hrvatskome jeziku. S obzirom na njihovu brojnost, razdoblja posuđivanja, različite jezike davatelje (bavarsko-austrijske organske govore i njemački standard) i primatelje, pomalo je preuzet pokušaj autorice da u kratkom prilogu, na samo tridesetak stranica, prikaže prilagodbu ovih *izama* i u hrvatskome standardu i u organskim govorima. Vrijednost njezine analize je u tome da ne kreće od standardnonjemačkih oblika, već u

obzir uzima dijatopsku te dijastratsku raslojenost pretpostavljenih modela.

Romanizmima u hrvatskome bavi se Ljuba Dabo-Denegri. Riječ je uglavnom o kulturnim posuđenicama koji pripadaju područjima gastronomije (*bešamel, frikando, želatina*), tehnike (*amortizer, hidrogli-ser, retrovizor*), umjetnosti (*dadai-zam, fovizam, frotadž*), politike (*šovini-st*) ili označavaju entitete specifične za francusku kulturu i civilizaciju (*jakobinac, sankilot*).

Antica Menac iznosi da specifičnost hrvatsko-ruskog jezičnoga kontakta određuju genetska bliskost dvaju jezika i geografski položaj zbog kojega se nisu ostvarivali izravni međusobni dodiri. Rusizmi u hrvatski uglavnom počinju ulaziti tek tijekom 19. st. iz triju izvora. Naime, hrvatski leksikografi ne nalazeći odgovarajućih domaćih riječi često su ih, prevodeći pojedine pojmove, preuzimali iz drugih slavenskih jezika, pa i ruskoga (*riješiti* prema *решить, snimak* prema *снимок*). Pod utjecajem ruske književnosti posuđivani su i mnogobrojni egzotizmi (*boršč, kazačok, votka*). Tijekom 20. st. glavni izvor posuđenica su publicistika i jezik politike, pri čemu osobitu vrstu rusizama čine tzv. sovjetizmi (*kolhoz, kom-somolac, trudodan*). Osobitost dodira ovih dvaju jezika vidljiva je i na semantičkoj razini. Autorica spominje leksik koji je općeslavenski, no hrvatska riječ preuzima jedno od značenja ruske riječi koje do tada nije imala te

time postaje rusizam (*trojka* «brojka tri», «ocjena tri», «predmet numeriran brojem tri», «tri osobe zajedno» postaje rusizmom kad dobije značenje «ruska zaprega s tri konja»).

U hrvatski jezik, kao i u većinu europskih jezika, angлизmi počinju ulaziti tijekom 19. st., no osobito brojni postaju nakon Drugoga svjetskog rata. Dok su stariji angлизmi opisani u monografijama R. Filipovića *Teorija jezika u kontaktu* (1986) i *Anglizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku* (1990), oni koji su u hrvatski ušli posljednjih desetak godina nisu sustavno obrađeni. Upravo oni čine velik korpus koji se nerijetko opire sustavnoj obradi. Anja Nikolić-Hoyt bavi se novijim angлизmima, riječima koje najčešće pripadaju govorenom jeziku i specijaliziranim domenama kao što su glazba (*acid jazz, rep, tehno*), računalna tehnologija (*e-mail, chat, home page*), sport (*bungee jumping, kick boxing, snowboard*), moda i kozmetika (*body wrapping, makeover, piercing*). U analiziranom korpusu relativno je malen broj pravih posuđenica, tj. riječi stranoga podrijetla prilagođenih normama jezika primatelja – vrlo često je riječ o *ad hoc* posuđenica – pa se autorici čini nužnim revidiranje pojma anglizma koji implicira veći ili manji stupanj adaptiranosti. Analizirajući prilagođenost posuđenica iz engleskoga jezika, ona zamjećuje zanimljivu tendenciju: zbog izloženosti govornome engleskom jeziku (elektronički mediji) i porasta en-

gleske jezične kompetencije u hrvatskih govornika, posuđene se leksičke jedinice često izgovorno ne adaptiraju već zadržavaju izgovorne karakteristike modela.

Na kraju se knjige donose detaljni opis fonološkoga sustava hrvatskoga jezika, literatura i abecedni popis citiranih primjera s navedenim modelima i značenjima.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Tempusova projekta *Europski studiji: jezici i kulture u dodiru* kao udžbenik za poslijediplomski studij što objašnjava njezinu strukturu i opseg. Prvo poglavlje predstavlja, naime, kratki uvod u teoriju R. Filipovića, a sva ostala primjenjuju njegov model. Ne donose se podatci o razvoju dodirnog jezikoslovlja, njegovi temeljni pojmovi (osim Filipovićeve termina) ili drukčija teorijska gledišta. Autorice primjenjuju model bez problematiziranja nekih u suvremenoj jezikoslovnoj literaturi prijepornih pojava, kao što je Filipovićevo razlikovanje nulte, primarne i sekundarne adaptacije, čije je polazište pretpostavka da govornik tijekom jezičnog posuđivanja vrši tvorbenu analizu modela. Analizirajući svoje korpus, susreću se s pitanjem kako klasificirati pojedine posuđenice, prema jeziku izvoru ili prema posljednjem jeziku davatelju. Jesu li, dakle, *huncut, šogor* i *šaraf* hungarizmi ili germanizmi? Ne nudi se odgovor ni jedinstven zaključak. Dok Žagar-Szentesi slijedi načelo *etymologiae proximaе*, Dabo-

Denegri romanizmima smatra sve riječi francuskoj podrijetla.

Knjiga je vrijedan doprinos našoj kontaktnoj lingvistici jer se na jednom mjestu daju sustavni opisi adaptacije leksičkih posuđenica iz šest jezika te će biti korisna ne samo kao udžbenik za postdiplomante, već i poticaj za daljnja kontaktološka istraživanja.

Barbara Štebih

Dvije važne i višestruko zanimljive monografije u talijanskoj znanstvenoj literaturi

(Michele Prandi; Gaston Gross; Christiana De Santis: *La finalità, Strutture concettuali e forme d'espressione in italiano*, L. S. Olschki Editore, Roma, 2005.,

Giuseppe Patota: *Poiché fra causa, tempo e testo*, Bulzoni Editore, Roma, 2005.)

1. Prva od dviju knjiga proučava pojam i izraze namjernosti sa svih gledišta suvremene lingvistike: sintakse, semantike, pragmatike (tu se i nehotice prisjećamo zbornika *Pragmntax*, objavljenoga 1986. u Njemačkoj), tekstovne lingvistike, komunikacije i drugih srodnih disciplina. Prvo je poglavlje najduže, a bavi

se izborom metode i transfrastičkim odnosima. Centralni su problem različite mogućnosti izbora, kako proizlazi iz odlomka koji citiramo u cijelosti: *Temeljna ideja ove knjige sastoji se u konstataciji da se namjera može izraziti stotinama mogućih izraza, potpuno ekvivalentnih s gramatičkog stanovišta, koje govornik bira prema svojim izražajnim i komunikacijskim namjerama* (str. 67). Pragmatička je namjera dakle posve očita. U drugom poglavlju autori studiraju elemente namjernih rečenica: predikat i njegove oznake. Značajno je da se prema ovdje iznesenoj interpretaciji namjerne rečenice ne sastoje samo od dvije rečenice, glavne i zavisne, nego od tri rečenice, tj. od dviju navedenih i od treće, koja se „skriva” iza namjernog veznika i izražava upravo finalni odnos, tj. govornikovo očekivanje da će se željeno stanje ostvariti (str. 87). Treće je poglavlje posvećeno logičkoj analizi uzroka, povoda (*motivo*) i namjere, razlike namjere i predviđanja i drugih logičkih pojmova s time povezanih. Tema je četvrtoga poglavlja izraz namjernosti u složenoj rečenici: već spomenuti pojam povoda, razlika semantičkih i pojmovnih struktura, granice finalnosti itd. Peto poglavlje bavi se semantičkom tipologijom finalnih predikata, s osvrtom na podatke u rječnicima i gramatikama, a u šestom autori razmatraju imena mjesta koja mogu poprimiti finalno značenje, ali se tu analiziraju i neke druge riječi s analognim značenjem cilja, namje-

re, objekta i dr. (*scopo, obiettivo, oggetto, fine, finalità*). Tema su sedmoga poglavlja riječi vizualne percepcije, s razlikom nenamjerne percepcije (*vidjeti*) od namjerne (*gledati*). Razmjerno je dugo osmo poglavlje, posvećeno internacionalnim predikatima (namjera, ideja, projekt, plan, program, volja, svrha, odluka, uvjerenje, nagovor, nastojanje, rezultat i još neki). U narednom, devetom poglavlju istražuju se predikati osjećaja (želja, volja, glad, žeđ, nada, san, iluzija, strah i dr.). Deseto je poglavlje u cijelosti namijenjeno proučavanju namjernih prijedloga i veznika (u centru je naravno prijedlog *per*), a jedanaesto i posljednje istražuje vezu namjernosti i onoga što autori nazivaju artefaktima (*artefatti*), a to su oprema, instrument, aparat, stroj. Na kraju čitamo *Zaključke*, koji međutim zapravo razmatraju ulogu namjernosti u *kategorizaciji radnje*, tj. obrađene pojmove: teleologiju, analitičku i sintetičku namjeru, interpretaciju, uzrok, svijest, slobodu, odgovornost i dr., sve to u neposrednoj vezi s komunikacijom, logikom, antropologijom i srodnim disciplinama. Jednom riječju, knjiga naših triju autora, Prandija, Grossa i De Santisove, obogaćuje čitatelja i navodi ga na misao koja bi se druga područja mogla obraditi na sličan način.

2. Drugu od ovdje recenziranih knjiga, autor koje je profesor u Arezzu (sveučilišta u Sieni), možemo započeti pomalo neobično: na kraju predgovora (str. 10), naime, G. Pato-

ta duhovito primjećuje da je djelo posvetio svojoj sestri, koja se pomirila s time da joj brat nije sasvim normalan, kad je o samo jednoj riječi napisao cijelu knjigu. Pa ipak je, naravno, očito da u talijanskom ima i te koliko sličnih riječi, koje mogu biti predmet analiza (npr. što se sve može izraziti „česticom” *insomma!*), i da to vrijedi valjda za sve jezike (prije svega npr. za njemački sa svojim *Würzwörter, Gemütswörter, Abtönungspartikel* i kako se još nazivaju). U centru pažnje je dakle riječ *poiché* (ili *poiche*), kako se obično definira, uzročni veznik. Knjiga o toj riječi dijeli se na dva nejednaka dijela: prvi dio, bez naslova, nakon predgovora, obasiže stranice 11–99 (od kojih na bibliografiju otpadaju str. 81–99), a drugi dio (103–398) sadrži tako reći „dokazni materijal”, tj. ekscerpte (*Spogli*), primjere. Oba su dijela strogo paralelna, jer nakon poglavlja o suvremenom talijanskom „vraćaju se” na početke talijanske književnosti, tj. na *Duecento*, i dopiru do drugoga dijela dvadesetoga stoljeća (*il secondo Novecento*). Drugi je dio dosljedno podijeljen na prozu i poeziju, a to je i opravdano, i to iz semantičkih razloga. U razvoju od *Duecenta* do danas opaža se naime postupan gubitak prvotnoga vremenskoga značenja (cfr. lat. izvor *post quod*, kasnije *post que*) u korist uzročnoga, koje danas gotovo posve prevladava, ali samo u prozi, dok se u poeziji mnogo bolje očuvalo sve do naših dana. Monografija je dakle im-

postirana izrazito dijakronijski, a razlika između jezika proze i jezika poezije bez sumnje je najvažniji rezultat studije. Ta je konstatacija navedena na str. 80 kao jedan od dva glavna rezultata, dok je drugi (ib.) veliki raskorak između norme i žive upotrebe, a to je činjenica koja vrijedi valjda za sve kulturne jezike. Dodajmo i to da su u analizu uključeni pisci od najstarijih (Brunetto Latini, Restoro d'Arezzo, Marco Polo) do najnovijih (Pasolini, Bertolucci, A. Orelli), a ako je u korpusu pojedinog autora uzeto u obzir više njegovih djela, to je uvijek savjesno napomenuto u bilješci.

Autor je doduše na str. 9 abecednim redom citirao sve suradnike, pa ipak bi potpuni registar svih imena, i suradnika i pisaca, također abecednim redom, bio vrlo koristan.

3. I što reći na kraju recenzije ovih dviju zaista odličnih monografija? Ono što je najvažnije u obje knjige i što smo istakli već u recenziji Patotine – također izvrsne – *Grammatica di riferimento della lingua italiana per stranieri* (g. 2003) u časopisima *Linguistica* 44 (2004), str. 184–187 i *Strani jezici* 33 (2004), str. 421–423, to je da se suvremena talijanska lingvistika (pa time i glotodidaktika) jasno oslobađa od „mramorne ukočenosti” tradicionalne gramatike, koja ju je sputavala stoljećima, i otvara se današnjoj sociolingvistici, pragmatički, komunikaciji, ukratko živom svakodnevnom govoru, a da ipak pritom ne gubi ništa od znanstvene razine. Te

značajke objedinjuju i naše dvije monografije, pa smo ih zato i prikazali zajedno.

Pavao Tekavčić

Čakavska akcentuacija u sinkroniji i dijakroniji

(Keith Langston: *Čakavian Prozody, The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*, Slavica, Bloomington, Indiana, 2006.)

Američki slavist Keith Langston, sljedbenik slavista Edwarda Stankiewiczza, u svojim dosadašnjim radovima u prvom redu produbljuje spoznaje o čakavskoj akcentuaciji unutar metričke fonologije i tumači čakavštinu kao sustav s visinskim naglaskom.

Knjiga *Čakavian Prozody, The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*, objavljena 2006., rezultat je njegova dugogodišnjega predana zanimanja akcenatskim obrascima u govorima čakavskoga narječja i istraživanja koje je proveo za potrebe svoje doktorske disertacije.

Prvomu poglavlju knjige prethode karte temeljene na Brozovićevim kartama čakavskoga narječja i rano-ga prostiranja čakavštine, karti gradišćanskih čakavskih govora autora G.

Neweklovskog i Moguš-Finkinoj karti čakavskih govora, prilagođene autorovu pristupu čakavštini i podatcima iznesenim u ovoj knjizi. Tako je iz Brozovićeve karte čakavskoga narječja K. Langston preuzeo shematski prikaz granica, ali ne i njegovu podjelu čakavskoga narječja na šest dijalekata. K. Langston je, naime, pobornik klasifikacije čakavskoga narječja na sjeverozapadnu, središnju i jugoistočnu čakavštinu. Po uzoru je na Moguš-Finkinu kartu izradio kartu s označenim punktovima zadanoga korpusa istraživanja koje je prethodilo knjizi.

U prvom poglavlju autor promatra čakavsko narječje u kontekstu južnoslavenske dijalektne geografije i nabraja njegove posebnosti. Ključna je među njima akcentuacija, proučavanje koje smatra funkcionalnim jer omogućuje razumijevanje funkcioniranja jezičnih sustava s visinskim naglaskom (pitch accent language), tj. sustava koji imaju samo jednu razlikovnu visinu u prozodijskoj riječi. Jedan je od ciljeva ponuđene analize čakavskoga naglasnoga sustava u ovoj knjizi bio i provjeriti novije fonološke teorije primijenjene u opisima takvih sustava.

U drugome je poglavlju na temelju zapisa sjevernočakavskih govora naselja imenom Grižane, Hreljin, Jadranovo, Novi, Crikvenica, Jardasi i Viškovo izložio fonetsku analizu naglasnoga sustava služeći se programom koji prenosi podatke s trake u digitalni oblik. Opisao je distinktivna prozodijska obilježja i distribuciju čakavskih

naglasaka: kratkog (ä), koji nije uvijek silazan (što nije važno za fonologiju mnogih čakavskih govora jer nemaju tonske opozicije u kratkim slogovima), dugoga silaznoga (â) i čakavskog akuta (ã). Zaključio je da se pojedinačni govori razlikuju u odnosima trajanja kratkih i dugih vokala, kao i trajanjem dugih vokala. Naglašeni su vokali viši, dulji i glasniji od nenaglašenih. Silazne naglaske obilježuje pretežito silazni obris (uglavnom oštro silazan), dok (ã), suprotno tradicionalnim opisima, ima uzlazni obris samo u govoru Grižana i u govoru Viškova, a u ostalim je govorima u osnovi iste visine ili slabo silazan. Podatci o akutu dobiveni za Langstonova istraživanja najpodudarniji su s podatcima do kojih su došli E. Budovskaja i H. P. Houtzagers u govoru mjesta Kali, a prema kojima je jedina jasna značajka akuta da nije silazan. Naime, silazni ton pokazuje «jasan pad visine ubrzo nakon početka, uzlazni ton tendira ostati ravnim, zadržati visinu do kraja». K. Langston bitnu fonetsku razliku između (ã) i (â) vidi upravo u sveukupnim visinskim obrisima tih naglasaka. Akustička je svojstva suprasegmentnih obilježja analiziranih govora sažeto prikazao i u pratećim tablicama (1–13).

U trećem je poglavlju autor iznio rezultate istraživanja distinktivnih prozodijskih obilježja, raspodjelu i fonološke alternacije siline, kvantitete i visine, u čemu važnu ulogu ima slogovna struktura riječi. Pri tumače-

nju razloga zbog kojih čakavski sustav uključuje u kategoriju jezika s visinskim naglaskom koristi se dosezi- ma autosegmentalne fonološke teori- je (linearna pristupa fonologiji kojim se analiziraju glasovi na nekoliko za- sebnih dionica spojenim poveznica- ma) i kontrastivne metode. Budući da se (ã) i (â) prikazuju kao kombinacije visokoga (H) i niskoga (L) tona, du- binsku je leksičku prezentaciju mogu- će pojednostaviti specificirajući samo H tonove pri čemu je udar predvid- ljev (automatski stoji na slogu s H to- nom). U promjenjivih riječi K. Lang- ston prepoznaje tri tipa osnova: a) tip u kojem je H ton pridružen određe- noj mori leksičke natuknice; b) tip u kojem su osnove popraćene H tonom koji nije pridružen jednoj određenoj mori (nestalan, fluktuirajući ton); c) tip s osnovama bez pridružena tona. Prikazujući distribuciju tona i siline u čakavskom narječju, naglašava da se neutralizacija opozicije visine najpri- je javila na finalnoj poziciji u rečeni- ci i sintagmi, a zatim u ostalim u ča- kavološkoj literaturi utvrđenim pozi- cijama. Sljedeći stupanj evolutivno- sti čakavskoga naglasnoga sustava, regresivan pomak siline, autor teme- lji na principima metričke fonologije. Istaknuo je da su u mnogim govori- ma izgubljeni zanaglasni dugi slogovi, no ako su zadržani u toj poziciji, opstali su i u prednaglasnom položa- ju. Podrobno je izložio duljenje voka- la u zatvorenim slogovima, duljenje u nefinalnom otvorenom slogu i kano-

vačko duljenje koje drži samostalnim razvojem unutar čakavske prozodije.

U četvrtom i petom poglavlju anali- zirana su prozodijska obilježja u mor- fološkim sustavima: naglasne i kvan- titativne alternacije zajedničke su pro- mjenama imenica, pridjeva i glagola. Tri su spomenuta akcenatska tipa temeljem klasifikacije obrazaca tih vr- sta riječi. Prikazani su obrasci dekli- nacije imenica (m. i s. r. i s razlikova- njem nastavaka u N, A i V jd.; primar- no imenica ž. r., s nekoliko imenica m. r., i treći, onaj imenica ž. r.) i njihova distribucija u čakavskome prostoru. U pridjeva je autor potvrdio tendenciju pojednostavljenja akcenatskih obra- zaca. Obrazložio je ulogu prozodij- skih alternacija u morfologiji glagola, koja je složenija u odnosu na prethod- ne jer ima konjugacijske, pridjevske i adverbijalne oblike. Glagolske osno- ve podijelio je u primarne i sekundar- ne (potonje su tvorene od jednoga ili brojnih različitih derivacijskih sufika- sa), a oba tipa u podtipove na temelju sufiksa ili finalnoga elementa osnove. Izdvojio je nepravilne glagole i glago- le supletivnih osnova.

U šestom se poglavlju autor ba- vio povijesnim razvojem čakavske akcentuacije. Istraživanje je usmjerio ponajprije na rekonstrukciju akcenat- skih tipova riječi i alternacija naslije- đenih iz praslavenskoga jezika. Utvr- dio je niz značajki čakavskoga prozo- dijskoga sustava i njegov odnos pre- ma ostalim slavenskim jezicima i di- jalektima te rekonstruirao akcentuaci-

ju oblikâ i povijesni razvoj imeničkih akcenatskih tipova i duljenjâ, pridjevskih tipova i alternacija i glagolskih akcenatskih tipova osnova.

Na kraju je rasprave autor nabrojio preko stotinu punktova obrađenih prema upitniku za čakavske akcenatske obrasce koje je sastavio na temelju podataka u literaturi, 13 punktova za koje je podatke ekscerpirao iz upitnikâ za Hrvatski dijalektološki atlas i 8 punktova za koje je podatke prikupio vlastitim istraživanjem, što uz popis literature (253 bibliografske jedinice) govori o ozbiljnosti njegova bavljenja čakavskom problematikom i u ovoj knjizi. Podrobna fonetska i fonološka analiza čakavske akcentuacije i akcenatskih obrazaca ponuđena u njoj bez sumnje omogućuje bolji pregled sinkronije čakavske akcentuacije, kao i uvid u povijesne razvojne činjenice kakav je u dosadašnjoj čakavološkoj literaturi nedostajao.

Silvana Vranić

Vrijedan doprinos hrvatskoj dijalektologiji

(Silvana Vranić: *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, Biblioteka časopisa *Fluminensia*, Rijeka, 2005.)

Članovi Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci 2005. godine pokrenuli su novu ediciju posebnih izdanja časopisa *Fluminensia* «iz potrebe za sustavnim istraživanjem hrvatskoga jezika i književnosti, te proučavanjem bogate filološke baštine riječkoga kulturnog kruga». Kao prva knjiga u toj ediciji objavljena je znanstvena monografija Silvane Vranić *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*.

Knjiga *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi* rezultat je autoričine doktorske disertacije koja je pak nastala iz potrebe da se jasnije definira pojam *čakavski ekavski dijalekt* što ga je pod imenom *sjevernočakavski dijalekt* uspostavio D. Brozović. Nigdje, međutim, nije bilo točno opisano koji prostor zauzimaju čakavski ekavski govori ili, što je još važnije, po kojim se jezičnim značajkama, izuzev refleksa jata, čakavski ekavski govori izdvajaju od ostalih čakavskih dijalekata i koje uz teritorijalno-povijesni kontinuitet opravdavaju izdvajanje ekavskih govora u zasebnu dijalekatnu jedinicu, autonomnu od drugih – dijalekt. Predmnijevavši da mjesni govori na tako velikom prostoru ne pokazuju jezičnu monolitnost, već određen stupanj divergencije, autorica je pretpostavila postojanje više poddijalekata koje valja definirati. Vidjevši to kao prazno mjesto u sustavu, Silvana je Vranić prethodno izradivši terenske upitnike krenula na teren i u razdoblju od dvije godine posjetila gotovo sva-

ko selo i mjesto za koje je pretpostavila da pripadaju ekavskome dijalektu. Rezultat je toga višegodišnjega terenskog rada i sintetiziranja prikupljena materijala ova monografija.

Knjiga je podijeljena u 22 poglavlja. Nakon uvodnoga poglavlja naslovljena *Proslav* u kojem su određeni ciljevi i zadatci istraživanja, slijedi poglavlje *Čakavski ekavski govori u dosadašnjoj literaturi* u kojem autorica detaljno prikazuje radove domaćih i stranih slavista u kojima se na bilo koji način spominju čakavski ekavski govori, nastojeći pritom istaknuti njihovu važnost, ali se i kritički osvrćući na pojedine radove dopunjujući ih ili korigirajući vlastitim spoznajama. Osim gustoga snopa izoglosa, bitan je čimbenik za povezivanje pojedinačnih mjesnih govora u višu dijalekatnu jedinicu – dijalekt i teritorijalni kontinuitet niza punktova. Tom je kontinuitetu posvećeno treće poglavlje knjige u kojem autorica prema teritorijalnim cjelinama izlaže i popisuje sva mjesta koja su dijelom ekavskoga čakavskog dijalekta. Ovo je poglavlje važno i stoga što se uz navođenje svakoga ekavskoga mjesnog govora navode i svi autori i bibliografske jedinice djela u kojima se određeni punkt spominje ili sustavno obrađuje. Stoga je ovo poglavlje i svojevrсна bibliografija čakavskih ekavskih govora. Autorica bilježi ukupno 233 ekavska mjesna govora, od kojih je podatke o 127 punktova preuzela iz literature i drugih izvora, dok je vlastitim terenskim

upitnicima istražila čak 106 mjesnih govora, a u 66 je punktova snimila i tonske zapise ogleđa govora.

Glavni dio knjige čini osamnaest poglavlja posvećenih zasebnim jezičnim značajkama koje se u većoj ili manjoj mjeri potvrđuju u čakavskim ekavskim govorima. Opsegom se i važnošću izdvaja poglavlje naslovljeno *Refleks protojezičnoga i starojezičnoga jata*. Čakavski se ekavski govori izdvajaju od drugih čakavskih te štokavskih i kajkavskih govora s ekavskim refleksom jata manje ili više sustavnom ekavskom refleksacijom jata u trima osnovnim kategorijama: u leksičkim korijenskim morfemima, u tvorbenim morfemima i u gramatičkim morfemima koji su u svom sastavu imali jat. Detaljnom je kvantitativnom analizom i usporedbom njezinih rezultata autorica zaključila da je ekavski refleks jata unutar tih triju osnovnih kategorija u čakavskim ekavskim govorima sustavno zastupljen, premda su u nekim govorima ovjereni i ikavizmi. Prema stupnju dosljednosti ili konzekventnosti ekavske zamjene jata izdvaja se pet divergentnih podsustava: sjeveroistočni istarski s gotovo sustavnom ekavskom refleksacijom jata; središnji istarski izuzev Kaldira, Bartola i Brkača; creski i sjevernoločinski; trsatsko-bakarski i crikvenički i teritorijalno rubni govori s najvećim brojem ikavizama. Ovo poglavlje prate i tri tablice pregleda potvrda morfema s jatom u sastavu priložene u fizički

izdvojenju dodatku ovoj knjizi. Ista je metodologija opisa primijenjena i u ostalim poglavljima. Svako je poglavlje posvećeno jednoj jezičnoj značajki koja se potom dijakronijski analizira i po mogućnosti datira, spominju se mogući ostvaraji u ostalim dijalektima čakavskoga narječja, a potom se pojedini ekavski mjesni govori svrstavaju u skupine prema istome ostvaraju analizirane jezične značajke uz detaljno oprimjerenje za svaki govor. Rezultat je takva svrstavanja popis svih zabilježenih ostvaraja u ekavskome dijalektu čakavskoga narječja i izdvajanje podgrupa govora. Prva se četiri poglavlja glavnoga dijela knjige odnose na najstarije fonološke pojave u ekavskim čakavskim govorima, odnosno na refleksje jata, poluglasa, prednjega i stražnjeg nazala i slotvornoga /j/. U poglavljima se naslovljenim *Realizacija diftonga i zatvorenih samoglasnika* i *Promjene samoglasnika u vezi s nazalnim sonantima* analiziraju nešto mlađe jezične pojave. U 11. su poglavlju detaljno izloženi akcenatski sustavi čakavskih ekavskih govora prema klasifikaciji M. Mogušića na stare, starije, novije i nove akcenatske sustave. Sljedećih je pet poglavlja posvećeno statusu sedam pojavnosti na fonološkoj razini (*Status finalnoga slogovnog /l/*; *Status fonema /l̥/*; *Ishodišnojezična skupina /və/ (< v̥, v̄)*, *inicijalno /v/ i /v/ u suglasničkim skupinama*; *Protetski konsonanti*; *Razvoj protojezičnih i starojezičnih prijedloga vy, iz̥ (>*

izə), *s̥ (> sə)* i *Status finalnih zvučnih konsonanata, promjena /v/ > /f/ na početku sloga i promjena finalnoga /g/ > /h/*). Četiri se poglavlja odnose na morfološke pojavnosti u čakavskim ekavskim govorima (*Gramatički morfem G jd., NAV mn. imenica ž. r. kao kontinuant protojezičnih a-osnova i ja-osnova*; *Gramatički morfem I jd. imenica ž. r., Gramatički morfem G mn. imenica m. i s. r. i Gramatički morfemi DLI mn. imenica m. i s. r.*).

Posljednje je poglavlje knjige naslovljeno *Čakavski ekavski govori na razini dijalekta i njegovih poddijalekata* i u njemu se izvodi dvostruki zaključak. Prvim se zaključkom odgovara na prvi postavljeni cilj istraživanja, a to je utvrditi pretpostavljeni ekavski dijalekt čakavskoga narječja. Osim povijesno-teritorijalnoga kontinuiteta, sve čakavske ekavske govore povezuju i četiri jezične značajke: konzekventnost zamjene jata u korijenskim, tvorbenim i gramatičkim morfemima vokalom *e*; pretežitost stare ili starije akcentuacije; zadržavanje nekadašnjega nepalatalnoga alomorfa u Gjd., NAVmn. imenica ženskoga roda bez obzira na dočetak osnove; i izrazita konzervativnost u realizaciji gramatičkoga morfema Gmn. imenica m. i s. r. Zbog toga su čakavski ekavski govori jedinstveni u odnosu na druge dijalekte čakavskoga narječja i u odnosu na sve druge hrvatske sustave pa se stoga mogu izdvojiti u zaseban i od drugih autonoman jezični sustav – *čakavski ekavski dijalekt*.

U drugome se zaključku ekavski dijalekt raščlanjuje na četiri hijerarhijski niže klasifikacijske jedinice – poddijalekte: sjeveroistočni istarski; središnji istarski; primorski i otočni. Svakome od tih podsustava autorica određuje smještaj i izdvaja zajedničke fonološko-fonetske i prozodijske te morfološke značajke, a u svakome od njih prema nepostojanju/postojanju i gustoći rubnih značajki razlikuje jezgru i periferne pojase.

Specifičnost je ove publikacije fizički izdvojena mapa, naslovljena *Dodatak* u kojoj je osim triju tablica s pregledom potvrda leksičkih, tvorbenih i gramatičkim morfema s jatom još i tablica naslovljena *Pregled jezičnih značajki unutar poddijalekata čakavskoga ekavskog dijalekta*, te *Karta čakavskoga ekavskog dijalekta i njegovih poddijalekata* koja čini poseban prilog kroatističkoj dijalektologiji.

Premda je u kroatističkoj dijalektologiji pojam *ekavski dijalekt* bio poznat i daleko prije ovoga autoričina rada, ovom je monografijom on detaljno istražen, utvrđene su njegove granice i istaknute jezične činjenice koje ga određuju dijalektom i po kojima se raslojava na poddijalekte. Podrobnom je analizom pojedinih čakavskih ekavskih govora autorica izdvojila one jezične značajke koje su zajedničke svim ekavskim govorima i po kojima se oni razlikuju od svih drugih čakavskih govora pa se stoga mogu izdvojiti u višu dijalekatski hijerarhijsku razinu – dijalekt. U tome

je temeljna važnost ove knjige.

Zbog svega je navedenoga monografija Silvane Vranić *Čakavski ekavski dijalekt – sustav i podsustavi* izniman doprinos prije svega čakavologiji, ali hrvatskoj dijalektologiji u cjelini.

Sanja Zubčić

